

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Ειδίκευση : Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια

Διπλωματική Εργασία

«Εξωτερική Πολιτική και Διεθνείς Σχέσεις των Χωρών του Παγκόσμιου Νότου : Βραζιλία »

Φοιτητής : Κυριαζής Δελής

Επιβλέπων Καθηγητής : κ. Κυριάκος Μικέλης

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2022

ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας κ. Κυριάκο Μικέλη για την πολύτιμη συνδρομή του ως επιβλέπων της διπλωματικής μου εργασίας. Οι κατευθύνσεις του αλλά και οι αναλύσεις του κατά την διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους με βοήθησαν να ανακαλύψω ανεξερεύνητα, για μένα, πεδία των διεθνών σχέσεων αλλά και να αξιολογήσω εκ νέου όσα μέχρι τότε θεωρούσα ότι κατέχω.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Κυριαζής Δελής

Περίληψη

Η εξωτερική πολιτική και οι Διεθνείς Σχέσεις μεταξύ των χωρών αποτέλεσε και αποτελεί διαχρονικά ένα ζήτημα με κοινωνικές, οικονομικές, στρατιωτικές αλλά πρωτίστως πολιτικές και διπλωματικές παραμέτρους. Ένα ζήτημα που λίγο πολύ, λόγω της σπουδαιότητας του, εγείρει το ενδιαφέρον όχι μόνο του ακαδημαϊκού κόσμου αλλά και του συνόλου των κοινωνιών που, λόγω της διάχυσης της πληροφορίας, επιχειρούν να ενημερώνονται αλλά και να συμμετέχουν στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής των χωρών τους, εμφορούμενες από ιδεολογικά κίνητρα, προσωπικά συμφέροντα αλλά και κίνητρα βελτίωσης της καθημερινότητας τους. Η παρούσα εργασία απευθυνόμενη στο ευρύ κοινό, επιχειρεί να περιγράψει χρονολογικά την εξωτερική πολιτική που ακολούθησε η Βραζιλία κατά την μεταψυχροπολεμική περίοδο μέχρι και τις ημέρες μας. Ασφαλώς και παραθέτει αποσπασματικά - σε αντιπαράβολή - ορισμένα χαρακτηριστικά του εξωτερικού και εσωτερικού περιβάλλοντος, κατά την εποχή πριν την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αρχικά και προκειμένου να γίνουν όλα τα παραπάνω περισσότερο αντιληπτά, περιγράφει το πολιτιστικό και κοινωνικό υπόβαθρο του Παγκοσμίου Νότου, την εξέλιξη του, αλλά και τους κανόνες που διέπουν το Διεθνές Σύστημα, όπως αυτό εξελίχθηκε μέχρι τις ημέρες μας. Περιγράφει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις προτεραιότητες που έθεσαν οι ηγέτες της χώρας σε κάθε εποχή και τις προκλήσεις που αντιμετώπισαν. Αναδεικνύει τα ιδεολογικά κίνητρα που κατεύθυναν τους κυβερνώντες στην άσκηση της πολιτικής τους, αλλά και την συμμετοχή νέων δρώντων στην διαμόρφωση της. Αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η Βραζιλία θα μετατραπεί από μια αδρανή χώρα στο διεθνές πεδίο σε μια ανερχόμενη περιφερειακή δύναμη με δυναμική στην διαμόρφωση και του παγκόσμιου γίνεσθαι. Όλα τα παραπάνω αναλύονται υπό το πρίσμα της κλασικής πρότασης που μας άφησε κληρονομιά ο Waltz και που συνοπτικά θα παρατεθεί παρακάτω. Τέλος, αξιολογούνται συμπερασματικά οι υιοθετούμενες πολιτικές που ασκήθηκαν, πάντα συνυπολογίζοντας τις εκάστοτε συνθήκες και κατατίθενται προτάσεις για την εξέταση της δυνατότητα υιοθέτησης του μοντέλου της Βραζιλίας στο εγγύς μας περιβάλλον.

ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Περι Παγκοσμίου Νότου, Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικού Δόγματος της Βραζιλίας	11
1.1 Το εγχείρημα του εννοιολογικού προσδιορισμού του Παγκοσμίου Νότου	11
1.2 Η περίπτωση της Λατινικής Αμερικής «Από την ανεξαρτησία στις εναλλαγές πολιτειακών και οικονομικών μοντέλων»	14
1.3 Οι Διεθνείς Σχέσεις στην Σύγχρονη Εποχή «Το θεωρητικό πλαίσιο (πρίσμα) ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων στον Παγκόσμιο Νότο»	17
1.4 Η στρατηγική κουλτούρα της Βραζιλίας	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Η διακυβέρνηση Cardoso, απαρχή της ενεργής εμπλοκής στο Διεθνές Γίγνεσθαι	25
2.1 Η έλευση της δημοκρατίας απαρχή κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών	25
2.2 Η νέα στρατηγική στην εξωτερική πολιτική	27
2.3 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ	28
2.4 Ο ρόλος της περιφέρειας - συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς	29
2.5 Στρατηγικοί εταίροι ανά τον κόσμο	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Η μεταστροφή και οι φιλοδοξίες της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης Lula	32
3.1 Το διεθνές πλαίσιο	32
3.2 Η στρατιωτική ενδυνάμωση	33
3.3 Το όραμα της εμπορικής υπερδύναμης	36
3.4 Η περιφερειακή ενοποίηση της Λατινικής Αμερικής υπό την ηγεσία της Βραζιλίας	38
3.5 Οι δεσμοί με τον Παγκόσμιο Νότο	40
3.6 Η διπλωματική παρουσία ανά τον κόσμο	44
3.7 Η διαφοροποίηση από την πολιτική των παραδοσιακών μεγάλων δυνάμεων	45
3.8 Ο συνασπισμός των BRICS	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Η ιδεολογική συνέχεια (με αποκλίσεις) της πολιτικής Lula κατά την περίοδο Rousseff	49

4.1 Οι προθέσεις σε επίπεδο ρητορικής της κυβέρνησης Rousseff.....	49
4.2 Οι αποκλίσεις από την προγενέστερη στρατηγική εν μέσω διαφοροποίησης του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος	50
4.3 Η υποστήριξη του δόγματος της πολυμέρειας και η θέση της χώρας σε διεθνή ζητήματα	52
4.4 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ.....	54
4.5 Ο Παγκόσμιος Νότος και οι περιφερειακές σχέσεις	55
4.6 Το πεδίο της Νοτίου Αμερικής	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5° : Η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής από την κυβέρνηση Bolsonaro	59
5.1 Η σκιαγράφηση της εξωτερικής πολιτικής.....	59
5.2 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ.....	60
5.3 Η στάση απέναντι στην εγγύς περιφέρεια	62
5.4 Η Βραζιλία στον κόσμο	64
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6° : Συμπεράσματα	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις σελίδες που θα ακολουθήσουν θα επιχειρηθεί να παρουσιαστεί η εξωτερική πολιτική και οι διεθνείς σχέσεις μιας σημαντικής χώρας του Παγκοσμίου Νότου. Εξ' ορισμού, η προσπάθεια αυτή θα ξεκινήσει από την προσέγγιση των βασικών πυλώνων του υπόψη θέματος (Παγκόσμιος Νότος, Διεθνείς Σχέσεις), με σκοπό να παρουσιαστεί το κατάλληλο ιστορικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο για την καλύτερη κατανόηση της εξελικτικής πορείας της Βραζιλίας στο διεθνές γίγνεσθαι. Μια χώρα η οποία διακρίνονταν και διακρίνεται σε αρκετές κατηγορίες συντελεστών ισχύος σύμφωνα με την θεωρία των διεθνών σχέσεων, χωρίς ωστόσο αυτοί να είναι πάντα διαθέσιμοι και χωρίς η ίδια η χώρα να μπορεί να τους αξιοποιήσει αποτελεσματικά εξαιτίας μιας σειράς παραγόντων.

Η μελέτη της εξελικτικής πορείας των χωρών του Παγκοσμίου Νότου πάντα θα αποτελεί μια μεγάλη πρόκληση και προβληματισμό, καθώς ο κάθε μελετητής έρχεται αντιμέτωπος με τις αντιθέσεις ανάμεσα στον αναπτυσσόμενο κόσμο που αποτελεί την μειοψηφία του πλανήτη και την υπανάπτυξη που παρουσιάζουν μεγάλο μέρος των χωρών του Νότου. Γεννιόνται κατά συνέπεια προβληματισμοί για τις αιτίες που προκάλεσαν και συντήρησαν αυτές τις ανισότητες μέχρι και τις ημέρες μας. Μια μεγάλη απόσταση που χωρίζει τους δύο κόσμους και η οποία δεν μπορεί να εξηγηθεί εάν κανείς προστρέξει στα μεγέθη του πληθυσμού, της γεωγραφίας, του κλίματος ή των φυσικών πόρων, παραγόντων που δεν στερούνται οι χώρες του Νότου. Ωστόσο σε ένα άναρχο διαχρονικά διεθνές σύστημα, προφανώς οι χώρες του Νότου δεν απέκτησαν από την αρχή της κρατικής τους σύστασης μέχρι και πρόσφατα την κατάλληλη ισχύ που θα μπορούσε να τους επιτρέψει να κινηθούν σχετικά αυτόνομα χωρίς την επιρροή των μεγάλων δυνάμεων. Το τελευταίο δεν σημαίνει απαραίτητα ότι η ιστορική πορεία των χωρών του Νότου καθορίστηκε απόλυτα από το διεθνές κατεστημένο και δεν ήταν προϊόν και των δικών τους επιλογών, όπως για παράδειγμα οι διακρατικές ή ενδοκρατικές συγκρούσεις που συμμετείχαν. Επίσης στο σημείο αυτό μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι, η επιβολή της θέλησης των μεγάλων δυνάμεων επί των ασθενέστερων, δεν είναι ένα φαινόμενο που εμφανίζεται μόνο στις χώρες του Παγκοσμίου Νότου, αλλά και μεταξύ αυτών του Παγκοσμίου Βορρά. Ωστόσο, είναι προφανές ότι η ένταση και η διάρκεια της επιρροής είναι πολύ διαφορετική ανάμεσα στις δυο περιπτώσεις.

Αυτούς τους παράγοντες τόσο εσωτερικούς όσο και διεθνείς θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε. Παράγοντες οι οποίοι είναι ξεκάθαρο ότι διαφέρουν σε κάθε χώρα του Νότου. Το εσωτερικό οικονομικό περιβάλλον και οι ευρύτερες δομές του κράτους, το διεθνές περιβάλλον, η ηγεσία, η γειννίαση, το εκάστοτε διεθνές σύστημα επιδρούν και έχουν επιδράσει διαφορετικά σε κάθε χώρα και προφανώς και στην περίπτωση μας στην Βραζιλία. Είναι λάθος να αντιμετωπίζουμε με τον ίδιο τρόπο τις χώρες του Παγκόσμιου Νότου εξαιτίας του αποικιακού τους παρελθόντος. Εάν η ψυχροπολεμική περίοδος ανάγκαζε τις χώρες αυτές να είναι περιχαρακωμένες χωρίς επιλογές δράσης, με την κατάρρευση του διπολισμού, κάθε μία ανέδειξε τις δυνατότητες της και χάραξε διαφορετική πορεία.

Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την Βραζιλία, η εξωτερική της πολιτική παρουσίασε μια έντονη δράση προκειμένου να κινητοποιήσει όλους εκείνους τους συντελεστές ισχύος που διέθετε για να μεταβάλλει την θέση της στον παγκόσμιο χάρτη. Ο βαθμός στον οποίο το πέτυχε και οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε η χώρα παρουσιάζονται στην παρούσα μελέτη. Είναι σίγουρο ότι η χώρα μετά την στροφή της προς την δημοκρατία έπαψε να είναι ικανοποιημένη με τον ρόλο που της είχε αποδοθεί τα προηγούμενα χρόνια. Η θέση της στην περιφέρεια και όχι στον πυρήνα του διεθνούς συστήματος δεν την ικανοποιούσε ενώ παράλληλα επιχείρησε να μην επαναλάβει από μέρους της συμπεριφορές των ισχυρότερων κρατών τις οποίες είχε καταδικάσει. Αναζητεί λοιπόν εύστοχα την νομιμοποίηση και την αποδοχή από εταίρους και ανταγωνιστές ώστε να μεταστρέψει την διεθνή της εικόνα.

Ο στρατηγικός στόχος της ανάδειξης της σε παγκόσμιο δρώντα φάνηκε να τίθεται από την δεκαετία του 1990 και δεν τέθηκε σχεδόν ποτέ σε αμφισβήτηση από τις κυβερνήσεις που ανέλαβαν την εξουσία, έστω και εάν αυτές είχαν διαφορετικό ιδεολογικό πρόσημο. Μένει να εξετάσουμε εάν και σε ποιο βαθμό κατόρθωσαν να το επιτύχουν, ποιες στρατηγικές εφάρμοσαν ή ακόμη εάν οι προσπάθειές τους ευνοήθηκαν από το διεθνές περιβάλλον. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να αξιολογηθούν για την αποτελεσματικότητά τους και να εξεταστεί εάν το μοντέλο, που υιοθέτησε η χώρα, μπορεί να εφαρμοστεί και από άλλους δρώντες του συστήματος με παρόμοιους ή παραπλήσιους στόχους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Περί Παγκοσμίου Νότου και Διεθνών Σχέσεων

1.1 Το εγχείρημα της εννοιολογικής οριοθέτησης του όρου «Τρίτος Κόσμος» ή εναλλακτικά «Παγκόσμιος Νότος»

Πολλές έννοιες εξακολουθούν να αποτελούν ένα κρίσιμο ζήτημα που αναζητούν στην διεθνή κοινότητα μια κοινά αποδεκτή προσέγγιση με αποτέλεσμα να δίδονται πολυάριθμοι ορισμοί, χωρίς ωστόσο καθολική αποδοχή. Ωστόσο καμία άλλη έννοια δεν γνώρισε τόσο μεγάλη απήχηση στον ΧΧ αιώνα όσο αυτή του «Τρίτου Κόσμου». Αυτός που θα την επικαλεσθεί είναι ο Άλφρεντ Σοβί, παραφράζοντας την περίφημη έννοια της Τρίτης Τάξης που υπήρχε τις παραμονές της γαλλικής επανάστασης του 1979 (Σπυρόπουλος 2005, 138). Ο Σοβί υποστήριξε ότι ο Τρίτος Κόσμος είναι στο διεθνές σύστημα, ο χώρος όπου κατοικούν οι «πληβείοι» του πλανήτη, ένας κόσμος για τον οποίο αδιαφορούμε, συνθέτοντας ένα επαναστατικό μήνυμα αντίστοιχο με αυτό της Τρίτης Τάξης στην προεπαναστατική Γαλλία, δηλαδή την ανάγκη επιβεβαίωσης της ύπαρξης του, αλλά και της εξόδου του από την αφάνεια. Χωρίς αμφιβολία, είναι αυτό το επαναστατικό και ανατρεπτικό ύφος που εξέπεμπε το μήνυμα του Γάλλου που εξηγεί την ευρεία υιοθέτηση της έννοιας του Τρίτου Κόσμου (ως «Πρώτος Κόσμος» υπονοούνταν η Δύση και ως «Δεύτερος», οι χώρες που ανήκαν στο σοσιαλιστικό μπλόκ). (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 53).

Η έννοια, παρά το γεγονός ότι πολλές φορές χρησιμοποιήθηκε απαξιωτικά, σύντομα θα εξαπλωθεί και θα γίνει καθολικά αποδεκτή από την διεθνή κοινότητα. Το περιεχόμενο που εξέφραζε πλέον η έκφραση «Τρίτος Κόσμος», κατά το παρελθόν αποδίδονταν με τον όρο «υπανάπτукτες χώρες». Επίσης, η υιοθέτηση του όρου ήταν αμφίδρομη και χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο από τους ακαδημαϊκούς κύκλους και τους λοιπούς δρώντες των Διεθνών Σχέσεων αλλά και από τους ίδιους τους ηγέτες των υπόψη χωρών, οι οποίοι οραματίζονταν μια κοινή πορεία εξόδου από την αφάνεια προς την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών. Η επιτυχημένη υιοθέτηση του όρου «Τρίτος Κόσμος» οφείλεται στο γεγονός ότι υπονοούσε μια συλλογική κοινότητα που έχει κοινά χαρακτηριστικά, παρά την γεωγραφική της διασπορά. Χώρες λοιπόν της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, της Νότιας Ασίας και της Μέσης Ανατολής διέθεταν ορισμένα κοινά γνωρίσματα, παρά την γεωγραφική τους διαφοροποίηση. Εμφανή είναι και τα πλεονεκτήματα σε αντιδιαστολή με τους όρους

«αναπτυσσόμενες» και «ελάχιστα αναπτυγμένες» που επίσης είχαν εμφανιστεί και οποίοι μειονεκτούσαν, εξαιτίας του γεγονότος ότι στηρίζονταν περισσότερο σε ποσοτικά παρά ποιοτικά κριτήρια. Στο ίδιο πλαίσιο, σαφής είναι και η επικράτηση του, έναντι της επίσης διαδεδομένης έννοιας της «περιφέρειας» σε αντιδιαστολή με αυτήν του «κέντρου» (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 54).

Ωστόσο, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι περισσότερες χώρες του «Τρίτου Κόσμου» βρίσκονται γεωγραφικά στο νότιο ημισφαίριο της γης, στην διεθνή βιβλιογραφία γίνεται πολύ συχνά και παράλληλα η χρήση του όρου «χώρες του Νότου» ή «Παγκόσμιος Νότος» ή απλά «Νότος». Τούτο, παρά το γεγονός ότι μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, πολλές χώρες που διέθεταν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά χωρών του «Τρίτου Κόσμου» γεωγραφικά ανήκαν στον Βορρά. «Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» παρέμεινε ζωντανός ως ξεχωριστή εννοιολογική ενότητα, αλλά η λέξη «Τρίτος» έχασε την κυριολεκτική σημασία της καθώς ο «Δεύτερος» έπαψε ουσιαστικά να υφίσταται. Κατά συνέπεια, στη διεθνή βιβλιογραφία και στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ο «Τρίτος Κόσμος» χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον «Νότο», ιδίως όταν γίνεται λόγος για τις σχέσεις Βορρά-Νότου (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 53).

«Ο όρος Παγκόσμιος Νότος» λειτουργεί σαν μια αλληγορία για την υπανάπτυξη, αναφερόμενος σε μια ολόκληρη ιστορία της αποικιοκρατίας, του νεοϊμπεριαλισμού και τις ποικίλες κοινωνικές αλλαγές μέσα από τις οποίες οι ανισότητες σε κοινωνικό επίπεδο, στο προσδόκιμο ζωής και στην πρόσβαση στους φυσικούς πόρους εξακολουθούν να υφίστανται (Dados Nour, Connel Raewyn 2012, 13). Παρομοίως όμως και στο παρελθόν, η υιοθέτηση του όρου «Τρίτος Κόσμος» από τον Σοβί ήταν συνώνυμη του περιθωρίου και της υπανάπτυξης, ενώ έμενε πλέον να αποσαφηνιστεί, ποια είναι εκείνα τα ιδιαίτερα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά μιας χώρας προκειμένου να ενταχθεί στην υπόψη κατηγορία. Τα ποσοτικά χαρακτηριστικά μπορούν να κατηγοριοποιηθούν και είναι μετρήσιμα με διάφορους δείκτες ανάπτυξης με χαρακτηριστικότερο όλων το ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν). Ωστόσο, η αποτύπωση της ανάπτυξης με όρους αμιγώς οικονομικούς προσδίδει μια καθαρά μονοδιάστατη θεώρηση που αλλοιώνει την πραγματική εικόνα της κοινωνίας και αγνοεί βασικές παραμέτρους της ανθρώπινης ευημερίας. Τα μειονεκτήματα μιας τέτοιας θεώρησης είναι εύκολο να γίνουν αντιληπτά. Ένας υψηλός μέσος όρος εισοδήματος πιθανόν να μην μπορεί να περιγράψει την οικονομική κατάσταση της ευρείας μάζας του πληθυσμού, ενώ μια

ακμάζουσα οικονομία βασιζόμενη σε υψηλή δανειοδότηση και μονοπωλιακά ιδιοκτησιακά καθεστώτα δεν αποτυπώνει τις οικονομικές τάσεις της πλειοψηφίας. «Υπάρχει περίπτωση μέσα σε μια οικονομία που μεγεθύνεται να υπάρχουν τομείς οι οποίοι υστερούν και μάλιστα να βρίσκονται σε βαθιά κρίση, ενώ στο κοινωνικό επίπεδο να υπάρχει διευρυμένη φτώχεια, απειλή υποσιτισμού για μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος και ενδεχόμενες εσωτερικές εθνοτικές συγκρούσεις αλλά και αναλφαβητισμός. Όλα τα παραπάνω προβλήματα του «Τρίτου Κόσμου» απαιτούν την συνεξέταση και άλλων ποσοτικών δεικτών που θα απεικονίζουν όχι μόνο την οικονομική αλλά και γενικότερη ποιοτική κατάσταση μιας χώρας. Ένας τέτοιος δείκτης που χρησιμοποιείται ευρέως από τον ΟΗΕ και άλλους διεθνείς οργανισμούς είναι ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Ένας σύνθετος δείκτης που αποτελείται από έναν μόνο οικονομικό δείκτη και επιπλέον το προσδόκιμο ζωής, το ποσοστό αναλφαβητισμού ενηλίκων και την αναλογία πληθυσμού που έχει λάβει κανονική εκπαίδευση». (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 29.) Είναι λοιπόν αντιληπτό, ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να θεσπιστούν στενά και αυστηρά κριτήρια σε ότι αφορά την ένταξη μιας χώρας στον «Παγκόσμιο Νότο». Είναι σίγουρο, ότι όσο περισσότερες παράμετροι τίθενται όλο και περισσότερο θα περιορίζεται το περιθώριο σφάλματος. Κριτήρια που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα όπως οι οικονομικές δομές θα πρέπει να συνοδεύονται με αυτά της αειφόρου ανάπτυξης, του κοινού αποικιοκρατικού παρελθόντος τους αλλά και του αυτοχαρακτηρισμού των ίδιων των χωρών. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τα κριτήρια που τίθενται και τα περιθώρια λάθους στις ερμηνείες ένταξης μιας χώρας στον «Παγκόσμιο Νότο», αυτό που δεν επιδέχεται αμφισβήτησης είναι η παραδοσιακή εξάρτηση του από τον «Παγκόσμιο Βορρά». «Μια εξάρτηση που εκβάλλει στη διαιωνιζόμενη αποκοπή του από τις παγκόσμιες εξελίξεις και τη δυνατότητα συνδιαμόρφωσης της παγκόσμιας πολιτικής. Ο Παγκόσμιος Νότος παραμένει αδικημένος στο διεθνή κατακερματισμό εργασίας, εγκλωβισμένος ανάμεσα στο φαύλο κύκλο της φτώχειας και της υπανάπτυξης, τα γεωπολιτικά συμφέροντα των μεγάλων δυνάμεων και τα οικονομικά συμφέροντα των μεγάλων πολυεθνικών ομίλων» (Φραγκονικολόπουλος, Προέδρου 2018, 203-204).

1.2 Η περίπτωση της Λατινικής Αμερικής «Από την ανεξαρτησία και πολιτική χειραφέτηση στις εναλλαγές πολιτικών και οικονομικών μοντέλων»

Είναι αλήθεια, ότι εδώ κα λίγους αιώνες, η κοινή γνώμη της Δύσης κατανοεί την Λατινική Αμερική μέσω ορισμένων πάγιων στερεότυπων. Η συνολική πολιτική, οικονομική και κοινωνική κατάσταση γίνεται αντιληπτή με όρους όπως πραξικοπήματα, υπανάπτυξη, εξάρτηση και ενίοτε πολιτικές επαναστάσεις. Επιπρόσθετα, στο μυαλό των κατοίκων των Δυτικών κοινωνιών, ο τρόπος ζωής των Λατινοαμερικάνων δεν έχει καμία απολύτως καμία σχέση με την παραγωγικότητα, αλλά ταυτίζεται με το ξεφάντωμα, τις αθλητικές δραστηριότητες και την φανταστική λογοτεχνία. Όπως όλα τα στερεότυπα έτσι και αυτά που συνοδεύουν την υπό εξέταση περιοχή εμπεριέχουν μεγάλη δόση μύθου (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 135). Ο όρος Λατινική Αμερική υιοθετήθηκε για το νότιο τμήμα της Αμερικανικής Ηπείρου προκειμένου να διαφοροποιηθεί από την ακμάζουσα Βόρεια Αμερική αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι, οι κυριότερες ομιλούμενες γλώσσες ήταν τα πορτογαλικά και τα ισπανικά. Η παραπάνω ονοματολογική γενίκευση προφανώς δεν είναι απόλυτη και δεν μπορεί να περιλάβει το σύνολο των ανεξαρτήτων κρατών που υπάρχουν στην Λατινική Αμερική. Ωστόσο, είναι καθολικά αποδεκτή και παρά την διαφοροποίηση εθνών και φυλών που κατοικούν στο τμήμα αυτό της Ηπείρου έρχεται επιπλέον να υπενθυμίσει την κοινή αποικιοκρατική κληρονομιά.

Η περιοχή της Λατινικής Αμερικής είναι περίπλοκη και πολυλειτουργική, με ομάδες χωρών οι οποίες παραδοσιακά κατηγοριοποιούνται ως εξής: Το Μεξικό και η Κεντρική Αμερική (μια αγγλική και ισπανική ζώνη ομιλούμενης γλώσσας με αρκετές γαλλόφωνες περιοχές επίσης), η περιοχή των Άνδεων (Βενεζουέλα, Εκουαδόρ, Κολομβία, Βολιβία και Περού), ο Νότιος Κώνος (Χιλή, Αργεντινή, Ουρουγουάη, Παραγουάη) και η Βραζιλία, μια περίπτωση γλωσσολογικής και ιστορικής ανάπτυξης απόλυτα ξεχωριστής που την θέτει ως μια μεμονωμένη κατηγορία (Carr 2014, 2)

Για ποιόν ωστόσο λόγο νομιμοποιούμαστε να εντάξουμε την Λατινική Αμερική στον «Παγκόσμιο Νότο» ; Είναι σίγουρα οι οικονομικοί και πολιτικοκοινωνικοί δείκτες που περιγράψαμε ως κριτήρια νωρίτερα. Είναι η εφαρμογή της θεωρίας μιας «ήπιας» εκδοχής της ύστερης υπανάπτυξης η οποία βρίσκεται πεδίο εφαρμογής στη Λατινική Αμερική. Σύμφωνα με την ανωτέρω εκδοχή, η έντονη εξάρτηση των τοπικών οικονομιών στις μητροπόλεις κατά την περίοδο της

αποικιοκρατίας συνεχίστηκε και μετά την ανεξαρτησία ως αποτέλεσμα της ένταξης τους στο σύστημα των σύγχρονων δυτικών οικονομιών. Ακόμη και σήμερα, οι υπόψη χώρες είναι εξαρτημένες από τη Δύση ως προς τις οικονομικές και πολιτικές τους επιλογές, αλλά η πορεία τους πλέον των παραπάνω εξαρτάται και από ένα πλήθος εσωτερικών δρώντων (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 136).

Η πολιτική απεξάρτηση των κρατών της Λατινικής Αμερικής ξεκίνησε με την σταδιακή αποδυνάμωση της ισπανικής και πορτογαλικής αποικιοκρατίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Ήταν πρωτίστως ένας αγώνας εναντίον των μητροπόλεων και της κηδεμονίας που επέβαλαν τόσο σε πολιτικό όσο σε οικονομικό επίπεδο και λιγότερο ενάντια στην οικονομική εξαθλίωση των ιθαγενών πληθυσμών. Τα απελευθερωτικά κινήματα είχαν την υποστήριξη των ΗΠΑ, οι οποίες απέβλεπαν στον περιορισμό των ευρωπαϊκών παρεμβάσεων στην Αμερικανική Ήπειρο (Σπυρόπουλος 2005, 250).

Η απόκτηση της ανεξαρτησίας δεν σήμαινε αυτόματα και την διάρθρωση των παλαιότερων προβληματικών εθνοτικών, κοινωνικών και οικονομικών δομών, οι οποίες συνέχιζαν να υφίστανται, καθώς οι επερχόμενες αλλαγές αφορούσαν στη μεταβίβαση της πολιτικής εξουσίας. Κατά συνέπεια, τα ευρεία στρώματα της κοινωνίας δεν κατόρθωσαν να καρπωθούν κάποια ουσιαστική βελτίωση σε ότι αφορά στη συμμετοχή τους στην πολιτική διακυβέρνηση και την οικονομική τους ευημερία. Η αμετάβλητη κατάσταση των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων δεν σήμαινε ότι το οικονομικό μοντέλο των χωρών διατηρήθηκε όπως εφαρμοζόταν κατά την αποικιακή περίοδο. Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η Λατινική Αμερική συνδέθηκε στενότερα με την διεθνή οικονομία και κατευθύνθηκε σε ένα οικονομικό αναπτυξιακό μοντέλο στηριζόμενο στις εξαγωγές πρωτογενών προϊόντων όπως ο καφές, η ζάχαρη, ο χαλκός και ο κασσίτερος. Ένα μοντέλο το οποίο ευνοήθηκε από την αυξημένη ζήτηση των ανωτέρω αγαθών από τη Δύση (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 152). Παρά το γεγονός ότι οι οικονομίες αναπτύσσονταν μονοδιάστατα, αρκούμενες να προμηθεύουν τις αγορές με πρώτες ύλες, μια σταδιακή ακμή επήλθε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, όταν πλέον αναζητούνταν αγορές που να προμηθεύουν αγαθά που δεν μπορούσαν να παράγουν οι ΗΠΑ και η Ευρώπη.

Η οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1930 επηρέασε βαθύτατα τη Λατινική Αμερική με τη μείωση της τιμής των εξαγόμενων προϊόντων, την μείωση εισροών ξένων κεφαλαίων και τη συνακόλουθη αύξηση της ανεργίας. Σύντομα, η

δυσαρέσκεια του κόσμου ανάγκασε τις ηγεσίες να υιοθετήσουν προγράμματα εκβιομηχάνισης και αύξησης μισθών, κάτι που δεν ήταν αρκετό για να αντιμετωπιστεί το επερχόμενο κύμα των απολυταρχικών καθεστώτων. «Η εκτροπή του πολιτικού συστήματος δεν ήταν άμεση συνέπεια της οικονομικής κρίσης, αλλά αποτέλεσμα της έλλειψης πολιτικής νομιμοποίησης των κοινοβουλευτικών ελίτ, οι οποίες θεωρήθηκαν από τους στρατιωτικούς υπεύθυνες για τα εγχώρια αποτελέσματα της διεθνούς κρίσης. Οι στρατιωτικοί επιχειρούσαν να ελέγξουν την εργατική τάξη και να καταστήσουν την εθνική οικονομία αυτόνομη και ανεξάρτητη από τυχόν εξωτερικές επιρροές. Το νέο αυτό μοντέλο, το οποίο υιοθετήθηκε στα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα, ονομάστηκε μοντέλο υποκατάστασης εισαγωγών, σύμφωνα με το οποίο οι χώρες της Λατινικής Αμερικής δεν έπρεπε να εξαρτώνται από τα εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα, αλλά να είναι σε θέση να παράγουν οι ίδιες τα προϊόντα αυτά» (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 154-156).

Το μοντέλο της υποκατάστασης προϊόντων συνάντησε προβλήματα την δεκαετία και 1960 και 1970, ενώ ο ψυχρός πόλεμος δημιούργησε ένα πλαίσιο όπου οι πολιτικές επιλογές των περισσότερων χωρών και ιδιαίτερα όσων βρίσκονταν υπό πολιτική κηδεμονία και οικονομική εξάρτηση ήταν περιορισμένες. Η αντικομμουνιστική ιδεολογία και ο φόβος επικράτησης του σοσιαλιστικού ιδεώδους οδήγησαν σε ένα νέο κύκλο στρατιωτικών πραξικοπημάτων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά διοίκησης. Σε ότι αφορά στην συνεξέταση της οικονομικής πολιτικής που ακολούθησαν και που αποτελεί αναμφίβολα κύριο στοιχείο αξιολόγησης της «ανάπτυξης» ή «υπανάπτυξης» των εξεταζόμενων χωρών, αξίζει να αναφερθούν τα εξής. Η μεταβολή της οικονομικής πολιτικής που επιδίωκαν στηρίζονταν στο δόγμα του οικονομικού φιλελευθερισμού παράλληλα βέβαια με την προσήλωση στις πάγιες αξίες συσπείρωσης του έθνους όπως η θρησκεία και η πατρίδα. Το νέο μοντέλο που ονομάστηκε γραφειοκρατικό – αυταρχικό κυριάρχησε στις χώρες του νότου της Λατινικής Αμερικής και είχε πέραν των όσων αναφέρθηκαν ως κύριο βάρος του την προσέλκυση ξένων κεφαλαίων. Ωστόσο, εξαιτίας της πάγιας και χρόνιας οικονομικής εξάρτησης, για ακόμη μια φορά η αναζήτηση ξένων κεφαλαίων δεν ήταν δυνατή από τις δυτικές τράπεζες και η άντληση κεφαλαίων ήταν δυνατή μόνο από τις διεθνείς χρηματαγορές. Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής χρεώθηκαν και αναγκάστηκαν παράλληλα να συνάψουν νέα δάνεια για αποπληρωμή των

παλαιότερων, κάτι που οδήγησε στην υπερχρέωση τους (Σωτηρόπουλος κ.α 2005, 162-163).

Μέχρι την δεκαετία του 1990, οι περισσότερες δικτατορίες στην περιοχή έδωσαν τη θέση τους σε εκλεγμένες κυβερνήσεις, χωρίς παρόλα αυτά να αντιμετωπιστούν σε πρώτο επίπεδο τα δομικά προβλήματα των οικονομιών τους και κατ' επέκταση τα προβλήματα κοινωνικής συνοχής και ευημερίας. Η Λατινική Αμερική δεν άνηκε κατ' ευφημισμό στον «Παγκόσμιο Νότο, αλλά αποτελούσε σημείο αναφοράς αυτού. «Τα κέρδη της εκβιομηχάνισης αντισταθμίζονταν από τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, ενώ γιγαντιαίες παραγκουπόλεις εμφανίζονταν πλησίον των μεγάλων αστικών κέντρων. Η εξάρτηση από την εισαγόμενη τεχνολογία και τα ξένα κεφάλαια παρέμενε σε συνδυασμό με τις δαπάνες των διεφθαρμένων καθεστώτων και την άνοδο του εξωτερικού χρέους (Σπυρόπουλος 2005, 254-255). Η έλλειψη ανθεκτικότητας και η αυξημένη τρωτότητα της οικονομίας των χωρών της Λατινικής Αμερικής παρά τις επί μέρους διαφοροποιήσεις δεν τις επέτρεψαν να ορθοποδήσουν και να αποβάλουν την εκτεταμένη οικονομική, κοινωνική και πολιτική επιρροή από τα παγκόσμια κέντρα, κληροδότημα του κοινού αποικιακού τους παρελθόντος

1.3 Οι Διεθνείς Σχέσεις στην Σύγχρονη Εποχή «Το θεωρητικό υπόβαθρο (πρίσμα) ανάλυσης των Διεθνών Σχέσεων στον Παγκόσμιο Νότο»

Οι σχέσεις μεταξύ των κρατών, δηλαδή των μοναδικών «υποκειμένων δικαίου» που αναγνωρίζονται από το Διεθνές Δίκαιο, άρχισαν να μελετώνται συστηματικά και μεθοδολογικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως ανεξάρτητος επιστημονικός κλάδος. «Ο όρος διεθνείς σχέσεις (international relations) έχει καθιερωθεί και ανεξάρτητα εάν ετυμολογικά ταυτίζει την έννοια του έθνους με αυτή του κράτους νοηματοδοτεί κυρίως τις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Όμως, εξαιτίας της εξέλιξης της εκτός κράτους ανθρώπινης οργάνωσης μπορεί να εκφράζει και τις σχέσεις μεταξύ των διεθνών οργανισμών ή ακόμη και μεταξύ οργανισμών και κρατών. Πρόκειται κυρίως για πολιτικές και στρατιωτικές σχέσεις, οι οποίες αποτελούν την υψηλή πολιτική σε αντίθεση με τις οικονομικές σχέσεις, οι οποίες αναδείχθηκαν στον 20^ο αιώνα και χαρακτηρίζονται ως σχέσεις χαμηλής πολιτικής» (Κουσκουβέλης 2007, 21).

Οι θεωρητικοί των διεθνών σχέσεων έχουν ο καθένας από την πλευρά του συνεισφέρει στην ερμηνεία των φαινομένων που ανακύπτουν ή παρατηρούνται στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Από τον κεντρικό ρόλο των κρατών που δρουν ως ενιαίες ορθολογικές μονάδες με γνώμονα το εθνικό συμφέρον, στην αναγνώριση της διάστασης του διεθνούς συστήματος, μέχρι την ανάγκη διεθνούς συνεργασίας και συγκρότησης διεθνών οργανισμών με το ξεπέραςμα της εθνοκεντρικής οργάνωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο Kenneth Waltz μέσα από το βιβλίο του «η θεωρία της διεθνούς πολιτικής» επιχείρησε να δώσει απαντήσεις σε κύρια ερωτήματα των διεθνών σχέσεων μέσω της προσέγγισης του πολιτικού ρεαλισμού. Εισηγάγε την διάσταση του διεθνούς συστήματος το οποίο παραμένει άναρχο, αλλά παράλληλα λειτουργεί με δικούς του κανόνες, οι οποίοι είναι ανεξάρτητοι των κανόνων του διεθνούς δικαίου και απορρέουν από την ισχύουσα κατανομή ισχύος. Ταυτόχρονα, υποστήριξε ότι εντός του συστήματος υφίσταται μια κατάσταση ολοκληρωτικού ανταγωνισμού μεταξύ των κύριων δρώντων που είναι τα κράτη, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση πλεονεκτημάτων για την μεγιστοποίηση ασφάλειας τους (Κουσκουβέλης 2007, 64-65). Τα κράτη είναι μονάδες των οποίων οι αλληλεπιδράσεις συγκροτούν την δομή του διεθνούς συστήματος και έτσι θα παραμείνουν. Ο χαρακτηρισμός τους ως μονάδες σημαίνει ότι είναι αυτόνομες πολιτικές μονάδες και προπάντων κυρίαρχες. Επίσης, είναι όμοια σε ότι αφορά στην εκτέλεση παρόμοιων λειτουργιών, καθώς αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκλήσεις. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έχουν παρόμοιες αποστολές και αντιγράφουν το ένα τις κινήσεις το άλλου δεν διαθέτουν τα ίδια μέσα και δυνατότητες, καθώς διαφέρουν ως προς την ισχύ που κατέχουν (Waltz, 1979, 94-96).

Βεβαίως, εκτός από τον ρόλο των κρατών μέσα στο διεθνές σύστημα, αναγνωρίζεται και ο ρόλος των μη κρατικών δρώντων, ο οποίος είναι περιορισμένος. Τα κράτη λοιπόν δεν είναι οι μοναδικοί δρώντες του διεθνούς συστήματος. Ωστόσο, τα κράτη και ιδιαίτερα οι μεγάλες δυνάμεις είναι αυτές που διαμορφώνουν και επηρεάζουν το πλαίσιο που λειτουργούν οι υπόλοιποι δρώντες. Ωστόσο, ποια είναι τα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις μεγάλες δυνάμεις; Προκειμένου να χαρακτηριστεί ένα κράτος ως μεγάλη δύναμη, θα πρέπει να διαθέτει επαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις για να αντιτάξει σοβαρή αντίσταση σε έναν συμβατικό ολοκληρωτικό πόλεμο ενάντια στο πιο ισχυρό κράτος του κόσμου. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το υπόψη κράτος θα πρέπει να

μπορέσει να κερδίσει τον πόλεμο, αλλά να μπορέσει τουλάχιστον να αντιτάξει μια σοβαρή αντίσταση προκειμένου να εξασθενήσει το κυρίαρχο κράτος (Mearsheimer 2007, 30).

Η μελέτη του Παγκόσμιου Νότου παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον σε ότι αφορά στην συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων. Αφενός διότι ως κυρίαρχοι δρώντες επηρεάζουν εξ' ορισμού με τη συμπεριφορά τους τη λειτουργία των υπολοίπων κρατών και αφετέρου διότι στην περίπτωση μας ο Παγκόσμιος Νότος περιλαμβάνει χώρες με σημαντικούς συντελεστές ισχύος στο διεθνές σύστημα. Κατά συνέπεια, η αέναη προσπάθεια των μεγάλων δυνάμεων να διατηρήσουν ή να επεκτείνουν την πρωτοκαθεδρία τους και ενίοτε ηγεμονία τους ενδεχομένως να συγκρούεται με τον ολοένα αυξανόμενο ρόλο των αναδυόμενων δυνάμεων του Νότου. «Οι μεγάλες δυνάμεις αναζητούν διαρκώς την ευκαιρία για να αποκτήσουν ισχύ σε βάρος των άλλων ανταγωνιστών τους με σκοπό την ηγεμονία. Το διεθνές σύστημα συγκροτείται από δυνάμεις όπου έχουν αναθεωρητικές βλέψεις και επιδιώκουν την ανατροπή του status quo, πλην της εξαιρετικής περίπτωσης όπου έχουν πετύχει την ηγεμονία. Η εξήγηση σε αυτή την ανταγωνιστική συμπεριφορά των μεγάλων δυνάμεων προέρχεται από συγκεκριμένες θεμελιώδεις υποθέσεις. Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και εξαιτίας της απουσίας μιας ανώτερης αρχής τα κράτη είναι κυρίαρχα. Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι οι μεγάλες δυνάμεις διαθέτουν κάποια εγγενή επιθετική στρατιωτική ικανότητα, ενώ η τρίτη αφορά στην αβεβαιότητα που τα διακατέχει σχετικά με τις προθέσεις των υπολοίπων κρατών. Ενεργούν με πρωταρχικό σκοπό την επιβίωση τους και ως απόλυτα ορθολογικοί δρώντες λειτουργούν έχοντας επίγνωση του εξωτερικού περιβάλλοντος και της συμπεριφοράς των άλλων κρατών» (Mearsheimer 2007, 79-83). Ο επιθετικός ρεαλισμός που πρεσβεύει ο Mearsheimer είναι μια δομική θεωρία της διεθνούς πολιτικής, καθώς υποστηρίζει ότι οι μεγάλες δυνάμεις ενδιαφέρονται για την επιβίωση τους μέσα σε ένα σύστημα όπου δεν υπάρχει ανώτερη αρχή για να προστατεύσει το ένα κράτος από το άλλο. Από την άλλη πλευρά, ισχυρίζεται ότι το διεθνές σύστημα ωθεί τις μεγάλες δυνάμεις να αποκτήσουν τόση ισχύ σε βάρος των ανταγωνιστών τους με τελικό σκοπό την ηγεμονία, σε αντίθεση με τον αμυντικό ρεαλισμό, όπου σκοπός είναι η απόκτηση ισχύς που θα διασφαλίζει την ισορροπία ισχύος (Mearsheimer 2007, 61-63).

Η εξωτερική πολιτική των χωρών μεταβάλλεται διαχρονικά προκαλώντας διαφοροποίηση στις σχέσεις και τους συσχετισμούς μεταξύ των κρατών. Τι είναι όμως αυτό που προκαλεί αυτές τις μεταβολές, οι οποίες είτε μπορεί να είναι μικρές και να εντάσσονται στο πεδίο της «ήπιας πολιτικής», είτε να είναι ριζοσπαστικές και να προκαλούν κύριες αλλαγές όχι μόνο στην συμπεριφορά του δρώντα αλλά και των υπολοίπων μελών του διεθνούς συστήματος; Αρκετές φορές όπως παρατηρήθηκε ιστορικά, οι αλλαγές αυτές ήταν προπομπός μικρών ή μεγαλύτερων πολέμων, του φαινομένου που μελετήθηκε όσο τίποτε στο πεδίο των διεθνών σχέσεων. Που μπορούν λοιπόν να εντοπιστούν τα κυριότερα αίτια της αλλαγής στην συμπεριφορά των δρώντων του διεθνούς συστήματος που ενίοτε μπορεί να οδηγήσει και στον πόλεμο; Η απάντηση που δίδεται προέρχεται από την κλασική κατηγοριοποίηση του Waltz αναζητείται εντός του ανθρώπου, εντός της δομής των διαφόρων κρατών και εντός του συστήματος των κρατών. Οι ανωτέρω κατηγορίες κινήτρων που αποτελούν έναν αποτελεσματικό τρόπο εντοπισμού των αιτιών δράσης ονομάζονται εικόνες. Τα τρία αυτά επίπεδα ανάλυσης μπορούν να συνεισφέρουν να αντιληφθούμε γιατί μεταβλήθηκε η εξωτερική πολιτική της Βραζιλίας την μεταψυχροπολεμική περίοδο.

Σύμφωνα με την πρώτη εικόνα των διεθνών σχέσεων, το πεδίο όπου εντοπίζονται τα σημαντικά αίτια του πολέμου είναι η φύση και η συμπεριφορά του ανθρώπου, με τις προτάσεις πολιτικής να ποικίλουν έχοντας ως κοινό τους στοιχείο είτε την αλλαγή της ηθικοπνευματικής του οπτικής είτε αυτή της ψυχοκοινωνικής του συμπεριφοράς. Στο δεύτερο επίπεδο ανάλυσης διατυπώνεται η άποψη ότι η εσωτερική δομή των κρατών καθορίζει όχι μόνο τη μορφή και τη χρήση της στρατιωτικής συμπεριφοράς, αλλά γενικότερα και την εξωτερική συμπεριφορά. (Waltz 2011 112-118,167). Τέλος, στο τρίτο επίπεδο ανάλυσης αποδεικνύεται ότι με πολλά κυρίαρχα κράτη, χωρίς καμία ανώτερη που να εφαρμόζει το δίκαιο μεταξύ τους και που κάθε ένα από αυτά να ενεργεί σύμφωνα με τις δικές του φιλοδοξίες και κριτήρια είναι αναπόφευκτο να μην προκύψουν συγκρούσεις. Από αυτή την οπτική γωνία, οι απαιτήσεις της κρατικής δράσης επιβάλλονται από τις συνθήκες εντός των οποίων υπάρχουν όλα τα κράτη (Waltz 2011 206-207). Κατά συνέπεια, τα αίτια της δράσης αναζητούνται στο διεθνές σύστημα, καθώς αυτό είναι που επηρεάζει και αναγκάζει τα κράτη να μεταβάλουν την συμπεριφορά τους οδηγώντας τα ακόμη και στον πόλεμο.

1.4 Η στρατηγική κουλτούρα της Βραζιλίας

Όταν ο πρόεδρος Lula κατά την εκλογή του το 2003 διακήρυξε ότι η Βραζιλία είναι έτοιμη να “αναλάβει το μεγαλείο της” ουσιαστικά εξέφραζε το πάγιο δόγμα της βραζιλιάνικης εθνικής ιδεολογίας και στρατηγικής κουλτούρας. Από την ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας το 1889 και εν μέσω διαφορετικών παραγόντων όπως το μέγεθος της χώρας στην Ήπειρο, η κυρίαρχη οικονομική και στρατηγική της θέση στην Νότια Αμερική, η ουσιαστική έλλειψη απειλών αλλά και η αίσθηση της διαφορετικότητας μέσα στην Λατινική Αμερική είχαν αναπτύξει την αίσθηση ότι η χώρα ανήκει στην παγκόσμια ελίτ. Αυτή η αίσθηση αποτελούσε τον πυρήνα της βραζιλιάνικης πολιτικής και διπλωματίας κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αιώνα (Brand 2010, 6). Η παραπάνω αίσθηση και αντίληψη αποτυπώνεται στην χαρακτηριστική δήλωση του επιτελάρχη των βραζιλιάνικων ενόπλων δυνάμεων Carlos Meira Matos, ήδη από το 1970, ο οποίος ανέφερε ότι «όλες οι συνθήκες είναι κατάλληλες προκειμένου η Βραζιλία να μπορεί να φιλοδοξεί να καταλάβει μια θέση ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις».

Η αίσθηση αυτή περί διαφορετικότητας και δυνατότητας ανάληψης από μέρους της Βραζιλίας ενός ρόλου που θα μπορεί να συμμετέχει ισότιμα με τις μεγάλες δυνάμεις στην διαμόρφωση του παγκόσμιου γίνεσθαι παρουσίαζε μια διαχρονικότητα. Παρόλα αυτά, τα ποικίλα πολιτειακά σχήματα και καθεστώτα που κυριάρχησαν κατά το παρελθόν δεν είχαν τις ίδιες δυνατότητες προώθησης του παραπάνω οράματος, καθώς είτε οι διεθνείς συνθήκες, είτε εσωτερικοί παράγοντες δεν επέτρεπαν την ανάληψη ενός τέτοιου εγχειρήματος. «Στην διάρκεια της ιστορίας ήταν συνηθισμένο φαινόμενο ο χαρακτηρισμός της βραζιλιάνικης εξωτερικής πολιτικής ως φέρουσας μια αυτόνομη κλίση» (Pinheiro, Soares 2018, 8). Ανάλογα βέβαια με τις εκάστοτε συνθήκες και συσχετισμούς, έχουν αποδοθεί διαφορετικοί όροι προκειμένου να περιγράψουν τις διαφοροποιήσεις στις υιοθετούμενες πολιτικές, οι οποίες ωστόσο είχαν στο επίκεντρο πάντα την αίσθηση της αυτονομίας.

Ο όρος «αυτονομία σε εξάρτηση» χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση, όπου ακόμη και υπό συνθήκες ισχυρής δομικής εξάρτησης υπάρχουν οι προϋποθέσεις και οι πιθανότητες για τους επιτελείς των περιφερειακών χωρών να ανακαλύψουν τρόπους διαπραγμάτευσης των υφιστάμενων συνθηκών προς όφελος τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η

εξωτερική πολιτική του Vargas την δεκαετία του 1940, όπου εκμεταλλευόμενος την βορειοανατολική γεωστρατηγική θέση της χώρας και τις αυξημένες ανάγκες σε στρατηγικές πρώτες ύλες για την πολεμική βιομηχανία απέσπασε χρηματοδότηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες για την κατασκευή του εργοστασίου χάλυβα Volta Redonda, που αποτέλεσε σταθμό για την βιομηχανοποίηση της χώρας. Στο ίδιο πλαίσιο, η Βραζιλία αποτέλεσε την μοναδική χώρα της Λατινικής Αμερικής που συμμετείχε στον πόλεμο ενάντια στον Άξονα αναπτύσσοντας χερσαία στρατεύματα κατά την συμμαχική απόβαση στην Ιταλία. (Brand 2010, 6).

Οι στρατιωτικές κυβερνήσεις που είχαν τα ηνία της εξουσίας διακήρυτταν την ιδέα της Μεγάλης Βραζιλίας (O Brasil Grande), που εντάσσονταν σε μια ευρύτερη συλλογή ιδεών, ορισμένη ως Δόγμα Εθνικής Ασφαλείας. Κύριο μέλημα τους αποτέλεσε η αντικομμουνιστική ιδεολογία αλλά ταυτόχρονα και η προσπάθεια επέκτασης της χώρας στις περιοχές της Αφρικής με πορτογαλικές επιρροές αλλά και στον τρίτο κόσμο, επιχειρώντας να σπάσουν το δίπολο του Ψυχρού Πολέμου (Brand 2010, 6). Ωστόσο, μια τέτοια επιρροή δεν ήταν εύκολη, καθώς στο τέλος της δεκαετίας του 1970 παρατηρείται μια στροφή στην εξωτερική πολιτική, ή οποία όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, ονομάστηκε από τον Βραζιλιάνο διπλωμάτη Fonseca ως «αυτονομία από απόσταση». Μια πολιτική, η οποία σήμανε την αποστασιοποίηση από διαπραγματεύσεις και διαβουλεύσεις για ζητήματα που διακυβεύονταν κατά την διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου (Pinheiro, Soares 2018, 9)

Ωστόσο, η πραγματικότητα ήταν εντελώς διαφορετική και το επίπεδο φιλοδοξίας που είχαν θέσει οι βραζιλιάνικες κυβερνήσεις ξεπερνούσαν τις πραγματικές τους δυνατότητες (Brand 2010, 7). Για να μπορεί να χαρακτηριστεί μια χώρα ως περιφερειακή δύναμη οφείλει να ανήκει ασφαλώς στην περιοχή, να έχει μια υπεροχή και να ασκεί επιρροή συχνά οικονομική. Γενικά, να χαρακτηρίζεται από την υπευθυνότητα περί περιφερειακής ασφάλειας και τη διατήρηση της τάξης. Επιπλέον, να αναγνωρίζεται από τους άλλους τοπικούς δρώντες, να έχει την απαραίτητη εσωτερική δύναμη και να επιδεικνύει την ικανότητα και τον ρόλο του περιφερειακού ηγέτη (Mikelis, 2016). Η Βραζιλία σαφέστατα δεν πληρούσε τα παραπάνω κριτήρια. Η πολιτική αντιπαλότητα με την Αργεντινή και η συγκαταβατική προσέγγιση με τα γειτονικά κράτη δεν της επέτρεψαν να θέσει ισχυρά θεμέλια μέσα στην ίδια της την ήπειρο. Τροχοπέδη αποτέλεσαν επίσης για την επίτευξη των στόχων της, οι επαναλαμβανόμενες διεθνείς και εσωτερικές οικονομικές κρίσεις.

Επίσης, είναι απολύτως βέβαιο και παρά τις περί αντιθέτου αντιλήψεις των στρατιωτικών καθεστώτων ότι, η έλλειψη δημοκρατίας στη χώρα αφενός την αποπροσανατόλιζε από την εφαρμογή μιας συγκροτημένης αναπτυξιακής πολιτικής και αφετέρου την καθιστούσε αναξιόπιστο συνομιλητή στο εξωτερικό περιβάλλον (Brand 2010, 7). Εντούτοις και παρόλες τις αποτυχίες στην εξωτερική πολιτική της χώρας, το όραμα της «αυτονομίας» εξακολουθούσε να κυριαρχεί ενδεχομένως σε ρητορικό επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι, η αίσθηση για ένα διαρκές κυνήγι για την αυτονομία - η επιθυμία για αυτονομία - όπως την περιέγραψε ο Fonseca, παρέσυρε τους αναλυτές στο χαρακτηρισμό ως αυτόνομων αρκετών συμπεριφορών και πολιτικών οι οποίες ήταν αντίθετες στην αρχική έννοια του όρου αυτονομία (Pinheiro, Soares 2018, 8).

Βέβαια, περί τα τέλη του 20^{ου} αιώνα η Βραζιλία βίωσε μια μεγάλη αλλαγή όχι μόνο σε επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας του πληθυσμού της, αλλά και σε αυτό της εξωτερικής πολιτικής. Πλέον, διαφαίνονταν οι συνθήκες για την υλοποίηση του δόγματος της στρατηγικής αυτονομίας, που με τόσο θέρμη διακήρυτταν κατά το παρελθόν οι προηγούμενες κυβερνήσεις και καθεστώτα, αλλά αδυνατούσαν να εκπληρώσουν εξαιτίας αδυναμίας τους αλλά και των υπόλοιπων εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Η νέα περίοδος στην εξωτερική πολιτική ήταν πλέον μια πραγματικότητα. Καταλυτικοί παράγοντες σε αυτή την μεταβολή και την ενεργητική και πρωταγωνιστική πλέον πολιτική αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό η θεμελίωση της δημοκρατίας, η οποία κατεύνασε τις πολιτικές αντιθέσεις που στο παρελθόν επηρέαζαν την υλοποίηση μιας μακροπρόθεσμης και αλληλεπιδραστικής πολιτικής. Επιπρόσθετα, η πολιτική ομαλότητα και κατοχύρωση των δημοκρατικών θεσμών καθιστούσε την Βραζιλία αξιόπιστο συνομιλητή στο διεθνές σύστημα. Η μακροοικονομική ισορροπία και η αντιμετώπιση των οικονομικών ανισοτήτων στο εσωτερικό της χώρας αποτέλεσε επίσης σημαντικό πολιτικό κεφάλαιο για τους εκάστοτε κυβερνόντες, όχι μόνο για το εσωτερικό ακροατήριο αλλά και για τις διεθνείς σχέσεις. Πλέον, η φωνή της Βραζιλίας ήταν πιο ισχυρή και πειστική από ποτέ, καθώς οι πρωτοβουλίες που επιδίωκε να αναλάβει κατά την διάρκεια διαβουλεύσεων σε διεθνείς οργανισμούς και φόρουμ γινόταν περισσότερο πειστικές και αποδεκτές, καθώς τα δείγματα γραφής που είχε παρουσιάσει στο εσωτερικό, της προσέδιδαν αξιοπιστία και εμπιστοσύνη. Βασιζόμενοι στο δόγμα της ανάδειξης ως κύριου δρώντα στην παγκόσμια σκηνή αλλά και της ηγέτιδας δύναμης μέσα σε

για μια ενωμένη Λατινική Αμερική, οι κυβερνήσεις που ανέλαβαν τα ηνία της χώρας στις αρχές του 21^{ου} αιώνα θα υιοθετήσουν και αντίστοιχη εξωτερική πολιτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η διακυβέρνηση Cardoso, απαρχή της ενεργής εμπλοκής στο Διεθνές Γίνεσθαι

2.1 Η έλευση της δημοκρατίας απαρχή κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών

Το στρατιωτικό κατεστημένο στην Βραζιλία υιοθέτησε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ένα άμεσο άνοιγμα προς τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας, με καταληκτικό στόχο την έλευση της δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα, ο στρατός δεν παρείχε ποτέ λευκή επιταγή στην πολιτική ηγεσία, εξασφάλισε πλήρη ασυλία και διασφάλισε την διατήρηση και μη αμφισβήτηση των υφιστάμενων δομών εξουσίας κατά την διάρκεια της πορείας προς την δημοκρατία. Ήταν αναγκαία η χαρτογράφηση της μεταβατικής περιόδου προκειμένου να καθοριστεί ένας ενδεχόμενος πολιτικός ριζοσπαστισμός, αλλά και η παραμονή της ευρείας πλειοψηφίας των λαϊκών μαζών στο περιθώριο. Οι κεντρώες και χωρίς σαφώς διαμορφωμένο ιδεολογικό πλαίσιο πολιτικές δυνάμεις κυριαρχούν από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 μέχρι και το 2000 (Κοντογιάννης, Santos 2020). Εντός του πλαισίου αυτού εμφανίζεται στο πολιτικό προσκήνιο ως υπουργός οικονομικών ο Fernando Henrique Cardoso, ο οποίος μέσω ριζοσπαστικών οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών επιχείρησε να τιθασεύσει τον αλματώδη πληθωρισμό και να βελτιώσει την δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας. Η δημοσιονομική λιτότητα σε ομοσπονδιακό, πολιτειακό και δημοτικό επίπεδο και η ουσιαστική αύξηση στις εγχώριες καταθέσεις ήταν οι κύριοι αντικειμενικοί σκοποί, που φαινόταν απαραίτητοι όχι μόνο για την συγκράτηση του αλματώδους πληθωρισμού, αλλά και για την εξασφάλιση των συνθηκών μιας βιώσιμης ανάπτυξης (Kinzo, Rodrigues 1999, 247). Τον Μάιο του 1993 ο Cardoso παρουσίασε το «Plano Real», ένα σχέδιο ορόσημο με το οποίο ευελπιστούσε να περιορίσει τον πληθωρισμό και να επιφέρει την οικονομική σταθερότητα στην Βραζιλία. Ήταν ένα ολοκληρωμένο πακέτο λιτότητας, το οποίο προέβλεπε και την εισαγωγή ενός νέου νομίσματος, το οποίο προσέδωσε αγοραστική αξία στους καταναλωτές, ενώ η εισαγωγή ανώτατου ορίου στα επιτόκια είχε ως αποτέλεσμα τις πραγματικές αυξήσεις στους μισθούς, αποδόσεις των περιουσιακών στοιχείων και εμφάνιση ξένων επενδύσεων (Green, Skidmore 2021).

Οι οικονομικές επιδόσεις που πέτυχε ήταν αναμφισβήτητες. Σε ότι αφορά στην αναμόρφωση των δομών του κράτους ο Cardoso ήταν εκσυγχρονιστής ή τουλάχιστον αυτό επιχείρησε να πράξει. Επιχείρησε να περιορίσει την διαφθορά στις δημόσιες υπηρεσίες, μια πρωτοβουλία που ατόνησε εξαιτίας των παρεμβάσεων των θεμελιωμένων πελατειακών δικτύων. «Η οικονομική ορθοδοξία που ακολούθησε ο Cardoso κατά την οκταετή παραμονή του στον προεδρικό θώκο επέτεινε την εξάρτηση της χώρας από τους μηχανισμούς του Washington Consensus και εν τέλει οδήγησε σε εκρηκτική άνοδο της ανεργίας και ενίσχυση της κρίσης εκπροσώπησης που σοβούσε από το 1998, όταν και η Βραζιλία μπήκε σε τροχιά οικονομικής ύφεσης. Με απλά λόγια, ο εκσυγχρονισμός του ήταν οριοθετημένος εντός των ορίων της φιλελεύθερης οικονομικής ορθοδοξίας και του μετά-δικτατορικού κοινωνικού συμβολαίου» (Κοντογιάννης, Santos 2020).

Αντιμέτωπες με το τέλος του ψυχρού πολέμου, οι πολιτικές που υιοθέτησε ο Cardoso ήταν ευθυγραμμισμένες με την εκκολαπτόμενη νεοφιλελεύθερη ηγεμονία, επιφέροντας μια αλλαγή στην εφαρμοζόμενη από την δεκαετία του 1970 εξωτερική πολιτική. Κρίνεται επίσης σκόπιμο να αναφερθεί ότι, τα φιλελεύθερα δόγματα διαπέρασαν όλες τις κυβερνήσεις την δεκαετία του 1990, όπου καθεμία επιχειρούσε να προσαρμόσει τις φιλελεύθερες παραδοχές σύμφωνα με τα αξιώματα περί αυτονομίας και ανάπτυξης. Η αίσθηση της ρήξης ήταν πλέον αισθητή σε σχέση με την προστατευτική πολιτική του παρελθόντος, η οποία ακολουθήθηκε μέχρι το 1988 και που ονομάστηκε «αυτονομία από απόσταση» (Caliman 2020, 5). Ο Cardoso επεδίωξε να αντικαταστήσει άμεσα την «αντιδραστική» εξωτερική πολιτική που κυριαρχούνταν από την λογική της «αυτονομίας από απόσταση», η οποία κυριάρχησε στην μεγαλύτερη διάρκεια του ψυχρού πολέμου και καθοδηγήθηκε από ένα μοντέλο ανάπτυξης στηριζόμενο στην υποκατάσταση των εισαγωγών. Σκοπός του ήταν η εφαρμογή μιας «προδραστικής» διεθνούς ατζέντας, ευθυγραμμισμένης με τους κανόνες του νεοφιλελευθερισμού και καθοδηγούμενη από την λογική της «αυτονομίας μέσω της ενσωμάτωσης» (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 58). Η νέα εξωτερική πολιτική είχε ως σκοπό την προώθηση των εθνικών συμφερόντων μέσω της συμμετοχής σε διεθνείς οργανισμούς και πολυμερή σχήματα, όντας μέρος μιας ευρύτερης και συντονισμένης πολιτικής της κυβέρνησης. Παράλληλα με την προώθηση των συμφερόντων της χώρας μέσω της νέας εξωτερικής πολιτικής, δεν αμελήθηκαν πάγιες αρχές, οι οποίες υπηρετήθηκαν πιστά

και διαχρονικά από την βραζιλιάνικη εξωτερική πολιτική όπως ο ειρηνισμός, ο σεβασμός στο διεθνές δίκαιο, το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, η αρχή της μη επέμβασης και ο πραγματισμός (Rodrigues, Urdinez, Amancio 2019, 5).

2.2 Η νέα στρατηγική στην εξωτερική πολιτική

Η μεταβολή στην βραζιλιάνικη εξωτερική πολιτική προκλήθηκε από την διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου της διεθνούς οικονομίας στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, έχοντας ως αφετηρία το 1990, όπου τα δίπολα Βορράς – Νότος και Ανατολή – Δύση που είχαν διαμορφωθεί μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο βρισκόταν σε μια κατάσταση αναθεώρησης. Η νέα δομή της διεθνούς κοινωνίας έθεσε στην ατζέντα της ζητήματα πολιτικής, αξίες και οικονομικά θέματα που σχετίζονταν με το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τις μειονότητες και τους ιθαγενείς πληθυσμούς. Αυτά τα «ήπια ζητήματα» άρχισαν να λαμβάνουν πλέον μεγάλη βαρύτητα στην διεθνή αρένα (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 59). Επιπλέον, οι θεωρίες της ισορροπίας ισχύος και της εθνικής ασφάλειας αποδεικνύονταν ανεπαρκείς, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα παραπάνω ζητήματα οικονομικής ή οικολογικής αλληλεξάρτησης. Η ασφάλεια με παραδοσιακούς όρους δεν φαινόταν να αποτελεί προτεραιότητα για τις κυβερνήσεις, ενώ όσο οι στρατιωτικές δυνάμεις κρίνονταν αναποτελεσματικές να αντιμετωπίσουν συγκεκριμένα ζητήματα, η συμβατική έννοια της ισχύος στερούνταν ακριβούς νοηματοδότησης (Keohane, Nye 2012, 7)

Υπο αυτές τις συνθήκες στο Διεθνές Σύστημα, η νέα εξωτερική πολιτική της Βραζιλίας άρχισε να σχηματίζεται και να εφαρμόζεται πιο συστηματικά, εντασσόμενη στον στρατηγικό προγραμματισμό του κράτους. Σε θεωρητικό - ρητορικό επίπεδο, η διακήρυξη της νέας εποχής στην εξωτερική πολιτική ξεκίνησε να πραγματοποιείται με αφετηρία το 1995, με τον πλέον επίσημο τρόπο, μέσω τοποθετήσεων του προέδρου της χώρας. Στο εναρκτήριο διάγγελμα του ο Cardoso υπερασπίστηκε την ανάγκη για αλλαγές, οι οποίες θα διασφάλιζαν την ενεργό συμμετοχή της Βραζιλίας στα διεθνή δρώμενα, σε τέτοιο βαθμό, ένταση και γεωγραφική έκταση, προκειμένου να μπορεί να επηρεάσει τον σχεδιασμό της νέας τάξης πραγμάτων. Ένα ακόμη στοίχημα της διακυβέρνησης Cardoso ήταν η αντιστοιχία ανάμεσα στις παγκόσμιες επικρατούσες αξίες και την εθνική ταυτότητα της. Πλέον, η έννοια της «αυτονομία» λάμβανε μια καινούργια διάσταση, «την αυτονομία μέσω της ενσωμάτωσης (autonomy through integration), που θα σήμαινε

μια αυτονομία συνδεδεμένη με τα διεθνή δρώμενα παρά απομονωμένη από αυτά (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 59). Όλοι αναγνώριζαν την μεταστροφή στην βραζιλιάνικη εξωτερική πολιτική με έμφαση την ενεργό συμμετοχή της στο διεθνές πεδίο, παρά το γεγονός ότι διάφοροι μελετητές απέδωσαν σε αυτή διαφορετικούς όρους. «Ο Fonseca αντιλαμβάνεται την αυτονομία ως «συμμετοχή», μια επιθυμία επηρεασμού της ανοιχτής διεθνούς ατζέντας, ενώ αυτή η ερμηνεία θα χρησιμοποιηθεί και από τους Vigevani και Ceraluni, προκειμένου να περιγράψουν την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Cardoso. Σύμφωνα με τους τελευταίους, ο νέος προσανατολισμός ήταν προσκολλημένος στα διεθνή καθεστώτα, συμπεριλαμβανομένων και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, με σκοπό την διαμόρφωση κανόνων και αρχών που διέπουν το διεθνές σύστημα» (Pينهeiro, Soares 2018, 10).

2.3 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ

Σε ότι αφορά τις σχέσεις της Βραζιλίας με τις ΗΠΑ, η κυβέρνηση Cardoso επιδόθηκε σε μια προσπάθεια βελτίωσης τους, ήδη από την πρώτη θητεία της, πετυχαίνοντας αξιοσημείωτα αποτελέσματα ξεπερνώντας διαχρονικές διαφωνίες, μερικές από τις οποίες ήδη χρονολογούνταν από την εποχή των στρατιωτικών καθεστώτων. Πιο συγκεκριμένα, οι ΗΠΑ προσέβλεπαν στην συνδρομή της Βραζιλίας στην ευρύτερη μακροοικονομική σταθερότητα και σε μια στενότερη συνεργασία σε ότι αφορά στην αποδοχή του καθεστώτος Ελέγχου της Πυραυλικής Τεχνολογίας, αλλά και στην υπογραφή της συμφωνίας μη Διάδοσης Πυρηνικών Όπλων. Οι παραπάνω κινήσεις από την μεριά της Βραζιλίας ενίσχυσαν την στενότερη συνεργασία μεταξύ των δυο χωρών και ο ίδιος ο πρόεδρος Cardoso τόνισε την σπουδαιότητα των διμερών σχέσεων με τις ΗΠΑ, αναφέροντας ότι «οι ΗΠΑ αποτελούν θεμελιώδη εταίρο εξαιτίας της κεντρικής τους θέσης στην παγκόσμια τάξη» (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 66). Δεν πρέπει στο σημείο αυτό να μας διαφύγει της προσοχής ότι, οι ΗΠΑ αποτελούσαν την περίοδο αυτή τον σημαντικότερο εμπορικό εταίρο και ότι το μέγεθος των οικονομικών σχέσεων των δυο χωρών είχαν πολλαπλασιαστεί μετά το άνοιγμα της βραζιλιάνικης οικονομίας στην δεκαετία του 1990 (Rodrigues, Urdinez, Amancio 2019, 6). Κατά συνέπεια, η στρατηγική επιλογή της «αυτονομίας μέσω της ενσωμάτωσης» κατά κάποιο τρόπο περνούσε μέσα από την ενίσχυση των διμερών σχέσεων των δύο χωρών, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει πλήρη ταύτιση απόψεων ή ακόμη αγνόηση

των επι μέρους συμφερόντων τους. Ο Cardoso, είναι βέβαιο ότι αναζητούσε κατάλληλους και περισσότερους τρόπους μεγαλύτερης συμμετοχής, λαμβάνοντας υπόψη την υπεροχή των ΗΠΑ και κατά συνέπεια την αναγκαιότητα καλών σχέσεων μαζί τους, προκειμένου να διασφαλίσει την αυτονομία της χώρας του αλλά και την αύξηση του ρόλου της στο Διεθνές Σύστημα, με αφετηρία ως πεδίο ενδιαφέροντος την Λατινική Αμερική (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 66).

2.4 Ο ρόλος της περιφέρειας και η συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς

Σε ότι αφορά στη συμμετοχή της χώρας σε πολυμερείς οργανισμούς, οι κυβερνητικές επιλογές προσανατολίζονταν σε τρία μέτωπα, την Mercosur (Southern Common Market), την Νότιο Αμερική, την FTAA (Free Trade Area of Americas) καθώς και τον καθορισμό της περιοχής ελευθέρου εμπορίου με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διεθνής προβολή της Βραζιλίας επιβεβαιωνόταν από την παρουσία της στην Mercosur και διέρχονταν από την Νότιο Αμερική. Αυτή η διεθνής προβολή της χώρας, έχοντας ως αφετηρία την περιφέρεια της, σήμανε μια συνέχεια και συνέπεια στην εξωτερική της πολιτική, παρόλο που υλοποιούσε παράλληλα μια στενότερη συνεργασία του με τις ΗΠΑ (Caliman 2020, 6). Κατά την διάρκεια της δεύτερης θητείας του, ο Cardoso αντιμετώπισε το δίλημμα της συμμετοχής ή όχι της Βραζιλίας στην FTAA. Ενώ λοιπόν η κυβέρνηση Franco είχε αποφασίσει να αναβάλλει επ' αόριστο τις διαπραγματεύσεις με την FTAA μετά την σύνοδο του Santiago τον Απρίλιο του 1998, το υπουργείο εξωτερικών με τη σύμφωνη γνώμη του προέδρου, αντιλαμβανόμενο το ρίσκο της διπλωματικής απομόνωσης και λαμβάνοντας υπόψη τη θεμελιώδη σημασία της βελτίωσης των σχέσεων με τις ΗΠΑ, μετέβαλε τη θέση του. «Στη προκειμένη περίπτωση αξιολογήθηκε ότι, η συνεργασία και η αυτονομία μέσω της ενσωμάτωσης προέκρινε την ενεργό συμμετοχή στις διαπραγματεύσεις, παρά το γεγονός ότι όπως αποδείχθηκε και μελλοντικά, αυτή απέφερε μικρά αποτελέσματα (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 66).

Για να μπορέσει να αντισταθμίσει την επιρροή των υπόλοιπων μεγάλων δυνάμεων, η Βραζιλία παρουσίασε ενεργό συμμετοχή σε πολλά διεθνή forum. Κατόρθωσε να διατηρήσει μια ισορροπία ανάμεσα στις πολύ καλές διπλωματικές σχέσεις με τον Παγκόσμιο Βορρά και την αυτονομία που απαιτούνταν προκειμένου να επεκτείνει τις δυνατότητες της, να επηρεάσει την πολύπλευρη διεθνή ατζέντα και να αναδειχθεί σε έναν παγκόσμιο δρώντα. Η Mercosur και η Νότιος Αμερική, αποτέλεσαν το ιδανικό πεδίο για την εφαρμογή της ανωτέρω στρατηγικής, καθώς

της παρείχαν την δυνατότητα ανάδειξης σε έναν συναινετικό ηγέτη (Rodrigues, Urdinez, Amancio 2019, 5). Προτεραιότητα της χώρας αποτελούσε η συμμετοχή σε πολυμερή σχήματα και πολυεπίπεδες διαπραγματεύσεις, καθώς θεωρήθηκε ότι το πλαίσιο αυτό είναι προτιμότερο από τις επι μέρους διμερείς συμφωνίες. Χαρακτηριστική είναι η άποψη για το πλαίσιο συνεργασίας με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ως το κατ' εξοχήν φόρουμ που ταιριάζει περισσότερο με τα ενδιαφέροντα της Βραζιλίας, προκειμένου να συνδράμει στην διαμόρφωση των οικονομικών κανονισμών σε παγκόσμιο επίπεδο (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 71).

Κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης Cardoso, η περιφερειακή πολιτική αποτελούσε ένα διαρκές σημείο αναφοράς. Η Mercosur αποτέλεσε ένα από τα παράδειγμα αυτής της πολιτικής, ενώ η χώρα δεν έπαψε να υιοθετεί παράλληλα νόρμες και διεθνή καθεστώτα που επιθυμούσε, διατηρώντας την αυτονομία της. Η Νότιος Αμερική παρέμενε στο επίκεντρο της βραζιλιάνικης πολιτικής, όχι μόνο μέσα από τις προσπάθειες θεμελίωσης και παγιοποίησης της Mercosur ως μιας τελωνειακής ένωσης με το βλέμμα στο όραμα μιας κοινής αγοράς, αλλά και εν μέσω άλλων πρωτοβουλιών. Ιδιαίτερα για την Mercosur, δυο συγκεκριμένες πρωτοβουλίες προώθησαν την θεμελίωση και παγίωση της. Η πρώτη αφορούσε στην κοινή δέσμευση της Αργεντινής και της Βραζιλίας στη συμφωνία μη διάδοσης των πυρηνικών και της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας μόνο για ειρηνικούς σκοπούς και η δεύτερη στην προσήλωση τους στην προστασία της δημοκρατίας, μέσα από την ενσωμάτωση της ρήτρας δημοκρατίας στο καταστατικό της ένωσης (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 69-70). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι, η ιδεολογική ηγεμονία της Βραζιλίας στην περιφέρεια της Λατινικής Αμερικής και την Mercosur ενισχύθηκε από την αρνητική άποψη των τοπικών κοινωνιών και των περισσότερων κυβερνήσεων της Νότιας Αμερικής για τις ΗΠΑ, καθώς έρευνες της κοινής γνώμης ανέδειξαν την έντονη αντιπαράθεση των πολιτών τους για την υιοθετούμενη αμερικανική πολιτική (Πετρόπουλος 2010, 109).

2.5 Στρατηγικοί εταίροι ανά τον κόσμο

Επιπρόσθετα, ο Cardoso επιχείρησε να αποκαταστήσει ισχυρούς δεσμούς με κράτη τα οποία θεωρούσε στρατηγικούς εταίρους. Υπό αυτό το πρίσμα, η Κίνα αποτέλεσε λίγο πριν το κλείσιμο της διακυβέρνησης του τον 2^ο μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο, επιχειρώντας να εγκαινιάσει δεσμούς και πέρα από το εμπορικό

φάσμα. Κατά την επίσκεψη του Βραζιλιάνου προέδρου στο Πεκίνο το 2001, οι δυο πρόεδροι μετά την ανταλλαγή απόψεων οδηγήθηκαν σε αποφάσεις με ευρεία συναίνεση. Αρχικά, συμφώνησαν στην επέκταση των διμερών εμπορικών δεσμών και των επενδυτικών σχεδίων, ενώ ως δεύτερος πυλώνας συνεργασίας τους καθορίστηκε ο επιστημονικός και τεχνολογικός τομέας. Τέλος, αποφασίστηκε η αμοιβαία υποστήριξη των δυο χωρών σε θέματα διεθνών σχέσεων, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι εκφράζουν ταυτόσημες ή παρόμοιες απόψεις σε πολλά θέματα του παγκόσμιου γίνεσθαι, βασιζόμενες στον αμοιβαίο σεβασμό, την ισότητα και την ανταποδοτικότητα. Συμπερασματικά, η Σινο - Βραζιλιάνικη συνεργασία είχε ως στόχο της την καθιέρωση ενός δίκαιου όσο και λογικού διεθνούς πολιτικού και οικονομικού συστήματος, ενώ θα αποτελούσε παράδειγμα για την συνεργασία Νότου – Νότου (Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China 2001)

Στην περίπτωση της Ινδίας, παρά το γεγονός ότι οι δυο χώρες παρουσίασαν κοινές θέσεις σε πολυμερή φόρουμ, αυτές οι απόψεις δεν μετουσιώθηκαν σε ουσιαστική συνεργασία. Αφορμή στάθηκε αρχικά το πυρηνικό πρόγραμμα της Ινδίας και οι δοκιμές τις οποίες εκτέλεσε, προκαλώντας την δυσφορία και την αποκήρυξη του διμερούς πρωτοκόλλου πυρηνικής συνεργασίας από μέρος της Βραζιλίας. Φτωχά αποδείχθηκαν και τα αποτελέσματα στον συντονισμό για μια κοινή διαπραγματευτική θέση σε ότι αφορά σε ζητήματα διεθνούς εμπορίου, εξαιτίας της άκαμπτης στάσης της Ινδίας. Στον αντίποδα, οι εμπορικές σχέσεις με την Ρωσία γνώρισαν σημαντική άνοδο, με τα αγροτικά βραζιλιάνικα προϊόντα, στενά συνδεδεμένα με την εφοδιαστική αλυσίδα, να βρίσκονται στην αιχμή του ενδιαφέροντος. Τέλος, καμία ουσιαστική πρόοδο δεν παρουσίασαν οι εμπορικές σχέσεις με την Ιαπωνία, απόρροια και της στασιμότητας της ιαπωνικής οικονομίας την παρούσα περίοδο, με αποτέλεσμα την μηδαμινή συμμετοχή ιαπωνικών κεφαλαίων στην προσπάθεια ιδιωτικοποίησης των βραζιλιάνικων επιχειρήσεων (Vigevani, Marcelo and Thompson 2007, 75).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η μεταστροφή και οι φιλοδοξίες της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης Λούλα

3.1 Το διεθνές πλαίσιο

Το τέλος του ψυχρού πολέμου σηματοδότησε και το τέλος ενός κύριου πόλου του διεθνούς συστήματος. Επομένως, υπήρξαν πολλά ανοικτά ζητήματα στην διεθνή πολιτική, την ηγεμονική σταθερότητα και την μετάδοση της δύναμης, μαζί με τις διάφορες συμμαχίες και διεθνείς οργανισμούς. Κατά συνέπεια, κάθε μελέτη της διεθνούς πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της όχι μόνο τα παγκόσμια φαινόμενα αλλά και τα περιφερειακά (Mikelis, 2016). Στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής δεν αναφερόμαστε απλά σε ένα τυπικό περιφερειακό υποσύστημα που περιλαμβάνει έναν σημαντικό αριθμό από δρώντες, αλλά σε μια περιφέρεια, η οποία αλληλοεπιδράει καταλυτικά στο διεθνές σύστημα και την διαμόρφωση του. Ιδιαίτερα τα μεγέθη των κρατών που περιλαμβάνει, προεξέχουσας της Βραζιλίας ως αναδυόμενη δύναμη, θέτει απαγορευτικό τον αποκλεισμό τους στην εξίσωση που προκαλεί η νέα πολυπολική τάξη. Εξάλλου, όπως αναφέρεται από τον καθηγητή Μικέλη, ο όρος περιφερειακός δεν σημαίνει απομόνωση από το παγκόσμιο επίπεδο. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των BRICS ή BISA, όπου συντείνουν στην παγκόσμια ανακατανομή, τη συστηματική μείωση της δύναμης και του πλούτου μεταξύ των κρατών και την αναγνώριση των αναπτυσσόμενων χωρών ως ισότιμες (Mikelis, 2016).

Λίγα χρόνια μετά την εποχή που ακολούθησε την 11^η Σεπτεμβρίου, όπου οι εικόνες των στρατιωτικών τμημάτων οδηγούσαν σχολιαστές να εικάζουν ότι η μεταπολεμική «μονοπολική στιγμή» είχε φτάσει στο όριο της να χαρακτηριστεί ως «μονοπολική εποχή», το διεθνές σύστημα οδηγούνταν σε μια ευρύτερη διάχυση εξουσίας. Ήταν αποδεκτό ότι οι ΗΠΑ ακολουθούσαν μια φθίνουσα πορεία και πλέον διαφαίνονταν το τέλος της αμερικανικής ηγεμονίας, με την ανάδειξη και άνοδο μιας νέας τάξης δυνάμεων που αντιμάχονταν τις ΗΠΑ για την επιρροή στον 21^ο αιώνα (Brand 2010, 1). Η άνοδος μεγάλων αναπτυσσόμενων χωρών όπως η Βραζιλία, η Κίνα, η Ινδία, η Νότιος Αφρική, η Ινδονησία, το Μεξικό, η Αίγυπτος και η Τουρκία μεταξύ άλλων, αποτέλεσε το πιο σημαντικό φαινόμενο στην νέα εποχή. Αυτή η αίσθηση και η τάση έγινε πιο εμφανής μετά την οικονομική κρίση του 2008.

Οι αποκαλούμενες αναδυόμενες δυνάμεις φάνηκε να απολαμβάνουν μεγαλύτερο ειδικό βάρος σε ότι αφορά στην διαμόρφωση των παγκοσμίων υποθέσεων (Amorin 2010, 214).

Το ενδιαφέρον των ΗΠΑ μειώθηκε και ουσιαστικά περιορίστηκε στον αγώνα για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας που σχετίζονταν με το εμπόριο ναρκωτικών. Έπαψαν πλέον να επικεντρώνουν τις προτεραιότητες της αμυντικής και εξωτερικής τους πολιτικής στους νότιους γείτονες τους. Αυτή η χαλάρωση της δέσμευσης τους εντός του περιφερειακού και διεθνούς πεδίου παρείχε στην Βραζιλία τον κατάλληλο χώρο που χρειαζόταν προκειμένου να εφαρμόσει μια δυναμική και προσαρμοστική εξωτερική πολιτική, η οποία χαρακτηρίστηκε από τον υπουργό εξωτερικών και άμυνας Celso Amorin ως «*politica externa ativa e ativa*», δηλαδή αγέρωχη, υψηλή και ενεργή εξωτερική πολιτική (Zilla 2017, 8).

3.2 Η στρατιωτική ενδυνάμωση

Οι στρατιωτικές δυνάμεις είναι στις διεθνείς σχέσεις η υπέρτατη μορφή ισχύος και η οποία θα έπρεπε να χρησιμοποιείται ως έσχατο μέσο της επίλυσης των διαφορών των κρατών, ενώ σε κάθε περίπτωση διασφαλίζουν την εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους έναντι στην επιθετική συμπεριφορά άλλων κρατών. Η στρατιωτική ισχύς συναρτάται με τους άλλους συντελεστές ισχύος, ιδιαίτερα στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον και η χρήση τους εξαρτάται από την στρατηγική και τη δυνατότητα κάθε κράτους να αναπτύξει και να αξιοποιήσει και άλλους συντελεστές, όπως οι θεσμικοί και οι οικονομικοί. Ουσιαστικά κάθε κράτος επιλέγει που θα δαπανήσει τους πόρους τους και ποιους συντελεστές ισχύος θα αναπτύξει (Κουσκουβέλης 2007, 166-167). Παραδοσιακά η Βραζιλία βρισκόταν σε ένα ευνοϊκό πλαίσιο με λίγα δομικά εμπόδια και περιορισμούς ισχύος. Συγκεκριμένα, η εσωτερική και εξωτερική ακεραιότητα της δεν απειλήθηκαν σοβαρά τα τελευταία 140 χρόνια. Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη της σκληρής ισχύος, όπως και αυτή μιας ενεργητικής εξωτερικής πολιτικής δεν αποτέλεσε προτεραιότητα, καθώς σχεδόν ποτέ δεν απειλήθηκε να εμπλακεί σε μια πολεμική διένεξη με άλλο κράτος σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου (Zilla 2017, 8).

Ωστόσο, γίνεται αντιληπτό ότι οι στρατιωτικές δυνατότητες ακόμη και σε ένα πολυσύνθετο και αλληλοεξαρτώμενο διεθνές περιβάλλον αποτελούν τον σκληρό πυρήνα της ισχύος μιας χώρας. Λαμβάνοντας υπόψη την ρήση του

Mearsheimer, ότι οι αναδυόμενες δυνάμεις οφείλουν να συγκροτήσουν αξιόπιστες δυνάμεις προκειμένου να αυξήσουν την επιρροή τους και να αμφισβητήσουν την πρωτοκαθεδρία των μεγάλων δυνάμεων, ο πρόεδρος Lula προσέδωσε αυξημένη βαρύτητα στις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, κάτι που αποτυπώνεται και στην αύξηση των δαπανών για την άμυνα από 9.23 δισεκατομμύρια δολάρια το 2003 σε 23.9 αντίστοιχα το 2009. Η Βραζιλία προχώρησε στην αγορά αεροσκαφών από την Γαλλία και την Ρωσία και επιθετικών και μεταγωγικών αντίστοιχα από ευρωπαϊκές χώρες. Προέβη στην αγορά τεσσάρων υποβρυχίων από την Γαλλία με την οποία υπήρξε επίσης σχεδιασμός για ανάπτυξη πυρηνικού υποβρυχίου (Brand 2010,13). Οι αγορές και η συνεργασία στην αμυντική βιομηχανία με τη Γαλλία επιβεβαίωσαν την ενίσχυση των επί μακρόν στενών σχέσεων Βραζιλίας και Γαλλίας. Στο πλαίσιο αυτό, η επίσκεψη του προέδρου Lula στην Γαλλία τον Μάιο του 2006 με τον ομόλογο του Chirac σηματοδότησε την έναρξη μιας φιλόδοξης στρατηγικής συνεργασίας, με την οποία η Γαλλία αναγνώριζε την χώρα της Λατινικής Αμερικής ως παγκόσμιο δρώντα και δικαιούμενη να κατέχει μια θέση ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας (Ministere de l' Europe et des Affaires Etrangeres 2022).

Η κυβέρνηση την ίδια περίοδο προέβη στην ανάπτυξη ενός σύγχρονου συστήματος επιτήρησης του Αμαζονίου, αποτελούμενο από ένα πλέγμα δορυφόρων, αισθητήρων και ραντάρ επιτήρησης, που κάλυπταν όχι μόνο την περιοχή του τροπικού δάσους που ανήκε στην Βραζιλία αλλά και περιοχές γειτονικών χωρών. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι, τον Αύγουστο του 2019 και ενώ οι καταστροφικές φωτιές μαίνονταν στον Αμαζόνιο, η προεδρία της Γαλλικής Δημοκρατίας αναζητούσε τρόπους προκειμένου να κινητοποιήσει την διεθνή κοινότητα κατά την διάρκεια της συνόδου κορυφής των G7, με σκοπό την βοήθεια των πληγέντων χωρών. Ωστόσο, η Βραζιλία αρνήθηκε την βοήθεια που προσφέρθηκε από την Γαλλία και τις χώρες της G7, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό υπονομεύεται η εδαφική της ακεραιότητα στην περιοχή του Αμαζονίου, με αποτέλεσμα η βοήθεια να επικεντρωθεί στην Παραγουάη και την Βολιβία (Ministere de l' Europe et des Affaires Etrangeres 2022). Η στάση αυτή της Βραζιλίας ήταν σε συνέχεια με τον νέο ρόλο τον οποίο επιθυμούσε να προωθήσει στην διεθνή σκηνή. Ενώ παγκοσμίου δρώντα, ο οποίος δύναται να διαχειρίζεται αποκλειστικά μόνος του τις εσωτερικές του υποθέσεις και που μια ενδεχόμενη προσφυγή σε βοήθεια

αφενός θα υπέσκαπτε το κύρος του και αφετέρου ενδεχομένως να κινούσε υποψίες για τον ρόλο και τους σκοπούς των χωρών που θα προσέφεραν την βοήθεια τους.

Πλέον, η Βραζιλία άρχισε να προβαίνει όχι απλά την αγορά οπλικών συστημάτων αλλά και να προωθεί προγράμματα συμπαραγωγής αλλά και αγοράς τεχνολογίας. Οι παραπάνω κινήσεις φανερώνουν την στροφή της βραζιλιάνικης στρατιωτικής στρατηγικής, καθώς η χώρα απομακρύνονταν από το παραδοσιακό μοντέλο άμυνας με το μεγαλύτερο μέρος των στρατιωτικών δυνάμεων να αναπτύσσονται στα νότια σύνορα. Πλέον, η προσοχή στρεφόταν στην ασφάλιση περιοχών της χώρας που απειλούνταν από αντάρτικες εγκληματικές ομάδες αλλά και στην προστασία των συνορεύουσων περιοχών του Αμαζονίου, καθώς είχε αναπτυχθεί η αίσθηση ότι ξένες δυνάμεις (ιδιαίτερα οι ΗΠΑ) σχεδιάζουν να επωφεληθούν γεωπολιτικά από τους φυσικούς πόρους του Αμαζονίου. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η προσπάθεια λήψης μέτρων, όπως των εκτεταμένων περιπόλων, προκειμένου να προστατευθούν τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων της χώρας στον Νότιο Ατλαντικό (Brand 2010,14-15).

Η Βραζιλία ουδέποτε είχε συμμετάσχει σε επιχειρήσεις υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, καθώς μια τέτοια αποστολή θα ήταν αντίθετη στην θεσμοθετημένη από το σύνταγμα πρόβλεψη περί μη ανάμειξης, αλλά και του επίσημου στρατηγικού δόγματος της χώρας. Ωστόσο, οι συνθήκες είχαν διαφοροποιηθεί και η κυβέρνηση της Βραζιλίας παρακολουθούσε στενά τις μεταρρυθμίσεις που λάμβαναν χώρα στους κόλπους των Ηνωμένων Εθνών, με την ενδεχόμενη επέκταση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Τελικά η συμμετοχή της Βραζιλίας στην επιχείρηση των Ηνωμένων Εθνών για την σταθεροποίηση της Αιτής (MINUSTAH) ήταν αποτέλεσμα ενός τηλεφωνήματος του προέδρου Chiriac προς τον βραζιλιάνο ομόλογο του. Ο Lula συμφώνησε στην ανάπτυξη χιλίων εκατό στρατιωτών στο πλαίσιο της ανωτέρω επιχείρησης, καθώς η ανάληψη μιας αντίστοιχης υπό την ηγεσία των ΗΠΑ ή της Γαλλίας που είχε αποικιακό παρελθόν στην περιοχή, δεν προκρίθηκε. Θεωρήθηκε ότι η συμμετοχή της χώρας στην επιχείρηση ήταν απόφαση του προέδρου Lula και πως μέλη της κυβέρνησης είχαν ζητήσει την σύνταξη μιας τεχνικής αιτιολογικής έκθεσης σχετικά με την δυνατότητα των ενόπλων δυνάμεων της χώρας για την ανάληψη ενός τέτοιου εγχειρήματος. Το προϊόν της μελέτης καταδείκνυε την έλλειψη εκπαίδευσης των βραζιλιάνικων στρατευμάτων, καθώς επίσης και την έλλειψη συντονισμού μεταξύ των συναρμόδιων υπουργείων.

Ωστόσο, παρόλα όσα προηγήθηκαν, η απόφαση για συμμετοχή είχε ληφθεί, προκειμένου η χώρα να μπορέσει να διεκδικήσει την υποψηφιότητα της ως μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (Karin, Alles 2012, 18).

3.3 Το όραμα της εμπορικής υπερδύναμης

Η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Lula υπηρέτησε το όραμα της ανάδειξης της χώρας ως παγκόσμιας εμπορικής δύναμης μέσα από ένα συνδυασμό πολιτικών αποφάσεων, οι οποίες ήταν αισθητές τόσο σε επίπεδο επίσημων οργανισμών, όσο και σε ανεπίσημων διαπραγματεύσεων και φόρουμ. Οι νέες αυτές προτεραιότητες και κατευθυντήριες γραμμές συνέβαλαν στην μείωση της σημασίας των εμπορικών δεσμών της Βραζιλίας με τις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αντίθεση με την προτεραιότητα που δόθηκε στις αντίστοιχες με τον Παγκόσμιο Νότο (Zilla 2017, 25). Η Βραζιλία αποτέλεσε ένα μεγάλο υποστηρικτή της δημιουργίας του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου, καθώς μέσα από τις δομές και τις λειτουργίες του δίδονταν η ευκαιρία στις ασθενέστερες χώρες της παγκόσμιας οικονομίας να αντιπαραθέσουν τις θέσεις τους απέναντι στις ισχυρότερες, μέσα σε ένα ουδέτερο και θεσμοθετημένο από κοινούς κανόνες περιβάλλον. Επιπλέον, έγινε ακόμη πιο ενεργητική σε ότι αφορά στην παρουσία της στην παγκόσμια σκηνή για τις πρωτοβουλίες αναμόρφωσης ορισμένων οργανισμών και την προώθηση της ατζέντας των αναπτυσσόμενων χωρών, μέσω των πολυμερών εμπορικών διαπραγματεύσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω πολιτικής αποτέλεσε η πρωτοβουλία της Βραζιλίας για την ίδρυση και καθοδήγηση της ομάδας χωρών της G-20. Ενός οργανισμού εντός του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, που επιχείρησε να προωθήσει τα κοινά συμφέροντα των χωρών του Παγκόσμιου Νότου, ιδιαίτερα από την στιγμή που ήταν εμφανής η εξαίρεση των θεμάτων ενδιαφέροντος των φτωχότερων χωρών από την ατζέντα της Γενικής Συμφωνίας Δεσμών και Εμπορίου (Cason, Power 2009, 129-130).

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν κυρίαρχη η αντίληψη ότι, μια ενεργή εμπορική πολιτική μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και ότι το κλειδί σε αυτό θα ήταν η απελευθέρωση του εμπορίου. Ωστόσο, κατά την διακυβέρνηση Lula, το αφήγημα της ανάδειξης της Βραζιλίας ως διεθνούς εμπορικής δύναμη αποδείχθηκε ότι εξυπηρετούσε λιγότερο τον στόχο της ανάπτυξης και περισσότερο τον στρατηγικό στόχο της εξωτερικής

πολιτικής, που δεν ήταν άλλος από την καθιέρωση της χώρας ως παγκόσμιου δρώντα (Zilla 2017, 25).

Η χώρα έγινε περισσότερο ευαίσθητη σε πρωτοβουλίες οι οποίες αναλαμβάνονταν από τις αναπτυσσόμενες χώρες, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου και την Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου. Ήταν αντιληπτό ότι τα συμφέροντα της χώρας θα εξυπηρετούνταν από μια πιο ενεργητική και συμμετοχική πολιτική στην διαμόρφωση κανόνων, θεσμών και πλαισίων συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό και με σεβασμό στις διεθνείς δεσμεύσεις και διευθετήσεις, ο πρόεδρος Lula προκάλεσε για πρώτη φορά την προσοχή της διεθνούς κοινότητας σε ότι αφορά στην προώθηση των συμφερόντων των χωρών του Νότου στην σύνοδο του Cancun, μέρος του γύρου των διαπραγματεύσεων της Doha το 2003. Όταν οι ΗΠΑ και η Ευρωπαϊκή Ένωση άσκησαν από κοινού πίεση για την αποδοχή μιας δέσμης μέτρων που αφορούσαν τις επενδύσεις, τον ανταγωνισμό και την διαφάνεια, γνωστό με την ονομασία «πακέτο της Σιγκαπούρης», ο Luca εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να πρωτοστατήσει στην αντίδραση των χωρών του Παγκόσμιου Νότου. Απαίτησε συμπαρασύροντας και ακόμη είκοσι αναπτυσσόμενες χώρες, τυχόν αποδοχή του πακέτου της Σιγκαπούρης να συνοδεύεται από την απόσυρση των γεωργικών επιδοτήσεων στις ΗΠΑ και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι προσπάθειες των ΗΠΑ να διασπάσουν το μέτωπο που είχε δημιουργηθεί από τις ασθενέστερες χώρες δεν καρποφόρησε και η συνάντηση έληξε χωρίς συμφωνία. Η σθεναρή στάση της Βραζιλίας οδήγησε ουσιαστικά στην κατάρρευση των διαπραγματεύσεων, με τους συμμετέχοντες να μην μπορούν να συμφωνήσουν ούτε για το πλαίσιο επανέναρξης των διαβουλεύσεων. Στην πραγματικότητα, η Βραζιλία ελάχιστα ωφελήθηκε από το αδιέξοδο που προκλήθηκε και τα εμπόδια που έθεσε η ίδια στην ατζέντα του παγκοσμίου εμπορίου. Παρόλα αυτά, αύξησε το παγκόσμιο προφίλ του προέδρου Lula, ο οποίος ενήργησε ως υπερασπιστής των συμφερόντων των αναπτυσσόμενων χωρών και στις επόμενες συναντήσεις, σε όλο το εύρος της ατζέντας του εμπορίου (Brand 2010, 8,22). Συνοψίζοντας και επιβεβαιώνοντας το γεγονός ότι, ο τομέας του εμπορίου υπηρέτησε περισσότερο το εξωτερικό προφίλ της χώρας παρά την πραγματική οικονομική ανάπτυξη, η εμπορική ικανότητα της Βραζιλίας δεν γνώρισε ποτέ την άνοδο που θα μπορούσε να την χαρακτηρίσει ως παγκόσμια εμπορική δύναμη και διακρίθηκε μόνο στην εξαγωγή πρώτων υλών. Αντίστοιχα, σε ότι αφορά στην παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας, τα

διέθετε κατά κύριο λόγο στην Λατινική Αμερική, περιορίζοντας την εμπορική της εμβέλεια σε αυτή του περιφερειακού εμπορικού δρώντα (Zilla 2017, 25).

3.4 Η περιφερειακή ενοποίηση της Λατινικής Αμερικής υπό την ηγεσία της Βραζιλίας

Κατά την διάρκεια της διακυβέρνησης Lula, η στροφή προς την σύσφιξη των σχέσεων με τον Παγκόσμιο Νότο ήταν εμφανής εξ' αρχής, με σκοπό την θεμελίωση του ρόλου της ως περιφερειακής δύναμης στην Λατινική Αμερική, την επέκταση της παρουσίας της στην Αφρική και την εντατικοποίηση των σχέσεων με τον αραβικό κόσμο. Ιδιαίτερα από το 2003, ακολουθήθηκε μια πολιτική που απέβλεπε στην σύσταση μιας νοτιοαμερικανικής ταυτότητας. Ο προσανατολισμός της χώρας μετατοπίστηκε από μια ασαφή λατινοαμερικανική ταυτότητα προς μια αντίστοιχη και σαφέστερη νοτιοαμερικανική. Για τον λόγο αυτό και η πολιτική ηγεσία της χώρας επέλεγε να χρησιμοποιεί τον όρο «Νότιος Αμερική» αντί αυτού της «Λατινικής Αμερικής», καθώς με τον πρώτο υπονοούνταν η γεωπολιτική οντότητα καθαυτή. Τέλος, ήταν η ολοένα αυξανόμενη αποδοχή της χώρας, σχετικά με την δική της «γεωγραφική μοίρα», που δημιούργησε τις συνθήκες σύστασης της Mercosur (Zilla 2017, 13).

Είναι σαφές ότι με όρους διεθνών σχέσεων και αντιστοίχου προσδιορισμού και υπολογισμού των συντελεστών ισχύος, η Βραζιλία κατείχε ήδη από το παρελθόν μια προεξέχουσα θέση, την οποία παρόλα αυτά δεν μπορούσε ούτε να προβάλλει, ούτε να εκμεταλλευτεί αλλά ούτε και να πείσει τους συνομιλητές της περί αυτής. Η Βραζιλία είχε αντιληφθεί το μέγεθος της στην περιοχή και τον ρόλο που εν δυνάμει μπορούσε να διαδραματίσει. Παρόλα αυτά, ήταν πολλοί παράγοντες που δεν της επέτρεπαν να εξαργυρώσει την πλεονεκτική της θέση στην ευρύτερη περιοχή. Πρόσφατα ωστόσο δυο εξελίξεις κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1980, διαμόρφωσαν ένα νέο λιγότερο ανταγωνιστικό περιβάλλον, το οποίο επέφερε την προσέγγιση και σύσφιξη των σχέσεων της με τις γειτονικές χώρες, που υποβοήθησε ακολούθως την ανάδειξη του κεντρικού ρόλου της χώρας.

Η πρώτη εξέλιξη αφορούσε στην εγκατάλειψη παλαιότερων οικονομικών πολιτικών που αποσκοπούσαν στην υποκατάσταση των εισαγωγών με τελικό σκοπό την αυτάρκεια σε προϊόντα. Άρχισαν σταδιακά να υιοθετούνται φιλελεύθερες πολιτικές ανοικτής οικονομίας από τις περισσότερες γειτονικές χώρες, με το όφελος

προφανώς να είναι μεγαλύτερο για την μεγαλύτερη οικονομία της περιοχής. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη ολοένα και περισσότερων εμπορικών σχέσεων, αύξησε την μεταξύ τους αλληλεπίδραση και προκάλεσε βελτίωση των μεταξύ τους σχέσεων σε όλα τα επίπεδα. Έτσι παρατηρήθηκε μια σταδιακή βελτίωση των σχέσεων με την Ουρουγουάη, την Παραγουάη και την Αργεντινή. Η πρόοδος στην συνεργασία με την τελευταία είχε ιδιαίτερη σημασία, καθώς κατά το παρελθόν βρίσκονταν σε διαρκή ανταγωνισμό και παρά το γεγονός ότι δεν έφρασαν ποτέ στη σύρραξη, αυτός κορυφώθηκε όταν και οι δύο επιχείρησαν να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα. Η δεύτερη μεγάλη αλλαγή που συντελέστηκε αφορούσε στις μεγάλες πολιτειακές αλλαγές που συντελέστηκαν με την ανατροπή αυταρχικών πολιτευμάτων. Τώρα πλέον το πεδίο συνεργασίας μεταξύ των χωρών ήταν πολύ περισσότερο γόνιμο και ευρύ, καθώς οι νεοσύστατες και φιλελεύθερες δημοκρατίες είχαν κοινούς στόχους. Η καχυποψία και ο ανταγωνισμός που χαρακτήριζε τα γειτονικά κράτη αλλά και την ίδια την Βραζιλία στις μεταξύ τους σχέσεις πλέον αποτελούσαν παρελθόν. (Πετρόπουλος 2010, 99).

Οι συνθήκες είχαν ωριμάσει και οι κοινές προσπάθειες της Βραζιλίας με την Αργεντινή, την Ουρουγουάη και την Παραγουάη προσέλαβαν μια περισσότερο θεσμοθετημένη μορφή, με την δημιουργία ενός οργανισμού περιφερειακής συνεργασίας που ονομάστηκε «Νοτιότερη Κοινή Αγορά» (Mercado Comun del Sur) γνωστή με το ακρωνύμιο Mercosur. Ο οργανισμός ιδρύθηκε αρχικά ως μια τελωνειακή ένωση και ασφαλώς κατά την περίοδο πριν την θεσμοθέτηση του είχε ως σαφή στόχο την κατοχύρωση σταθερών, πλουραλιστικών και δημοκρατικών πολιτευμάτων αλλά και την εξάλειψη απειλών που μπορεί να οδηγούσαν στην επαναφορά απολυταρχικών καθεστώτων. Οι φιλόδοξοι στόχοι περιλάμβαναν επίσης δεσμεύσεις για μια εθνική και περιφερειακή διακυβέρνηση με ελεύθερη πρόσβαση αλλά και την προώθηση μιας βαθιάς περιφερειακής κουλτούρας και της αίσθησης του «ανήκειν», πολλές φορές αναφερόμενη και ως «conciencia mercosur». Οι παραπάνω προσπάθειες περιφερειακής οικονομικής και πολιτιστικής ενσωμάτωσης δεν περιόρισαν ή ακόμη δεν ακύρωσαν με κανέναν τρόπο τις διμερείς σχέσεις και συμφωνίες με άλλους εταίρους στην Ήπειρο. Εντούτοις, αποτέλεσε μια ξεκάθαρη στροφή πολιτικής και σαφή αποστασιοποίηση από την συναίνεση σε σχήματα συνεργασίας και συμφωνίες που προωθούνταν από τις ΗΠΑ, όπως η Ελεύθερη Ζώνη Συναλλαγών της Αμερικής (Free Trade Area of the Americas –

FTAA). Η τελευταία, η οποία αποτέλεσε ένα εγχείρημα που χρονολογείται από το 1994, ουδέποτε βρήκε πρόσφορο έδαφος, δεχόμενη κριτική από μεγάλο μέρος των χωρών της Λατινικής Αμερικής και προπάντων την αντίθεση της Βραζιλίας. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η θεαματική αποτυχία της FTAA αποτέλεσε μια ένδειξη για τα πραγματικά όρια της αμερικανικής ηγεμονίας στην Λατινική Αμερική (Carr 2014,7).

Η σύσταση της Mercosur, παρά το γεγονός ότι προήλθε από κοινή πρωτοβουλία της Αργεντινής και της Βραζιλίας, αποτέλεσε μια ευκαιρία ανάδειξης του κεντρικού ρόλου της χώρας. Τα τελωνειακά και λοιπά εμπορικά εμπόδια μεταξύ των υπόψη χωρών καταργήθηκαν και προκάλεσε μια βαθμιαία εξάρτηση των υπολοίπων οικονομιών από την αντίστοιχη βραζιλιάνικη, καθώς σταδιακά έμελλε να αναδειχθεί στο πρώτο ή δεύτερο κυριότερο εξαγωγικό προορισμό. Η πρόσδεση των οικονομιών των υπόλοιπων κρατών με αυτήν της Βραζιλίας πλέον είχε εδραιωθεί και στο πλαίσιο αυτό μεγάλες ήταν και οι επιπτώσεις από την μεταβολή της ισοτιμίας του βραζιλιάνικου ρεάλ. Αναντίρρητα λοιπόν, η οικονομική αλληλεξάρτηση της Mercosur και της Νότιας Αμερικής με την Βραζιλία ισχυροποίησε την θέση της ανάμεσα στις γειτονικές της χώρες προσδίδοντας της χαρακτηριστικά ενός περιφερειακού ηγεμόνα (Πετρόπουλος 2010, 101-102).

3.5 Οι δεσμοί με τον Παγκόσμιο Νότο

Μια από τις βασικές κατευθύνσεις της βραζιλιάνικης εξωτερικής πολιτικής επί κυβερνήσεως Lula ήταν η ισχυροποίηση των δεσμών και η βελτίωση των σχέσεων με τις αναπτυσσόμενες χώρες. Η συνεργασία «Νότου-Νότου» όπως μπορεί να χαρακτηριστεί πήγαζε από μια διπλωματική στρατηγική αυθεντικής επιθυμίας για εκδήλωση αλληλεγγύης προς τις φτωχότερες χώρες. Ήταν μια συνεργασία που εδράζονταν όχι μόνο σε κοινά οφέλη, αλλά και στην αλληλεγγύη σε τομείς όπως το εμπόριο, οι επιστήμες και η τεχνολογία, που ισχυροποιούσαν την θέση της χώρας διεθνώς και αύξαναν την επιρροή της στα παγκόσμια δρώμενα. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, η σύναψη συμμαχιών με αναπτυσσόμενες χώρες ήταν ένας τρόπος προκειμένου να επιτευχθεί και μια αναμόρφωση της παγκόσμιας διακυβέρνησης και των δομών λειτουργίας του παγκόσμιου συστήματος, μέσω της ενίσχυσης της δημοκρατικότητας και της πολυφωνίας των διεθνών οργανισμών. Μια τέτοια συνεργασία, ένα μικρό και ευέλικτο γκρούπ τριών χωρών, όπου η κάθε μια από αυτές άνηκε στην Νότο κάθε ηπείρου, αποτέλεσε η ομάδα IBSA. Βραζιλία, Ινδία και

Νότια Αφρική, αναδυόμενες οικονομίες, πολυεθνικές και πολυπολιτισμικές χώρες, για πρώτη φορά σε επίπεδο υπουργών στην Μπραζιλία το 2003 επιχείρησαν να δώσουν πνοή σε αυτή την πρωτοπόρα συνεργασία (Amorim 2010, 231).

Η συνεργασία των χωρών στο πλαίσιο της IBSA εστιάζονταν σε 3 τομείς. Ο πρώτος αφορούσε στη διαβούλευση, στη συνεργασία και στο συντονισμό για παγκόσμια και περιφερειακά πολιτικά ζητήματα, μερικά από τα οποία ήταν η μεταρρύθμιση των παγκοσμίων θεσμών πολιτικής και οικονομικής διακυβέρνησης και η κλιματική αλλαγή. Ο δεύτερος τομέας περιλάμβανε την τριμερή πλέον συνεργασία σε εξειδικευμένους τομείς, μέσω ειδικά συγκροτημένων για κάθε θεματική ενότητα ομάδων προς όφελος και των τριών χωρών. Τέλος, μεγάλη σημασία δόθηκε και στην συνεργασία για την υποστήριξη φτωχότερων εθνών, μέσω χρηματοδότησης αναπτυξιακών έργων υποδομής και κοινωνικής ευημερίας (IBSA 2022).

Η εντατικοποίηση της συνεργασίας με τις χώρες της Ασίας επί κυβερνήσεως Lula οφείλεται και στην δυναμική ανάπτυξη των ασιατικών αγορών. Η υψηλή καταναλωτική ικανότητα των υπόψη αγορών σε συνδυασμό με την βραζιλιάνικη ζήτηση για επενδύσεις και τεχνογνωσία στους τομείς της τεχνολογίας αιχμής αποτέλεσαν τα κύρια πεδία ενδιαφέροντος στην ασιατική ήπειρο. Το αντίστοιχο ενδιαφέρον των ασιατικών χωρών εδράζεται στην ικανότητα της Βραζιλίας να τις παρέχει βασικά προϊόντα διατροφής. Η μεγάλη απορρόφηση των βραζιλιάνικων εξαγωγών και οι επενδυτικές ευκαιρίες των ασιατικών αγορών οδήγησαν σε μια επιτυχημένη διαφοροποίηση της εξάρτησης της βραζιλιάνικης οικονομίας, ιδίως από τη στιγμή που έπαψε να υφίσταται η απόλυτη εξάρτηση από τις παραδοσιακές αγορές των ανεπτυγμένων κρατών. Στο εξής, η Βραζιλία θα έχει περισσότερες επιλογές για την απόκτηση νέων τεχνολογιών, εξαιτίας του μεγάλου επιστημονικού δυναμισμού της ασιατικής ηπείρου. Ένα ακόμη θετικό στοιχείο ήταν η συμμετοχή μεγάλου αριθμού Ασιατών - εταίρων πλέον της Βραζιλίας - σε διεθνείς πολυμερείς οργανισμούς και σχήματα, μεταφέροντας τις κοινές τους θέσεις και πεποιθήσεις.

Μεγάλη προτεραιότητα δόθηκε επίσης στην ενδυνάμωση των σχέσεων με την Αφρική, καθώς στην Βραζιλία κατοικεί το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμού που διατηρεί έστω και μακρινή καταγωγή από την αφρικανική ήπειρο. Πέραν ωστόσο από τα προφανή πολιτικά και οικονομικά οφέλη που θα αποκόμιζε η χώρα, τα κίνητρα στην μεταξύ τους προσέγγιση κατευθύνονταν επίσης και από τους

αναμφισβήτητους ιστορικούς, δημογραφικούς και πολιτιστικούς δεσμούς. Οι χώρες στις οποίες ομιλούνταν η πορτογαλική γλώσσα ήταν αυτές με τις οποίες η Βραζιλία είχε αναπτύξει τις πιο στέρεες και πολυσχιδείς επαφές. Γυρνώντας πίσω στον χρόνο το 1975, η Βραζιλία ήταν από τις πρώτες χώρες που αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Ανγκόλα, την εποχή μάλιστα που η τοπική κυβέρνηση είχε απέναντί της την διεθνή κοινότητα. Προοδευτικά οι σχέσεις ενδυναμώθηκαν ακόμη περισσότερο με τα μέλη της PALOP's (Community of Portuguese Speaking Countries), η οποία πρωτοεμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1989 και αργότερα θεσμοθετήθηκε επίσημα το 1996, φέρνοντας ακόμη πιο κοντά τα υπόψη αφρικανικά έθνη με την χώρα της Νοτίου Αμερικής (Amorim 2010, 232). Χαρακτηριστική είναι η συμφωνία της Mercosur με την Αίγυπτο, ενώ αντίστοιχες εμπορικές συνεργασίες κατέτασσαν την Βραζιλία ως τον 11^ο εμπορικό εταίρο της Αφρικής.

Στον τεχνολογικό τομέα η Βραζιλία προσέλαβε ιδιαίτερη σημασία για τις Αφρικανικές χώρες, καθώς αποτέλεσε μια εναλλακτική επιλογή σε σχέση με την εξάρτηση των τελευταίων από την συνεργασία της με τις ανεπτυγμένες χώρες. Η επιστημονική συνεργασία στον τομέα της τεχνολογίας γνώρισε το αποκορύφωμα της με την εγκαινίαση σχετικού προγράμματος (Cooperation Program Theme in Science and Technology) από το υπουργείο επιστημών και τεχνολογίας της Βραζιλίας, με το οποίο παρασχέθηκε χρηματοδότηση σε επιστήμονες της Αφρικανικής Ηπείρου για την προώθηση στρατηγικών εγχειρημάτων στον τομέα της έρευνας και της τεχνολογίας. Στο ίδιο πλαίσιο, εντατικοποιήθηκε και η συνεργασία στον αμυντικό τομέα. Η κυβέρνηση Lula υπέγραψε συνθήκες αμυντικής συνεργασίας με επτά αφρικανικές χώρες (Νότια Αφρική, Ανγκόλα, Ναμίμπια, Ισημερινή Γουϊνέα, Νιγηρία και Σενεγάλη) και προχώρησε σε δραστηριότητες σχετικά με την παροχή κοινής στρατιωτικής εκπαίδευσης (Silva, Andriotti 2012, 83).

Σε πολυμερές επίπεδο, η Βραζιλία αναζήτησε την προσέγγιση με την Αφρικανική Ένωση, με σκοπό την στενή παρακολούθηση των δραστηριοτήτων της, την θέσπιση μηχανισμών συνεργασίας με τα κράτη-μέλη και την συμπληρωματικότητα των σχέσεων που ήδη είχαν αναπτυχθεί σε διμερές επίπεδο. Η συνεργασία με την Αφρικανική Ένωση διευκόλυνε την εφαρμογή βραζιλιάνικων προγραμμάτων τεχνολογικής συνεργασίας στην Αφρική, προσδίδοντας ταυτόχρονα μεγαλύτερη νομιμοποίηση στις βραζιλιάνικες εταιρείες να βελτιώσουν τις επενδυτικές του επιδόσεις, καθότι διέθεταν πλέον την κατάλληλη γνώση για το

επενδυτικό περιβάλλον που επρόκειτο να αντιμετωπίσουν στην Αφρικανική Ήπειρο. Στο ίδιο πλαίσιο, η Βραζιλία υποστήριξε την συνεργασία ανάμεσα στην Mercosur και την Τελωνειακή Ένωση Νοτίου Αφρικής (Southern African Customs Union - SACU), με όραμα μια μελλοντική συμφωνία ελεύθερου εμπορίου. Η συμφωνία που είχε υπογραφεί περιλάμβανε καθορισμό δασμολογικού πλαισίου, δράσεις τελωνειακής συνεργασίας, αμοιβαία συνεργασία για τεχνικές προδιαγραφές και διαμόρφωση σχετικού κανονιστικού πλαισίου για την διευκόλυνση πρόσβασης και στις δυο αγορές. Μια ακόμη επέκταση του σχεδίου περιλάμβανε την συνεργασία ανάμεσα στην Mercosur, την SACU και την Ινδία, προκειμένου να επιτευχθεί μια εντατικοποίηση των σχέσεων ανάμεσα στις τρεις αναπτυσσόμενες περιοχές (Silva, Andriotti 2012, 83).

Τον Μάιο του 2005 πραγματοποιήθηκε η πρώτη σύνοδος κορυφής μεταξύ 34 ηγετών της Νοτίου Αμερικής και του Αραβικού κόσμου. Μια δεύτερη σύνοδος διοργανώθηκε στην Ντόχα του Κατάρ το 2009 και μια Τρίτη στην Λίμα του Περού το 2011. Οι συνομιλίες επικεντρώθηκαν στον εντοπισμό κοινών εμπορικών και επιχειρηματικών ευκαιριών, αλλά και καίριων αναδυόμενων προβλημάτων όπως η πιθανή ερημοποίηση μεγάλων εκτάσεων των υπόψη χωρών. Κοινά πολιτιστικά προγράμματα προέκυψαν παράλληλα με τις ανωτέρω συνόδους, όπως οι διαπολιτισμικές βιβλιοθήκες σε Αλγέρι και Σάο Πάολο αντίστοιχα. Οι παραπάνω κινήσεις είναι ενδεικτικές της προσπάθειας της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης Lula, προκειμένου να προσεγγίσει ειλικρινά τον χώρο της Μέσης Ανατολής. Μια ώθηση στις μεταξύ των σχέσεων των δυο πλευρών, οι οποίες είχαν ως επιπλέον κίνητρο το γεγονός ότι, στην Βραζιλία κατοικούν 10-12 εκατομμύρια πολίτες με καταγωγή από τις αραβικές χώρες. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Lula ήταν ο πρώτος στην σύγχρονη ιστορία επικεφαλής του βραζιλιάνικου κράτους που επισκέφθηκε επίσημα την περιοχή. Πολύ νωρίτερα ήταν μόνο ο αυτοκράτορας Dom Pedro που επιχείρησε αντίστοιχο ταξίδι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο, περισσότερο προσωπικής πολιτιστικής και θρησκευτικής διαφώτισης. Ο πρόεδρος Lula επισκέφθηκε τη Συρία, τον Λίβανο, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, την Αίγυπτο, την Αλγερία, το Κατάρ, την Λιβύη και την Σαουδική Αραβία. Ακόμη πιο πρόσφατα έγινε δεκτός στην Ιορδανία, το Ισραήλ, την Παλαιστίνη και το Ιράν. Πέραν των παραπάνω, ήταν ο πρώτος ηγέτης χώρας της Λατινικής Αμερικής που συμμετείχε σε σύνοδο του Αραβικού Συνδέσμου. Μέσα σε

αυτό το κλίμα πολιτικής συνεργασίας ευδοκίμησαν και οι αντίστοιχες εμπορικές σχέσεις ανάμεσα στην Βραζιλία και τις αραβικές χώρες με τις ισορροπημένες εμπορικές συναλλαγές ανάμεσα στις δυο πλευρές να αγγίζουν τα 20 δισεκατομμύρια δολάρια (Amorim 2010, 232).

3.6 Η διπλωματική παρουσία ανά τον κόσμο

Κατά την διάρκεια της προεδρίας Lula παρατηρήθηκε μεγάλη επέκταση του επίσημου δικτύου διμερών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα το 2002, η Βραζιλία διέθετε 150 διπλωματικούς σταθμούς, όταν το 2010 ανέρχονταν στις 230. Ανάμεσα στους νέους σταθμούς συμπεριλαμβάνονταν 52 πρεσβείες, 6 αποστολές σε διεθνείς οργανισμούς, 22 προξενεία και ένα διπλωματικό γραφείο στην Παλαιστίνη. Ανάμεσα σε αυτές οι 23 ήταν εγκατεστημένες στην Αφρική, 15 στην Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, 13 στην Ασία και 6 στην Μέση Ανατολή. Όπως είναι λογικό η αύξηση των διπλωματικών υποδομών συνοδεύτηκε και από αντίστοιχη αύξηση του διπλωματικού προσωπικού. Πιο συγκεκριμένα, το 2005 η Βραζιλία διέθετε 1000 διπλωμάτες εν υπηρεσία, όταν το 2010 ο αριθμός αυτός ανερχόταν στους 1400, αποτέλεσμα της «οικουμενικής πολιτικής» που υιοθετήθηκε και της ολοένα αυξανόμενης συμμετοχής στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Οι διπλωματικές επισκέψεις σε ανώτατο επίπεδο αποτελούσαν μια ένδειξη για την επιθυμία και την ικανότητα για την ισχυροποίηση των εξωτερικών σχέσεων. Είναι ξεκάθαρο ότι η Βραζιλία επιδίωξε τον διάλογο με χώρες και περιοχές, ανεξαρτήτως γεωγραφικής κατανομής, θρησκείας, χρώματος και πολιτιστικού υπόβαθρου. Στο δόγμα της εξωτερική της πολιτικής κυριάρχησε η άποψη ότι η χώρα δεν έχει την πολυτέλεια να διατηρεί σχέσεις μόνο με αυτούς που συμφωνεί ή έχει συγγενικές απόψεις. Ασφαλώς και θα μπορούσε να προκύψει ευκολότερα κοινό πεδίο συνομιλιών και δράσης με όσους είχε κοινά συμφέροντα, με όσους γειτνίαζαν γεωγραφικά ή ακόμη μοιράζονταν κοινά ιστορικά βιώματα και προοπτικές εμπορικής συνεργασίας. Έγινε αντιληπτό ότι η πολιτική της απομόνωσης από όλους ήταν αντιπαραγωγική καθώς οι κυβερνήσεις οι οποίες νιώθουν ότι αδικούνται συνήθως ριζοσπαστικοποιούν ακόμη περισσότερο τη θέση τους προκειμένου να αυτοδικαιωθούν (Amorim 2010, 227).

3.7 Η διαφοροποίηση από την πολιτική των παραδοσιακών μεγάλων δυνάμεων

Χωρίς αμφιβολία, ο τρόπος που η Βραζιλία αντιλαμβάνονταν τον εαυτό της τόσο εντός του εσωτερικού της, όσο και στο εξωτερικό είχε αλλάξει ριζικά. Ο διαχρονικός, παραδοσιακός τρόπος σκέψης της εξωτερικής πολιτικής είχε διαφοροποιηθεί, στηριζόμενος στις πολυμερείς συμφωνίες και οργανισμούς. Ενώ κατά το παρελθόν η εξωτερική πολιτική υπηρετούσε την εθνική ανάπτυξη (εσωστρέφεια), πλέον το βραζιλιάνικο αναπτυξιακό μοντέλο προσλαμβάνονταν ως πηγή για ενεργή εξωτερική πολιτική (εξωστρέφεια). Στηριζόμενοι σε αυτή την υπόθεση κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι οι εσωτερικές δυνάμεις και επιτυχίες μεταμορφωνόταν σε εξωτερικές ευκαιρίες προκειμένου η χώρα να επιτύχει σε διεθνές επίπεδο. Η εγχώρια οικονομική αποτελεσματικότητα - καθορισμένη εντός του πλαισίου αναδιανομής - παρείχε μια πηγή νομιμοποίησης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό ευρύτερα (Zilla 2017, 19).

Η Βραζιλία επέλεξε να διαδραματίσει το ρόλο του καταγγέλλοντος του υπάρχοντος διεθνούς καθεστώτος, πάντα μέσα από τους πολυμερείς θεσμούς και οργανισμούς, επιδεικνύοντας αλληλεγγύη στις αναπτυσσόμενες δυνάμεις και επιζητώντας ένα δικαιότερο περιβάλλον για όλους. Εφαρμόζοντας μια ανεξάρτητη, χωρίς ακραία ρητορική πολιτική, αποστασιοποιήθηκε από την παγιωμένη πολιτική των μεγάλων δυνάμεων και δεν δίστασε να έρθει σε αντίθεση με αυτές. Πιο συγκεκριμένα το 2010, ο πρόεδρος Lula, με δημόσια επιστολή του προς τον πρόεδρο της Παλαιστινιακής Αρχής Μαχμούντ Αμπάς αναγνώρισε την ύπαρξη του Παλαιστινιακού κράτους με σύνορα όπως αυτά είχαν διαμορφωθεί το 1967. Κατά τον ίδιο, η αναγνώριση του παλαιστινιακού κράτους, κατόπιν προσωπικού σχετικού αιτήματος που υπέβαλε ο επικεφαλής της παλαιστινιακής αρχής, αποτελούσε ένα δίκαιο αίτημα, συνεπές με τις αρχές που τηρεί η Βραζιλία στο επίμαχο ζήτημα, συμβάλλοντας στην ειρηνική συνύπαρξη των κρατών του Ισραήλ και της Παλαιστίνης. Όπως είναι φυσικό, η απόφαση αυτή προκάλεσε την αντίδραση των ΗΠΑ αλλά και αρκετών δυτικών κυβερνήσεων, οι οποίες με την σειρά τους έθεταν και θέτουν ως προϋπόθεση για την αναγνώριση του Παλαιστινιακού κράτους την επίτευξη μιας συμφωνίας που θα περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και το τελικό καθεστώς των αμφισβητούμενων εδαφών μεταξύ Παλαιστίνιων και του Ισραήλ. Χαρακτηριστική του κλίματος έκπληξης και αντίθεσης που προκάλεσε η απόφαση

Lula ήταν και η δήλωση του δημοκρατικού βουλευτή των ΗΠΑ, ότι πέραν του εσφαλμένου μηνύματος που έστειλε η Βραζιλία στους Παλαιστίνιους για την μη αναγκαιότητα επίτευξης κοινής συμφωνίας, αυτή η στάση της Βραζιλίας δεν ήταν ο ενδεδειγμένος τρόπος για να αποκτήσει ισχύ ως αναδυόμενη δύναμη ή να γίνει μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (tonima.gr 2010). Η προσέγγιση του προέδρου Lula με τον ομόλογο του Majmoud Ahmadinejad τον Μάιο του 2010, μπορεί να ερμηνευθεί εντός του πλαισίου της διαφοροποίησης της πολιτικής της Βραζιλίας από την γραμμή που επέβαλαν οι κύριοι δρώντες. Την περίοδο αυτή, ο πρόεδρος Lula διαφώνησε με την πολιτική των κυρώσεων στο ζήτημα της διαμάχης για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και επιχείρησε να δράσει ως μεσολαβητής. Πέραν από το γεγονός ότι η Βραζιλία είχε επικυρώσει την συνθήκη μη διάδοσης πυρηνικών όπλων και παρά τις αμφιβολίες σχετικά με τις ειρηνικές προθέσεις του Ιράν, δυο παράγοντες αποδείχθηκαν αποφασιστικοί για την στάση της χώρας της Λατινικής Αμερικής. Ο πρώτος αφορούσε στο δικαίωμα του Ιράν για την ανάπτυξη της πυρηνικής ενέργειας, ένα δικαίωμα που διατηρούσε και η Βραζιλία για τον εαυτό της. Η κυβέρνηση της Βραζιλίας θεωρούσε διακριτική την πολιτική της μη διάδοσης των πυρηνικών που επέβαλε ο Βορράς και κατηγόρησε τα βιομηχανοποιημένα κράτη της Δύσης, ότι ενώ απεργάζονταν ένα σχέδιο απαγόρευσης της ανάπτυξης της πυρηνικής τεχνολογίας για τις χώρες του Νότου, επέτρεπαν την αντίστοιχη ανάπτυξη της από πυρηνικές δυνάμεις όπως το Ισραήλ και η Ινδία. Ο δεύτερος είχε να κάνει με την πάγια θέση της Βραζιλίας σχετικά με την ειρηνική επίλυση κάθε διαμάχης εντός ενός πολυμερούς πλαισίου. Ακόμη ένα παράδειγμα της αντισυστημικής συμπεριφοράς της Βραζιλίας σχετιζόταν με την υποστήριξη του προέδρου Lula προς την κυβέρνηση της Κούβας στην περίπτωση των αντιφρονούντων απεργών πείνας. Παρά την οξεία κριτική που δέχτηκε, ο Lula επέμεινε στο δικαίωμα της κουβανικής κυβέρνησης να φυλακίζει άτομα σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία, λαμβάνοντας μια αμφιλεγόμενη θέση απέναντι στις δυτικές κυβερνήσεις (Zilla 2017, 20).

3.8 Ο συνασπισμός των BRICS

Ακόμη ένα παράδειγμα για το πως η Βραζιλία αντιλαμβάνονταν τον γεωπολιτικό χάρτη αποτέλεσε η ισχυρή υποστήριξη για θεσμοθέτηση της ομάδας χωρών των BRICS (Brazil, Russia, India, China). Οι υπόψη χώρες συγκεντρώνουν

περίπου το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού, το 15% της παγκόσμιας οικονομίας και περισσότερο από το ήμισυ της οικονομικής ανάπτυξης την τελευταία δεκαετία. Με την στάση τους επέδειξαν την βαρύτητα και την θέση τους σε πολιτικά ζητήματα παγκόσμιας εμβέλειας, κυρίως στο πλαίσιο των G-20 (Amorin 2010, 232). Είναι το έτος 2001, όταν ο Jim O'Neill, οικονομολόγος της επενδυτικής τράπεζας Goldman Sachs εισάγει τον όρο «BRIC», προκειμένου να αναφερθεί τις αναπτυσσόμενες οικονομίες, υπονοώντας ότι η δυναμική τους πορεία στην οικονομία ενδεχομένως να προκαλέσει και ανάπτυξη περαιτέρω δεσμών. Παρά το γεγονός ότι η εικασία του O'Neil δεν συνεπάγονταν μια θεσμοθετημένη πολιτική ένωση, το έναυσμα είχε δοθεί. Η Ρωσία ανέλαβε το 2006 την πρωτοβουλία και προκάλεσε στο περιθώριο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στην Νέα Υόρκη μια υπουργική συνάντηση των BRIC, εγκαινιάζοντας μια νέα εποχή στην πολυεπίπεδη συνεργασία των υπόψη αναπτυσσόμενων οικονομιών. Ωστόσο, η πρώτη επίσημη σύνοδος θα πραγματοποιηθεί στο Yekaterinburg, με τη συμμετοχή των ηγετών της Ρωσίας, της Κίνας, της Ινδίας και της Κίνας αντίστοιχα. Οι αρχικές προθέσεις τους, ενδεχομένως μεγαλεπήβολες, θα αποτυπωθούν στην κοινή τους δήλωση σύμφωνα με την οποία στόχοι των χωρών τους θα ήταν «η προώθηση του διαλόγου και της συνεργασίας μεταξύ των χωρών με αυξητικό, προληπτικό, ρεαλιστικό ανοικτό και διαφανή τρόπο. Ο διάλογος και η συνεργασία των χωρών BRIC δε συμβάλλουν μόνο στην εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων των οικονομιών των αναδυόμενων αγορών και των αναπτυσσόμενων χωρών, αλλά και στην οικοδόμηση ενός αρμονικού κόσμου διαρκούς ειρήνης και κοινής ευημερίας» (II BRIC Summit – Joint Statement, 2010). Το επόμενο έτος η Νότιος Αφρική αιτείται την ένταξη της στην ομάδα των BRIC, γίνεται δεκτή επίσημα τον Δεκέμβριο του 2010 και η ομάδα λαμβάνει την τελική της μορφή και ονομασία ως BRICS (Brazil, Russia, India, China, South Africa).

Η συνεργασία τους εδράζεται σε ένα ιδιαίτερο καθεστώς στα πεδία του εμπορίου, της ενέργειας, της υγείας, της εκπαίδευσης, της καινοτομίας αλλά και της καταπολέμησης του εγκλήματος. Λειτουργεί με σχέδια δράσης τα οποία εκπονούνται από ειδικές ομάδες εργασίας και εγκρίνονται στις ετήσιες συνόδους που πλέον έχουν καθιερωθεί την τελευταία δεκαετία. Το 2014 οι συμμετέχοντες χώρες αποφάσισαν την περαιτέρω εμβάθυνση της συνεργασίας τους, με την ίδρυση μιας αναπτυξιακής τράπεζας, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν έργα υποδομής και επενδυτικά πλάνα σε όλες τις χώρες. Αναμφισβήτητα πέραν από τους αρχικούς και

διακηρυγμένους στόχους της συνεργασίας για την οικοδόμηση ενός ειρηνικού και δικαιότερου κόσμου, η εν λόγω συνεργασία απέβλεπε άτυπα στην αμφισβήτηση του status quo της ισχύουσας παγκόσμιας διακυβέρνησης και ενίοτε στην εξισορρόπηση των κύριων δρώντων του διεθνούς συστήματος . Ωστόσο, η έλλειψη πλήρους ομοφωνίας και συνοχής της δράσης τους, όπως και η έλλειψη μιας ξεκάθαρης ατζέντας που θα μπορέσει να εξισορροπήσει τις ΗΠΑ, ακόμη και με όρους σκληρής ισχύος, έκαναν το όραμα της ανατροπής της υφιστάμενης κατάστασης να φαντάζει ως υπερβολή (Γεωργίου 2020).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ιδεολογική συνέχεια (με αποκλίσεις) της πολιτικής Lula κατά την περίοδο Rouseff

4.1 Οι προθέσεις σε επίπεδο ρητορικής της κυβέρνησης Rouseff

Το 2010 η Dilma Rouseff, πρώην επιτελήρχης του προέδρου Lula, κέρδισε τις προεδρικές εκλογές, επικρατώντας του ετέρου υποψήφιου της και επικεφαλής του Βραζιλιάνικου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, Jose Serra. Το πρώτο επίσημο διεθνές ταξίδι της ήταν στην Αργεντινή τον Ιανουάριο του 2011. Η παραπάνω επίσκεψη ήταν ένα ξεκάθαρο σημάδι της πρόθεσης της να ακολουθήσει και να συνεχίσει την πολιτική του προκάτοχου της Lula, δίδοντας προτεραιότητα στην περιφερειακή ενσωμάτωση εντός της Λατινικής Αμερικής, σταθεροποιώντας την θέση της Βραζιλίας ως περιφερειακής δύναμης και επιπλέον αναλαμβάνοντας τον ηγετικό ρόλο ανάμεσα στις αναπτυσσόμενες χώρες του Παγκόσμιου Νότου (Pereira 2011, 17).

Η ίδια διακήρυττε την συνέχιση της πολιτικής της εξωστρέφειας η οποία είχε εγκατασταθεί ήδη με την ταυτόσημη ιδεολογικά κυβέρνηση του προκατόχου της. Με την νίκη της, η Αφρική και η Νότιος Αμερική απέκτησαν ακόμη μεγαλύτερη σημασία και αποτέλεσαν σημαντικές αξίες στην διαμόρφωση του νέου ρόλου της Βραζιλίας στον κόσμο και το ίδιο ίσχυε και για την σπουδαίο ρόλο της ομάδας των BRICS. Ήταν αντιληπτό ότι ο Lula είχε παραδώσει στην διάδοχο του μια κληρονομιά έντονης διπλωματικής ατζέντας τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές επίπεδο (Rodrigo, Urdinez, Amancio 2019, 5). Επίσης ήταν σχεδόν σίγουρο ότι η νέα κυβέρνηση δεν επρόκειτο να προβεί σε θεμελιώδης αλλαγές που θα έθεταν σε κίνδυνο του στόχους που χαρακτήριζαν διαχρονικά την πολιτική της Βραζιλίας, δηλαδή την μακροοικονομική σταθερότητα και την καταπολέμηση της φτώχειας. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε απόφαση στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης ήταν απαραίτητο να λάβει υπόψη της και τις αναταράξεις που θα προκαλούσε στο εσωτερικό περιβάλλον.

4.2 Οι αποκλίσεις από την προγενέστερη στρατηγική εν μέσω διαφοροποίησης του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος

Παρόλες τις προθέσεις της νέας προέδρου, η πρώτη της θητεία σήμανε ήδη ανησυχίες σε ότι αφορά στη δυνατότητα συνέχισης της ενεργητικής πολιτικής του προκατόχου της. Όσοι ανέμεναν την Rousseff να αποτελεί αντίγραφο του μέντορα της προέδρου Lula ανακάλυψαν από την πρώτη ημέρα το διαφορετικό στυλ διακυβέρνησης της, με έμφαση την διοικητική της εξουσία και τις νέες προσεγγίσεις σε θέματα λεπτού χειρισμού τόσο στο εσωτερικό οικονομικό πεδίο, όσο και στην εξωτερική πολιτική. Σε αυτό το πλαίσιο συμπεριλαμβάνονται στο εσωτερικό η εφαρμογή μακροπροληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση των πληθωριστικών τάσεων στο Βραζιλιάνικο νόμισμα και νέες τάσεις σε αμφιλεγόμενα ζητήματα όπως οι σχέσεις με το Ιράν και ο ηγετικός ρόλος της χώρας στον νότιο κώνο της περιοχής (Pereira 2022, 1).

Παρά την προσπάθεια λοιπόν συνέχισης της εξωτερικής πολιτικής του Lula, η οποία προωθούσε τον περιφερειακό ηγετικό ρόλο της Βραζιλίας και την ενεργή συμμετοχή στην διαμόρφωση της παγκόσμιας ατζέντας με σαφή ιδεολογικά κίνητρα που πρέσβευε το εργατικό κόμμα, παρατηρήθηκαν ορισμένες αισθητές αποκλίσεις από αυτήν. Τούτο ήταν αποτέλεσμα εν μέρει του μικρότερου ρόλου της νέας προέδρου σε σύγκριση με τον προκατόχο της, σε ένα σύγχρονο πλαίσιο, όπου η προεδρική διπλωματία ήταν άκρως απαραίτητη προκειμένου να εξασφαλιστούν τα κεκτημένα στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Ιδιαίτερα για μια χώρα όπως η Βραζιλία, για την οποία η ήπια ισχύς αποτελούσε ένα κύριο μέσο για την διεθνή προβολή της εικόνας της. Πέραν των παραπάνω η αδυναμία θεσμοθέτησης των πρωτοβουλιών που αναλήφθηκαν κατά την προηγούμενη θητεία επέτεινε τον κίνδυνο της επιδείνωσης της κατάστασης, εν μέσω ενός πιο περιοριστικού τόσο εσωτερικού αλλά όσο διεθνούς περιβάλλοντος (Pinheiro, Soares 2018, 15).

Ήταν ξεκάθαρο ότι οι παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες που αντιμετώπισε η Rousseff από το ξεκίνημα ήδη της θητείας της ήταν πολύ χειρότερες από αυτές που είχε αντιμετωπίσει Lula. Πιο συγκεκριμένα, η επιβράδυνση της οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας μετέβαλε τις δομικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί τα προηγούμενα χρόνια και ευνόησαν την σύνδεση της Βραζιλίας με τα παγκόσμια ζητήματα. Οι αλλαγές στην διεθνή οικονομία σε συνδυασμό με τη μείωση της ανταγωνιστικότητας της Βραζιλίας αποτέλεσαν αιτίες της μείωσης της θέσης της

χώρας. Η έλλειψη σαφούς στρατηγικής για την προώθηση των βραζιλιάνικων επενδύσεων καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας καθώς και η έλλειψη επικοινωνίας με τις επιχειρηματικές ελίτ της χώρας περιόρισαν τις πιθανότητες να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της μείωσης των τιμών των αγαθών, από τις οποίες ήταν σε μεγάλο βαθμό εξαρτώμενη η χώρα. Οι εγχώριες ιδιωτικές ομάδες συμφερόντων απώλεσαν την επιρροή τους στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής και σε συνδυασμό με την αλλαγή του μείγματος οικονομικής πολιτικής από την Rousseff περιόρισαν την αλληλεπίδραση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας με τις υφιστάμενες ομάδες συμφερόντων. Σύμφωνα με ορισμένους αναλυτές οι παραπάνω παράγοντες συντέλεσαν στην διάβρωση του διεθνούς status της χώρας (Rodrigues, Urdinez, Amancio 2019, 5).

Μέχρι το τέλος του 2014, οι συνθήκες είχαν τροποποιηθεί ακόμη περισσότερο. Η αποδυνάμωση της προεδρικής διπλωματίας, η επιδείνωση του οικονομικού περιβάλλοντος με τις περικοπές στον προϋπολογισμό, η αναταραχή στο διπλωματικό σώμα με την κλιμακούμενη ένταση ανάμεσα στις αρχές του ΥΠΕΞ και των νεαρών διπλωματών, καθώς και η φθίνουσα Κινεζική ζήτηση δημιούργησαν ένα πλαίσιο πολύ διαφορετικό από εκείνο των δυο προηγούμενων θητειών του προέδρου Lula. Ως καθοριστικοί παράγοντες στο εσωτερικό της χώρας μπορούν επίσης να χαρακτηριστούν η πολιτική αδυναμία της προέδρου απέναντι στο Κονγκρέσο, η συσπείρωση των συντηρητικών αντιπολιτευτικών δυνάμεων και μέρους του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, ορισμένα εργαλεία που αξιοποιήθηκαν κατά την προεδρία Lula στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής, όπως η χορήγηση επιδοτούμενων δανείων από την τράπεζα επενδύσεων της Βραζιλίας πλέον δεν ήταν διαθέσιμα. Η καινούργια δημοσιονομική κατάσταση δεν επέτρεπε πλέον την διάθεση τέτοιων δημοσιονομικών πόρων επ' ωφελεία της διεθνούς συνεργασίας (Pinheiro, Soares 2018, 15). Η κυβέρνηση δεν ήταν ισχυρή και αυτό απαιτούσε πάντα υπολογισμούς για την εξασφάλιση της απαιτούμενης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και υποστήριξης μέσα από μια διαδικασία συνασπισμών. Αυτό κατά συνέπεια προκαλούσε υποχωρήσεις και εκπτώσεις στην εφαρμογή της εκάστοτε πολιτικής, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Η χρησιμοποίηση των εξωτερικών υποθέσεων ως ιδεολογικό όργανο της κυβέρνησης, προκειμένου να εξασφαλίσει συναίνεση, αποδοχή και οφέλη στο εσωτερικό δικαιολογούν την πτώση της ασκούμενης εξωτερικής πολιτικής. Σε όλα τα παραπάνω βέβαια έρχονται να

προστεθούν και τα προσωπικά χαρακτηριστικά της νέας προέδρου. Εξαιτίας των παραπάνω αιτιών, ο χειρισμός των διεθνών υποθέσεων κατά την θητεία της Rousseff από ορισμένους μελετητές χαρακτηρίστηκε ως «καλοήθης πολυπολικότητα» (benign multipolarity), «αντίθεση στην συνέχεια» (contention on the continuity) και «πτώση της εξωτερικής πολιτικής» (foreign policy fall) (Rodrigues, Urdinez, Amancio 2019, 7).

4.3 Η υποστήριξη του δόγματος της πολυμέρειας και η θέση της χώρας σε διεθνή ζητήματα

Η πρόεδρος Rousseff υποστήριζε με μεγάλη θέρμη το δόγμα της πολυμέρειας ως το μόνο αποτελεσματικό μέσο που μπορούσε να προκαλέσει μια σταθερή διεθνή συναίνεση. Την παραπάνω θέση της υποστήριζε από κάθε βήμα, όπως για παράδειγμα στην Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Πάγια θέση της χώρας παρέμεινε η μεταρρύθμιση του Συμβουλίου Ασφαλείας, παρά το γεγονός ότι το διεθνές περιβάλλον έπαψε να είναι τόσο ευνοϊκό όσο κατά το παρελθόν. Κατά την συμμετοχή της ως μη μόνιμο μέλος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, υποστήριζε λύσεις πολύπλευρες και πολυσυμμετοχικές, ενώ θεωρούσε έσχατο μέσο την χρήση βίας.

Οι πρώτες αλλαγές στο υπουργείο εξωτερικών της χώρας (Itamaraty) εκφράστηκαν με την τοποθέτηση ως υπουργού, του πρώην πρέσβη της χώρας στις ΗΠΑ Antonio Patriota, ο οποίος αρχικά μετρίασε αισθητά την θέση της χώρας στο ζήτημα του Ιράν, στην κατεύθυνση που είχε χαράξει η πρόεδρος και στην προτεραιότητα και δέσμευση της για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το 2011, η πρόεδρος Rousseff εισήγαγε το δόγμα της «ευθύνης ενόσω προστατεύουμε» (responsibility while protecting), προκειμένου να οριοθετηθεί το δόγμα «ευθύνη για προστασία». Υπό αυτό το πλαίσιο η Βραζιλία έδειξε έμπρακτα την θέση της σχετικά με τις διεθνείς επεμβάσεις, δίνοντας έμφαση στην αρχή σύμφωνα με την οποία επεμβάσεις - δράσεις υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, θα πρέπει να αξιολογούνται προκειμένου να μην προκαλούν μεγαλύτερο κόστος και βλάβη από αυτή που επιδιώκουν να καταπολεμήσουν. Η παραπάνω προσέγγιση έγινε δεκτή με ενθουσιασμό, αλλά ταυτόχρονα και σκεπτικισμό, κάτι που μπορούσε να ειπωθεί και για το παλαιότερο δόγμα. Σε κάθε περίπτωση και ανεξάρτητα με την δυνατότητα της απόλυτης ερμηνείας του δόγματος, είχε διαφανεί η ανησυχία της χώρας για τα πολιτικά κίνητρα και τις πιθανές επιβλαβείς συνέπειες των

ανθρωπιστικών επεμβάσεων, επιδιώκοντας ασφαλώς να εξακολουθήσει να έχει έναν ενεργό ρόλο στην διαμόρφωση της διεθνούς ατζέντας. Η πρόταση της Βραζιλίας μπορεί να θεωρηθεί ορόσημο, η οποία παρόλα αυτά απαιτούσε την συγκρότηση ενός οργανωμένου μηχανισμού θέσπισης κριτηρίων, τα οποία θα καθόριζαν την επέμβαση ή μη σε τρίτες χώρες. Επιπλέον, η πρόοδος της αποστολής θα έπρεπε να παρακολουθείται διαρκώς και η προσοχή θα έπρεπε να εστιάζεται στην πρόληψη των κρίσεων. Αναμφίβολα, η πρόταση της Βραζιλίας σχετικά με την υιοθέτηση και έμπρακτη υποστήριξη του σχεδίου «responsibility while protecting» συνάντησε την απροθυμία των άλλων χωρών και δεν υποστηρίχθηκε με συνέπεια από την Βραζιλία (Silva 2021, 8).

Η πρόεδρος Rousseff με δηλώσεις της στα εγχώρια αλλά και διεθνή μέσα κατέστησε σαφές ότι πρόκειται να υποστηρίξει με κάθε τρόπο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε σχέση με την μάλλον ασαφή στάση του προκατόχου της. Προφανώς και ο Lula δεν ήταν πολέμιος της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ανά τον κόσμο. Ωστόσο, η εμπλοκή στο ζήτημα αυτό χωρών με τις οποίες επεδίωκε να προωθήσει την συνεργασία, τον καθιστούσαν περισσότερο διστακτικό. Η Rousseff αντίθετα ήταν ξεκάθαρη και διακήρυττε σε όλους τους τόνους ότι δεν πρόκειται να ασκήσει επιλεκτική πολιτική με ευνοϊκή μεταχείριση προς ορισμένες χώρες, με την στάση της αυτή να αποτελεί μια προσπάθεια αποστασιοποίησης από το Ιράν (Pereira 2011, 20). Πιο συγκεκριμένα τον Μάρτιο του 2011, η Βραζιλία υποστήριξε ένα ψήφισμα του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την θέσπιση ειδικού εισηγητή για το Ιράν. Η θέση αυτή της χώρας αποτελούσε ξεκάθαρη διαφοροποίηση από την προηγούμενη κυβέρνηση, θέση την οποία μάλιστα στηλίτευσε ο επί σειρά ετών υπουργός εξωτερικών των κυβερνήσεων Lula Celso Amorim, σύμφωνα με τον οποίο η χώρα του πλέον υπονόμει τις σχέσεις της με το Ιράν και έπαυε να αποτελεί έναν αξιόπιστο συνομιλητή και διαμεσολαβητή όταν απαιτούνταν (Silva 2021, 8).

Στον χώρο του εμπορίου, όπου η Βραζιλία κατεξοχήν επεδίωκε έναν ηγετικό ρόλο με δεδομένη την αδυναμία της στο πεδίο της σκληρής ισχύος, η Rousseff εξακολουθούσε να υποστηρίζει την πολυμέρεια και την συμμετοχικότητα στις διεθνείς αποφάσεις για την απελευθέρωση του εμπορίου, καθώς αντιλαμβανόταν τους κινδύνους που εγκυμονούσαν οι ασύμμετρες διμερείς συμφωνίες. Δεν πρέπει να λησμονείται το γεγονός ότι παρά την σθεναρή θέση της προηγούμενης

κυβέρνησης η πολυμερής εμπορική ατζέντα που επεδίωκε γνώρισε αρκετές αποτυχίες εξαιτίας της άκαμπτης θέσης που λάμβανε. Στον δρόμο που χάραξε επομένως ο Lula, αλλά με μια πιο ήπια προσέγγιση το 2013, η υπουργική σύνοδος στο Μπαλί έδωσε νέα ώθηση στις συνομιλίες και τη συμφωνία απελευθέρωσης του εμπορίου, μέρος του πακέτου δέσμης μέτρων του Μπαλί. Με τον τρόπο αυτό δόθηκε η ευκαιρία για νέες συμφωνίες στο Ναϊρόμπι, που τέθηκαν σε ισχύ το 2017. Η αυξημένη σημασία που απέδιδε η κυβέρνηση σε πολυμερείς οργανισμούς αποδεικνύεται και από την προώθηση της υποψηφιότητας και εν τέλει εκλογή του Roberto Azevedo, στην θέση του Γενικού Διευθυντή του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου το 2013 (World Trade Organization, 2022). Μια εκλογή η οποία ασφαλώς και σηματοδοτούσε την αναγνώριση του αυξημένου ρόλου της χώρας στο παγκόσμιο εμπόριο. Είναι γεγονός ότι η χώρα έκανε πράξη εντός του ΠΟΥ την αξιοποίηση του δόγματος της πολυμέρειας, αντιλαμβανόμενη τα οφέλη και την ασφάλεια που παρέχει απέναντι στο status quo που επιχειρούν να επιβάλουν οι μεγάλες δυνάμεις. Προσέφυγε κατά συνέπεια αρκετές φορές στον μηχανισμό επίλυσης διαφορών, κατά πρακτικών που πίστευε ότι θίγουν τα συμφέροντα της και που σε διαφορετική περίπτωση θα ήταν δέσμια διμερών και ασύμμετρων συμφωνιών.

Στην περιβαλλοντική πολιτική, η Βραζιλία διατήρησε την προηγούμενη πολιτική υπεράσπισης των συμφερόντων του Παγκοσμίου Νότου, απέναντι σε εμπόδια που είχαν τεθεί από συγκεκριμένες αποφάσεις στο παρελθόν. Πιο χαρακτηριστική προσπάθεια αποτελεί ή διάσκεψη κορυφής Rio+20, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2012, με σκοπό την υιοθέτηση μέτρων για την βιώσιμη ανάπτυξη του πλανήτη, με την συμμετοχή 191 κρατών – μελών, χωρίς ωστόσο την συμμετοχή των σημαντικών δρώντων όπως οι ΗΠΑ και η Γερμανία (United Nations Conference on Sustainable Development, Rio+20, 2012).

4.4 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ

Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, ο διορισμός του Antonio Partiota σηματοδότησε μια έστω ήπια διαφοροποίηση στην εξωτερική πολιτική. Η επιλογή του απέδειξε την πρόθεση για μια πιο ρεαλιστική και λιγότερο ανταγωνιστική σχέση με την Ουάσιγκτον (Marcondes, Danilo Mawdsley 2017, 682). Επίσης, ένδειξη αλλαγής αποτέλεσε και η εντολή προς όλες τις πρεσβείες και αποστολές για υποβολή μιας έκθεσης για την μέχρι τότε αξιολόγηση της υιοθετούμενης εξωτερικής

πολιτικής. Επίσης, η ταυτόχρονη αποστασιοποίηση της χώρας από το Ιράν στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προμήνυε και μια πρόθεση για περιορισμό των εντάσεων με τις ΗΠΑ και σύμπλευση με αυτές. Ενδεικτική του κλίματος είναι και η επίσκεψη του προέδρου Obama τον Μάρτιο του 2012 στην Βραζιλία, όπου υπογράμμισε την ανάγκη περαιτέρω βελτίωσης των σχέσεων των δυο χωρών και εξέφρασε την ικανοποίηση του για την φιλοδοξία της Βραζιλίας να αποκτήσει μια μόνιμη θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, χωρίς ωστόσο να προχωρήσει σε ανοικτή στήριξη στο κοινό ανακοινωθέν που ακολούθησε. Η κυβέρνηση Rousseff, ήταν σαφές ότι στόχευε στην δημιουργία μιας παγκόσμιας τάξης με βάση τον πλουραλισμό, ωστόσο ο τρόπος με τον οποίο θα προσπαθούσε να το επιτύχει συνεπαγόταν μια πιο διπλωματική προσέγγιση από αυτήν της κυβέρνησης Lula. Από την πλευρά των ΗΠΑ φάνηκε από την αρχή ότι η διαχείριση των σχέσεων με την Βραζιλία αποτελούσε μια προτεραιότητα για την εξωτερική πολιτική της χώρας, με την συνέργεια ανάμεσα στις δυο χώρες για παγκόσμια ζητήματα να αποτελεί πρόκληση εν μέσω ποικίλων αποκλιόντων διμερών συμφερόντων (Pereira 2011, 21). Κατά συνέπεια συνεχίστηκε η βασική στρατηγική στις διμερείς σχέσεις των δυο χωρών, οι οποίες εδράζονταν στον αμοιβαίο σεβασμό αλλά και στην αποδοχή της Ουάσιγκτον για μια πιο αυτόνομη βραζιλιάνικη εξωτερική πολιτική στα διεθνή ζητήματα, επίτευγμα της προηγούμενης διακυβέρνησης Lula (Silva 2021, 9). Σημαντική στιγμή στις σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών αποτελεί η ανακάλυψη επιχειρήσεων κατασκοπίας των ΗΠΑ με στόχο την κυβέρνηση της Βραζιλίας, εγχώριες επιχειρήσεις και την ίδια την πρόεδρο. Η Rousseff σε αντίποινα ακύρωσε ένα προγραμματισμένο ταξίδι στις ΗΠΑ και εγκαινίασε μια εκστρατεία με σκοπό την καθιέρωση ενός διεθνούς πλαισίου διακυβέρνησης του διαδικτύου. Στην πρωτοβουλία αυτή η Βραζιλία έλαβε και την υποστήριξη της Γερμανίας, επιχειρώντας την ρύθμιση του απαραβίαστου και της μυστικότητας των επικοινωνιών.

4.5 Ο Παγκόσμιος Νότος και οι περιφερειακές σχέσεις

Κατά την διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας για την διαδοχή του Lula, η Rousseff προβάλλονταν ως η μοναδική υποψήφιος/α η οποία θα μπορούσε να παράσχει την συνέχεια στις προοδευτικές πολιτικές που είχαν εγκαινιαστεί από τον προκάτοχο της. Αυτό δημιούργησε αρκετά μεγάλες προσδοκίες, πολλές από τις οποίες είχαν καλλιεργηθεί από τον ίδιο τον Lula. Όταν το 2011 ο υπουργός

εξωτερικών Patriota, είχε ερωτηθεί εάν ο προσανατολισμός «Νότος-Νότος» θα διατηρούσε κεντρική θέση στην ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, απάντησε θετικά. Πολύ σύντομα ωστόσο, ο νέος επικεφαλής της εξωτερικής πολιτικής δεν παρέλειψε να διευκρινίσει ότι «η συνέχεια δεν θα σήμαινε και απαραίτητα και επανάληψη», σηματοδοτώντας το γεγονός ότι κατά την προεδρία Rousseff επρόκειτο να επέλθουν ορισμένες αλλαγές. (Marcondes, Danilo Mawdsley 2017, 684). Ήταν επίσης σαφές ότι η νέα πρόεδρος, η οποία στο παρελθόν είχε συλληφθεί και βασανιστεί για την αντιδικτατορική της δράση, θα έδινε μεγάλη βαρύτητα στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θα παρακολουθούσε στενά την πορεία όχι μόνο εντός της χώρας της αλλά και εντός άλλων χωρών της περιφέρειας και ακόμη ευρύτερα, χωρίς διακρίσεις και εξαιρέσεις. Η ατζέντα «Νότος-Νότος» αντικατόπτριζε μια διαφορετική οπτική για την κυβέρνηση Rousseff από αυτήν που επεδίωκαν ο Lula με τον Amorim. Για την νέα κυβέρνηση ο Παγκόσμιος Νότος δεν είχε τόσο μεγάλη σημασία για τις γεωπολιτικές εκτιμήσεις που υπολόγιζε ο Lula, όσο για την εξασφάλιση όσο το δυνατόν περισσότερων αγορών για τα βραζιλιάνικα προϊόντα. Αυτό λάμβανε επίσης ιδιαίτερη σημασία από την στιγμή που η οικονομική κατάσταση είχε επιδεινωθεί και οι πολιτικές ισορροπίες ήταν εξίσου εύθραυστες. Επίσης, είναι γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά της Βραζιλιάνικης ηγεσίας κατείχαν καθοριστικό ρόλο και επιδρούσαν καταλυτικά στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής.

Οι σχέσεις με την Αφρική, οι οποίες είχαν αναπτυχθεί κατά την περίοδο Lula-Amorim, χρησιμοποιούνται συχνά ως σημείο αναφοράς για την κριτική, σχετικά με την ενδεχόμενη έλλειψη αποφασιστικότητας της Rousseff για τον Παγκόσμιο Νότο. Ωστόσο, οι σχέσεις με την Αφρική ασφαλώς και δεν εξαφανίστηκαν από την ημερήσια διάταξη, αλλά προσέλαβαν μια διαφορετική έμφαση. Παρά το γεγονός ότι η Rousseff υιοθέτησε μια πιο ρεαλιστική στάση στην οικονομική διάσταση των σχέσεων εξαιτίας του δυσμενούς οικονομικού κλίματος, η ρητορική της αλληλεγγύης, της μη εμπλοκής και των αμοιβαία επωφελών σχέσεων δεν απουσίασαν. Συγκεκριμένα κατά την διάσκεψη της Αφρικανικής Ένωσης τον Μάιο του 2013, η Rousseff δήλωσε ότι η Βραζιλία δεν ενδιαφέρεται μόνο για την εγκαθίδρυση εμπορικών δεσμών με τις χώρες του Παγκόσμιου Νότου, αλλά να θέσει τις βάσεις για μια στέρεα συνεργασία (Marcondes, Danilo Mawdsley 2017, 688). Το διαφορετικό προεδρικό στυλ (με τον Lula να έχει περισσότερα διπλωματικά

χαρίσματα), επηρέασε τον χαρακτήρα αλλά όχι τη κεντρική στρατηγική προσέγγιση για την Αφρική. Ο απερχόμενος πρόεδρος είχε πραγματοποιήσει κατά την διάρκεια της προεδρίας του 28 ταξίδια στην Αφρική, ενώ η Rousseff έχει μεταβεί κατά το διάστημα 2011-2013 επτά φορές. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η Αφρική δεν κατέστη λιγότερο σημαντική στη προεδρική ατζέντα, η Rousseff επέλεξε χώρες, οι οποίες θα είχαν σημαντική οικονομική αξία για το εμπόριο, δεδομένης της δυσχερούς δημοσιονομικής κατάστασης. Τη μόνη χώρα που δεν είχε επισκεφθεί Βραζιλιάνος πρόεδρος ήταν η Αιθιοπία, κάτι που πραγματοποίησε η νέα πρόεδρος τον Μάιο του 2013 μαζί με τον Lula, κατά την 50^η επέτειο της Αφρικανικής Ένωσης (Castro 2013, 48). Ενδεικτική του κλίματος της οικονομικής διάστασης την οποία απέδιδε η Rousseff στην συνεργασία της με την Αφρική είναι και η προσπάθεια ελάφρυνσης του χρέους των χωρών της. Η πρωτοβουλία ανακοινώθηκε κατά την διάρκεια της συνόδου της Αφρικανικής Ένωσης στην Αντίς Αμπέμπτα, μαζί με τα εγκαίνια ενός γραφείου υπό την αιγίδα του υπουργείου εμπορίου. Σκοπός του ήταν σύμφωνα με τις ανακοινώσεις της προέδρου, η προώθηση των βραζιλιάνικων επενδύσεων στην Ήπειρο (Castro 2013, 51).

Σε ότι αφορά στην προσέγγιση με τις υπόλοιπες αναδυόμενες οικονομίες, η Rousseff ασφαλώς και εργάστηκε εντός του πλαισίου που είχε αφήσει παρακαταθήκη ο Lula και κυρίως την ομάδα των BRICS και IBSA. Ταυτόχρονα όμως αντιμετώπισε και ορισμένες προκλήσεις όπως το γεγονός ότι δεν πραγματοποιήθηκαν προεδρικές σύνοδοι από το 2011, ενώ μετά την ακύρωση της συμμετοχής της Rousseff στην σύνοδο του 2013, η κυβέρνηση της Νοτίου Αφρικής αποφάσισε να μην φιλοξενήσει αντίστοιχη σύνοδο κορυφής, πριν την σύνοδο των BRICS το 2014. Μια πιθανή εξήγηση της μείωσης του ενδιαφέροντος του οποίου επέδειξε η Rousseff είναι το γεγονός ότι εξαιτίας της κοινής συμμετοχής χωρών στις δυο πρωτοβουλίες, υπήρχε κοινή θεματολογία και σχετική επικάλυψη τους, ιδιαίτερα μετά την συμμετοχή της Νοτίου Αφρικής στην ομάδα των BRICS το 2011 (Silva 2021, 10).

4.6 Το πεδίο της Νοτίου Αμερικής

Το 2012 κατά την διάρκεια μιας επισκόπησης της εξωτερικής πολιτικής, ο υπουργός εξωτερικών Patriota δήλωσε ότι, η πρόεδρος Rousseff θα εξακολουθεί να αποτελεί την «περιφερειακή άγκυρα» με σκοπό την προώθηση και διατήρηση της ειρήνης και της δημοκρατίας στην Ήπειρο. Ωστόσο, δεν παρέλειψε να

υπογραμμίζει την σημασία που απέδιδε η κυβέρνηση του στην οικονομική και εμπορική συνεργασία των γειτόνων της χώρας (Silva 2010, 9).

Σε ότι αφορά στο πεδίο της Mercosur που αποτελεί έναν πυλώνα της περιφερειακής ενσωμάτωσης της Λατινικής Αμερικής, μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετώπισε ήταν η ένταξη αρχικά και κατόπιν οριστική αποβολή της Βενεζουέλας το 2016, εξαιτίας της μη συμμόρφωσης της με τους κανονισμούς της ένωσης, αλλά και με τη στάση της απέναντι στους ηγέτες της αντιπολίτευσης, μέρος των οποίων οδήγησε σε κρίση (Cascione 2017).

Παρά την κριτική την οποία δέχτηκε η Mercosur για την υποτιθέμενη στασιμότητα της, τις προκλήσεις τις οποίες αντιμετώπισε τόσο στο εσωτερικό της, όσο και τον ανταγωνισμό με την δημιουργία της συμμαχίας του Ειρηνικού το 2012 (Μεξικό, Κολομβία, Περού, Χιλή), το επίπεδο των εμπορικών σχέσεων της Βραζιλίας στο πλαίσιο της ένωσης παρέμεινε πολύ υψηλό. Μια καινοτομία που σημειώθηκε μετά την επανένταξη της Παραγουάης το 2014 ήταν η υψηλή αξιοποίηση του Ταμείου Διαρθρωτικής Σύγκλισης, με αποτέλεσμα μεγάλη πρόοδο στις επενδύσεις. Οι σχέσεις με την Αργεντινή και την Ουρουγουάη γνώρισαν πρόοδο. Τέλος, η Βραζιλία παρέμεινε ο κύριος εμπορικός εταίρος της Αργεντινής, παρά τον αυξανόμενο Κινέζικο ανταγωνισμό, ενώ υιοθετήθηκε ένα νέο μοντέλο με την Ουρουγουάη με σκοπό την βελτίωση της διμερούς συνεργασίας σε πολλαπλούς τομείς (Silva 2010, 9).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής από την κυβέρνηση Bolsonaro

5.1 Η σκιαγράφηση της εξωτερικής πολιτικής

Το απόγευμα της 28^{ης} 2018 μετά την ανακοίνωση των εκλογικών αποτελεσμάτων, ο νικητής της αναμέτρησης Jair Messias Bolsonaro εμφανίζεται μπροστά στις κάμερες προκειμένου να κάνει τις πρώτες του δηλώσεις, ως νέος πρόεδρος της χώρας. Αρχικά δίπλα του ένας ευαγγελικός πάστορας τον ευλογεί με μια σύντομη προσευχή, η οποία ολοκληρώνεται με το σύνθημα το οποίο συνόδευε τον Bolsonaro σε όλη την προεκλογική εκστρατεία «Η Βραζιλία πάνω απ' όλα και ο Θεός πάνω απ' όλους». Στον λόγο που απηύθυνε, υποσχέθηκε να απελευθερώσει την Βραζιλία και το υπουργείο εξωτερικών από τις ιδεολογικές προκαταλήψεις στις οποίες είχε εγκλωβιστεί. Η Βραζιλία πλέον έπρεπε να αναζητήσει την θέση της ανάμεσα στα ανεπτυγμένα έθνη και να επιχειρήσει να αναπτύξει διμερείς σχέσεις προκειμένου να επιτύχει τεχνολογικά και οικονομικά οφέλη τα οποία της αναλογούν (Zilla 2017, 5).

Δεν θα περίμενε ίσως κανείς μια διαφορετική αρχική δήλωση, λαμβάνοντας υπόψη την μέχρι τότε πορεία του νέου προέδρου. Έχοντας υπηρετήσει για περίπου 17 χρόνια στο στράτευμα, δεν έχασε την ευκαιρία να εκφράζει ποικιλοτρόπως τον θαυμασμό του για τα στρατιωτικά καθεστώτα του παρελθόντος, με σκοπό να προκαλέσει την προσοχή της κοινής γνώμης. Η ένταξη του στο κοινωνικό-χριστιανικό κόμμα, συνέπεσε ταυτόχρονα με τα προβλήματα διαφθοράς που ταλάνιζαν το εργατικό κόμμα. Η δυσμενής οικονομική κατάσταση επέτεινε την δυσαρέσκεια προς την κυβέρνηση του εργατικού κόμματος και εύλογα το εκλογικό σώμα αναζητούσε μια εναλλακτική λύση. Η εξωτερική πολιτική δεν ήταν πεδίο που απασχολούσε τους πολίτες την παρούσα περίοδο, καθώς οι γεωπολιτικοί σχεδιασμοί λαμβάνονταν υπόψη μόνο υπό το πρίσμα των κερδών που μπορεί να προκαλέσουν στο εγχώριο τοπίο. Δεν θα πρέπει να αποτελεί ασφαλώς έκπληξη το γεγονός ότι, ένας νέος πρόεδρος επιχειρεί να αναπροσαρμόσει την πολιτική των προκατόχων του. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση, η νέα πολιτική σηματοδοτούσε μια έντονη ιδεολογική αντιπαράθεση και την απαρχή μιας νέα πολιτικής, η οποία διαφοροποιούνταν από την γενική στρατηγική κατεύθυνση την οποία είχε ακολουθήσει η χώρα διαχρονικά.

5.2 Οι σχέσεις με τις ΗΠΑ

Το γεγονός ότι ο νεοεκλεγείς πρόεδρος κέρδισε την φήμη του «Trump of the Tropics» (Guardian 2018) είναι ενδεικτικό της στρατηγικής που επεδίωξε να ακολουθήσει απέναντι στις ΗΠΑ. Σκοπός του όπως ανέφερε στις προεκλογικές αλλά και μετεκλογικές του ομιλίες ήταν να «από-ιδεολογικοποιήσει» το υπουργείο εξωτερικών από τις προκαταλήψεις και τις ιδεοληψίες από τις οποίες είχε καταληφθεί κατά την διάρκεια της μακροχρόνιας αριστερής διακυβέρνησης που είχε προηγηθεί. Στην πρώτη του επίσκεψη στις ΗΠΑ, ο Bolsonaro εγκατέλειψε την ιδιαίτερη και ενίοτε άκαμπτη διαπραγματευτική γραμμή που υιοθετούσε στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου η χώρα του, σε αντάλλαγμα την υποστήριξη της κυβέρνησης Trump για την είσοδο της Βραζιλίας στον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη. Επιπλέον διευθετήσεις που συμφωνήθηκαν αφορούσαν αγορές στρατιωτικού υλικού, διμερείς εμπορικές συμφωνίες (σύμφωνα με το νέο δόγμα εξωτερικής πολιτικής) και προφανώς υποστήριξη των ΗΠΑ σε θέματα που αφορούσαν στις σχέσεις με το Ιράν. Ιδιαίτερα το τελευταίο ζήτημα ήταν ζωτικής σημασίας για τις ΗΠΑ, που μέχρι τώρα στερούνταν της υποστήριξης της Βραζιλίας. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο Bolsonaro επιθυμούσε μια ιδιαίτερα προνομιακή προσωπική σχέση με τον Trump, παρά με τις ΗΠΑ, πρόθεση που επιβεβαιώνει και η δήλωση του Βραζιλιάνου ΥΠΕΞ Arajmo «ότι ο πρόεδρος Trump είναι ίσως ο μόνος άνθρωπος ο οποίος μπορεί να σώσει τον δυτικό πολιτισμό (Jacob, Negreiros 2022, 8).

Η υποστήριξη του Bolsonaro σε θέματα γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής εκφράστηκε έμπρακτα με τα εγκαίνια μιας εμπορικής αποστολής στην Ιερουσαλήμ, ακολουθώντας το παράδειγμα των ΗΠΑ που αναγνώρισαν την Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσα του Ισραήλ (Williams 2019). Η ευθυγράμμιση με την πολιτική των ΗΠΑ ήταν στόχος του πολιτικού δυναμικού της κυβέρνησης Bolsonaro, καθώς επιδίωκαν την ταύτιση με αυτές τόσο σε οικονομικό όσο και κοινωνικοπολιτικό επίπεδο. Αντιλαμβανόμενοι την ιδεολογική συγγένεια με την κυβέρνηση Trump που πρέσβευε το ιδεολόγημα «America First», η κυβέρνηση Bolsonaro υιοθέτησε το σλόγκαν «Brazil above everything». Οι προσδοκίες από την υποστήριξη που θα παρείχε η αμερικανική κυβέρνηση ήταν υψηλές. Πέραν της πρώτης επίσημης κυβερνητικής επίσκεψης τον Μάρτιο του 2019, δυο ακόμη συναντήσεις ακολούθησαν με τον Αμερικανό πρόεδρο στις ΗΠΑ, όπως και μια ιδιωτική στην προσωπική κατοικία του

Trump στο Palm Beach τον Μάρτιο του 2021 χωρίς όμως να πραγματοποιηθεί αντίστοιχη επίσημη επίσκεψη στην Βραζιλία. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, η διαφοροποίηση στην εξωτερική πολιτική Bolsonaro δεν αφορούσε μόνο στην ιδεολογική διαφοροποίηση από τις προηγούμενες αριστερές κυβερνήσεις, αλλά και στην απόκλιση από την διαχρονική και παραδοσιακή πολιτική της μη παρέμβασης, της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών και της πολυμερούς συναινετικής δράσης ενάντια στις μονομερείς ενέργειες. Ενδεικτική ήταν η σθεναρή πλέον υποστήριξη της Βραζιλίας στην αντιτρομοκρατική πολιτική που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ. Στο πλαίσιο αυτό, ο ΥΠΕΞ Αραούχο με επίσημη δήλωση του, χαιρέτησε την δολοφονία του Ιρανού στρατηγού Qasem Soleimani στο Ιράκ τον Ιανουάριο του 2020 από αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις (Zilla 2022, 18-19). Επιπλέον, η ευθυγράμμιση με τις ΗΠΑ αφορούσε και στην υποστήριξη των υποψηφίων που οι τελευταίες προωθούσαν σε πολυμερείς οργανισμούς.

Η ιδεολογική ωστόσο ταύτιση του Bolsonaro με τον πρόεδρο Trump και η υποστήριξη του πρώτου στις δράσεις των ΗΠΑ στο παγκόσμιο γίνεσθαι, προχώρησε ακόμη περισσότερο σε σημείο που ο Bolsonaro να δηλώνει ότι εξετάζει το ενδεχόμενο εγκατάστασης αμερικανικών στρατιωτικών στη χώρα του. Ωστόσο, η δήλωση αυτή προκάλεσε προβληματισμό από μερίδα της στρατιωτικής ηγεσίας, η οποία δεν ήταν ενήμερη για τις προθέσεις του προέδρου (Gaier 2019). Αντίθετα, η έμπρακτη υποστήριξη των ΗΠΑ εκφράστηκε με την παροχή στην Βραζιλία του καθεστώτος του «κύριου συμμάχου, μη-μέλους του ΝΑΤΟ». Το ίδιο καθεστώς απολάμβανε νωρίτερα μόνο η Αργεντινή στην Λατινική Αμερική, προσδίδοντας νέες ευκαιρίες για ανάπτυξη αμυντικής συνεργασίας μεταξύ των δυο χωρών (Berg 2022). Σε ότι αφορά στην ένταξη και αναβάθμιση της θέσης της Βραζιλίας σε διεθνείς οργανισμούς, η Βραζιλία προσέβλεπε στην υποστήριξη της βορειοαμερικανικής υπερδύναμης. Έτσι και παρά τις αντιθέτου προβλέψεις των μέσων ενημέρωσης, οι ΗΠΑ με δήλωση του ΥΠΕΞ Michael Pompeo υποστήριξαν επίσημα την διαδικασία ένταξης της Βραζιλίας στον ΟΟΣΑ. Σύμφωνα με την αμερικανική άποψη, η Βραζιλία έχει καταβάλει μεγάλες προσπάθειες και έχει επιτύχει σπουδαίες οικονομικές μεταρρυθμίσεις προκειμένου να μπορεί να ευθυγραμμιστεί με το κανονιστικό πλαίσιο του οργανισμού. Επίσης δεσμεύτηκαν να καταβάλουν κάθε προσπάθεια που θα συμβάλει στην ένταξη της χώρας της Λατινικής Αμερικής (US Embassy in Brazil, 2019).

Από την πλευρά της Βραζιλίας, παρά την πολιτική που ακολούθησε η χώρα προκειμένου να υποστηρίξει την αμερικανική πολιτική και μην προβάλλει εμπόδια στις επικείμενες διαπραγματεύσεις στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, συμπεριφερόμενη ως μια αναπτυσσόμενη χώρα με αυξημένα δικαιώματα, δεν έλαβε την αντίστοιχη ανταπόκριση σε ότι αφορά στην προνομιακή της μεταχείριση. Τουναντίον, η Βραζιλία βρέθηκε πολλές φορές εκτεθειμένη στις προστατευτικές πολιτικές των ΗΠΑ. Κατά συνέπεια, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι, για την κυβέρνηση της Βραζιλίας, οι σχέσεις της με την ιδεολογικά ταυτόσημη των ΗΠΑ ήταν άριστες, αλλά όχι επαρκώς παραγωγικές στο επίπεδο που θα ήθελε η χώρα της Λατινικής Αμερικής (Zilla 2022, 20).

5.3 Η στάση απέναντι στην εγγύς περιφέρεια

Η απόφαση σχετικά με την ανάπτυξη μιας πολυμερούς και περιφερειακής ατζέντας ήρθε στο προσκήνιο με το τέλος του ψυχρού πολέμου, καθώς γινόταν ολοένα και πιο ξεκάθαρο ότι προκειμένου μια χώρα να μπορέσει να διαδραματίσει ενεργό ρόλο στα διεθνή δρώμενα θα έπρεπε διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην περιφέρεια της. Την συμμετοχή στους περιφερειακούς οργανισμούς αναζητούσαν οι περισσότερες χώρες για διαφορετικούς λόγους. Οι ισχυρότερες προκειμένου να μπορέσουν να προωθήσουν την θέση τους ως ηγεμόνα ή ηγέτη και οι μικρότερες προκειμένου να μπορέσουν να συγκροτήσουν συμμαχίες για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους. Η πρακτική αυτή υπηρετήθηκε με συνέπεια από την Βραζιλία, η οποία επιχείρησε να ισχυροποιήσει τους δεσμούς της με τις χώρες της περιφέρειας και να αναδείξει το προφίλ του περιφερειακού ηγέτη.

Όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια, σημαντικοί πολιτικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί που συντελέστηκαν στις χώρες της Λατινικής Αμερικής έθεσαν τα θεμέλια για μια ισχυρή περιφερειακή ταυτότητα σε θέματα εμπορίου και ασφάλειας. Από την προεδρία του Melo το 1990, μέχρι και αυτήν του Lula, όπου η περιοχή έφτασε σε ένα επίπεδο στρατηγικής συνεργασίας, η σημασία της περιφερειακής συνεργασίας αυξανόταν ολοένα και περισσότερο για τη χώρα. Ωστόσο, μετά το 2010 άρχισαν να εμφανίζονται τα πρώτα σύννεφα σε ότι αφορά στην αποδυνάμωση και χαλάρωση των δεσμών μεταξύ των οργάνων των οργανισμών. Η UNASUR (Union of South America nations), ένας διακυβερνητικός περιφερειακός οργανισμός, σχεδιάστηκε να διαδραματίσει καίριο ρόλο στην προώθηση της περιφερειακής ενοποίησης. Η ιδέα ενός πολυμερούς forum στην

Νότιο Αμερική χωρίς την συμμετοχή των ΗΠΑ γνώρισε μεγάλη απήχηση, με σημαντική δράση στην διαμεσολάβηση πολλών κρίσεων όπως αυτών της Βολιβίας (2008), της Παραγουάης (2012) και της Βενεζουέλας (2014-2016). Ωστόσο, οι πολιτικές αλλαγές που επήλθαν στην Λατινική Αμερική είχαν ως αποτέλεσμα το 2018 την αναστολή της συμμετοχής της Αργεντινής, της Χιλής, της Κολομβίας, του Περού, της Παραγουάης αλλά και της Βραζιλίας από τον οργανισμό. Μια από τις πρώτες δράσεις του προέδρου Bolsonaro ήταν να αποδυναμώσει περαιτέρω την συμμετοχή της χώρας στην UNASUR και εντέλει να καταγγείλει τη συνθήκη και να αποχωρήσει οριστικά στις 15 Απριλίου 2019. Στο ίδιο μήκος κύματος ο υπουργός οικονομικών Guedes δήλωσε παλαιότερα και αμέσως μετά την νίκη Bolsonaro ότι η Mercosur δεν πρόκειται να αποτελέσει προτεραιότητα για την νέα κυβέρνηση σηματοδοτώντας μια στροφή στην σημασία που απέδιδε η χώρα στην υπόψη ένωση ως μέσο των στρατηγικών της επιδιώξεων (Pagliari, 2019). Ο σκεπτικισμός δε της κυβέρνησης Bolsonaro προς την Mercosur μετουσιώθηκε στην απόφαση που ελήφθη τον Ιανουάριο του 2019 και αφορούσε στην αφαίρεση της ένδειξης «Mercosur» από τα διαβατήρια των πολιτών της χώρας και αντικατάστασης της με το έμβλημα της χώρας, με το πρόσχημα της «ισχυροποίησης της εθνικής ταυτότητας και της αγάπης προς την πατρίδα». Αυτή η στάση ακολουθήθηκε συνεχώς, μέχρι του σημείου να εκφραστεί η απειλή της αποχώρησης, η οποία ωστόσο ουδέποτε πραγματοποιήθηκε. Η απειλή μάλιστα έγινε πιο συγκεκριμένη εμπλέκοντας γειτονικές χώρες, όταν ο Bolsonaro ανακοίνωσε ότι η Βραζιλία θα αποχωρήσει από την Mercosur σε περίπτωση που διαπιστωθεί μια ιδεολογική στροφή στις γειτονικές χώρες (Zilla 17-18).

Η Αργεντινή αποτελούσε σχεδόν διαχρονικά έναν ανταγωνιστικό πόλο, όταν με την πολιτειακή μεταβολή που επήλθε και την επικράτηση δημοκρατικών κυβερνήσεων οι χώρες μπήκαν σε μια τροχιά εμπορικής και πολιτικής συνεργασίας. Ωστόσο, επί της προεδρίας Bolsonaro δεν παρατηρήθηκε καμία προσπάθεια περεταίρω προσέγγισης, ενώ θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι παρατηρήθηκε μια στασιμότητα στη μεταξύ τους συνεργασία. Ταυτόχρονα, ο Βραζιλιάνος πρόεδρος δεν δίσταζε να παρεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις της γειτονικής χώρας, όπως για παράδειγμα με δηλώσεις του τον Αύγουστο του 2019, όπου προειδοποίησε για πρόκληση μεταναστευτικών ροών προς την χώρα τους σε περίπτωση που στις επικείμενες εκλογές επικρατήσει αριστερή κυβέρνηση στην

Αργεντινή. Επιπλέον δεν δίστασε να χαρακτηρίσει ως «αριστερό απατεώνα» την πρώην πρόεδρο Cristina Kirchner, συγκρίνοντας την με τους προέδρους της Κούβας και της Βενεζουέλας (Reuters, 2019). Ήταν πολύ μεγάλη η απόσταση που έπρεπε να διανύσουν οι δυο χώρες προκειμένου να πορευτούν από κοινού. Ήταν ξεκάθαρο πως κατά την διακυβέρνηση Bolsonaro την περίοδο 2019-2020, η Αργεντινή αποτελούσε αντίπαλο και όχι σύμμαχο, καθώς ο Βραζιλιάνος πρόεδρος δεν μπορούσε να συνεργαστεί με αριστερόστροφες, διεθνιστικές κυβερνήσεις. Αλλά και ευρύτερα στην Νότιο Αμερική, ο Bolsonaro έδωσε έμφαση στην εθνική κυριαρχία και στις διμερείς σχέσεις παρά την πολυμέρεια. Έκανε συχνά εκκλήσεις στις παραδοσιακές αξίες, αλλά και στις ακραίες πολιτικά θεωρίες συνωμοσίας, στην προσπάθεια για καταπολέμηση της «παγκοσμιοποίησης» και της μαρξιστικής κουλτούρας από τον δυτικό πολιτισμό. Η Βραζιλία επί προεδρίας Bolsonaro, όπως και επί της αντίστοιχης Lula, δεν δέχτηκε άμεσες ή έμμεσες απειλές ασφαλείας, με αποτέλεσμα μόνο κατά την πρώτη θητεία του Lula να παρατηρηθούν προσπάθειες στρατιωτικής αναβάθμισης και πάντα υπό το πρίσμα της ενδεχόμενης κατάληψης μιας μόνιμης θέσης στο συμβούλιο ασφαλείας του ΟΗΕ. Παρά τις ισχυρές διασυνδέσεις του με το στράτευμα, ο Bolsonaro δεν επιχείρησε να επενδύσει στην σκληρή ισχύ με την αύξηση των στρατιωτικών δυνατοτήτων της χώρας. Ο προσανατολισμός του ήταν μάλλον εστιασμένος προς το εσωτερικό, επιχειρώντας να καρπωθεί από το στράτευμα εσωτερική πολιτική υποστήριξη, παρέχοντας υψηλούς μισθούς και κυβερνητικές θέσεις (Shively, Negreiros 2022, 9-10). Στο ίδιο μήκος κύματος, δηλαδή της παραβίασης της διαχρονικής θέσης της χώρας περί μη παρέμβασης και ανάμειξης στα εσωτερικά πράγματα άλλων χωρών, ο Βραζιλιάνος πρόεδρος αναγνώρισε τον Juan Guaido ως πρόεδρο, παρά την άρνηση του Nicolas Maduro να του παραδώσει την εξουσία.

5.4 Η Βραζιλία στον κόσμο

Η αποστροφή του εκκεντρικού προέδρου για την κομμουνιστική ιδεολογία και η επιθετική ρητορική προς την Κίνα, την οποία με δηλώσεις του κατηγορούσε ότι στο πλαίσιο των εμπορικών επαφών εκμεταλλεύεται την χώρα του, δεν μεταφράστηκε απόλυτα σε ρήξη. Τούτο διότι αφενός οι δυο χώρες ήταν εταίροι στο πλαίσιο των BRICS και αφετέρου διότι η εμπορική μεταξύ τους εξάρτηση καθιστούσε κάθε σκέψη για περιορισμό των επαφών τους καταστροφική για τις οικονομίες τους. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Bolsonaro περιόρισε τις ακραίες δηλώσεις

του με τις οποίες κατηγορούσε την Κινεζική κυβέρνηση για «εξαγορά» της χώρας του, ενώ παράλληλα επέλεγε να δυναμιτίζει το κλίμα, όπως με την επίσκεψη του στην Ταϊπέι, στέλνοντας μήνυμα υποστήριξης προς την κυβέρνηση της Ταϊβάν. Μάλιστα με την ολοκλήρωση της παραπάνω επίσκεψης, έσπευσε να δηλώσει ότι τα ταξίδια του σε Ισραήλ, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Νότιο Κορέα και Ταϊβάν σηματοδοτούσαν μια ξεκάθαρη αποστροφή για τα κομμουνιστικά καθεστώτα, λαμβάνοντας άμεσα την αντίδραση της Κινεζικής κυβέρνησης. Ενδεικτική της απόστασης ανάμεσα στην ρητορική (προς ικανοποίηση του ακροατηρίου του) και τις πράξεις του (εμφορούμενων από πραγματισμό) είναι η επίσκεψη του στην Κίνα, αλλά και η υποδοχή του Κινέζου προέδρου στο πλαίσιο της συνόδου των BRICS, τον Νοέμβριου του 2019.

Κατά την διάρκεια της θητείας του δεν τέθηκε ποτέ υπό αμφισβήτηση η συμμετοχή της χώρας στην ομάδα των BRICS και των IBSA κάτι που επιβεβαιώνεται από την διαρκή και ποικίλη συμμετοχή της χώρας σε πολλές συνόδους και εκδηλώσεις με διαφορετική ατζέντα. Παρόλα αυτά, η συμμετοχή στην ομάδα των BRICS φάνηκε να λαμβάνει μεγαλύτερη πολιτική σημασία σε βάρος της αυτής των IBSA, καθώς η προώθηση του δημοκρατικού ιδεώδους εντός του πλαισίου της τελευταίας φάνηκε ότι είχε μόνο προσχηματική αξία για την Βραζιλία. Προφανώς κάτι τέτοιο φάνταζε φυσιολογικό, λαμβάνοντας υπόψη το ιδεολογικό υπόβαθρο της Βραζιλιάνικης κυβέρνησης και των προτεραιοτήτων της (Zilla 2022, 21). Ο Bolsonaro αντιλαμβάνονταν την ομάδα των BRICS ως ένα συντονιστικό forum, όπου μεταξύ άλλων θα είχε τη δυνατότητα αναμόρφωσης και εκμοντερνισμού οργανισμών όπως ο παγκόσμιος οργανισμός εμπορίου και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών. Δεν πρέπει επίσης να παραλειφθεί το γεγονός ότι παρόλες τις αμφιταλαντεύσεις και εμπόδια, υπήρξαν ορισμένα βήματα που καταδεικνύουν την μετεξέλιξη ορισμένων οργάνων στην ομάδα των BRICS, όπως η νέα αναπτυξιακή τράπεζα που ιδρύθηκε το 2014 και ανακοινώθηκε το 2021, με την Ουρουγουάη και το Μπαγκλαντές να υποβάλλουν αίτημα συμμετοχής σε αυτήν, για να ακολουθήσει η Αργεντινή ένα χρόνο αργότερα (Zilla 2022, 22).

Παρά την ακραία ρητορική του σε πολλούς τομείς με την οποία ερχόταν αντιμέτωπος με θέσεις άλλων εταίρων και χωρών, δεν απέκοπτε δεσμούς με αυτές, όπως για παράδειγμα στον εμπορικό τομέα όπου αναζητούσε μια πιο στενή συνεργασία των BRICS. Με γνώμονα λοιπόν το εμπορικό κέρδος, κατά την μια και

μοναδική του επίσημη επίσκεψη στο Πεκίνο όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, εγκατέλειψε την συγκρουσιακή του διάθεση και υπέγραψε μια σειρά από συμφωνίες. Επιπρόσθετα χρησιμοποίησε τις συνομιλίες ανάμεσα στην Mercosur και την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να δώσει στην πρώτη μια περισσότερο εμπορική από κοινωνική διάσταση. Η τεχνολογία, οι υποδομές και το εμπόριο κατέλαβαν μεγάλο μέρος της Βραζιλιάνικης εξωτερικής πολιτικής, παράλληλα με τον αγροτικό τομέα (Jacob, Negreiros 2022, 8). Επιπλέον, θα περίμενε κανείς ότι η σχετική απομάκρυνση από την συνεργασία στον άξονα Νότος - Νότος που είχε προωθηθεί από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, να οδηγήσει ομολογουμένως σε μια μεγαλύτερη προσέγγιση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, κάτι που δεν έγινε εξαιτίας ορισμένων ιδεολογικών δεσμεύσεων της πολιτικής βάσης του ακροατηρίου του Bolsonaro. Μερικές από αυτές ήταν η αποστροφή προς τις φιλελεύθερες αξίες, ο έντονος εθνικισμός, το έντονο ενδιαφέρον για την εκμετάλλευση της φύσης εις βάρος της προστασίας του περιβάλλοντος και των δικαιωμάτων των ιθαγενών αλλά και η δημόσια κριτική κατά της παγκόσμιας διακυβέρνησης (Zilla 2022, 22). Χαρακτηριστική της διάστασης απόψεων μεταξύ Ευρώπης και Βραζιλίας αποτέλεσε το ζήτημα του Αμαζονίου. Στο πλαίσιο αυτό κατά την διάρκεια των καταστροφικών πυρκαγιών του τροπικού δάσους, τον Αύγουστο του 2019, ο Γάλλος πρόεδρος Macron επιχείρησε την διεθνοποίηση του ζητήματος του τροπικού δάσους του Αμαζονίου ενώ παράλληλα η Γερμανία και η Νορβηγία απέσυραν τα περιβαλλοντικά κεφάλαια που διέθεταν, καθώς η Βραζιλία δεν επιθυμούσε οποιαδήποτε ξένη παρέμβαση. Πιο συγκεκριμένα ο Bolsonaro έδωσε έμφαση στην εθνική κυριαρχία και κατηγορήσε τους Ευρωπαίους για αποικιακή πολιτική, ισχυριζόμενος ότι η περιοχή του Αμαζονίου δεν αποτελεί ένα φυσιολατρικό καταφύγιο αλλά ένα πεδίο οικονομικής δραστηριότητας για την χώρα του (Jacob, Negreiros 2022, 8). Επιπλέον, ο Bolsonaro διατήρησε μια αμφίσημη στάση σε ότι αφορά στα θέματα της προστασίας του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής. Το βέβαιο είναι ότι σε εθνικό επίπεδο πραγματοποιήθηκαν σοβαρές περικοπές και αποδυνάμωση των φορέων που είχαν επωμιστεί την περιβαλλοντική πολιτική, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η αντικατάσταση τους πραγματοποιήθηκε επ' ωφελεία διορισμού στρατιωτικού προσωπικού. Στο διεθνές πεδίο και παρά την αρχική προεκλογική δέσμευση για απόσυρση από την συμφωνία του Παρισιού, κάτι τέτοιο δεν έγινε πράξη. Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, η έλλειψη προσέγγισης σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο δεν επηρέασε ουσιαστικά τις εμπορικές σχέσεις με

την Ευρώπη. Η Βραζιλία παρέμεινε ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της ΕΕ στην Λατινική Αμερική και την Καραϊβική, αλλά και για την Γερμανία. Παρόλα αυτά, λόγω της πολιτικής προσέγγισης και των εντάσεων που προκλήθηκαν, διαφαίνονταν δύσκολη μια περαιτέρω εμβάθυνση στην συνεργασία ανάμεσα στην Mercosur και την ΕΕ (Zilla 2022, 22).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6°

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναμφίβολα ο ρόλος της Βραζιλίας σε διεθνές επίπεδο έχει αλλάξει ριζικά τα χρόνια που ακολούθησαν τον ψυχρό πόλεμο. Ταυτόχρονα εξαιρετικά σημαντικές αλλαγές συντελέστηκαν στο εσωτερικό της - και πως θα μπορούσε να γίνει διαφορετικά - καθώς η αλληλεπίδραση των εσωτερικών δομών και της εξωτερικής πολιτικής σε κάθε κράτος είναι διαρκής, καταλυτική και αμφίδρομη. Η μεταμόρφωση της χώρας από μια δύναμη που διέθετε τους κατάλληλους συντελεστές ισχύος, αλλά παρέμεναν αναξιοποίητοι και με περιορισμένη γεωπολιτική αξία, σε μια αναδυόμενη περιφερειακή ηγετική δύναμη αλλά και έναν παγκόσμιο δρώντα με σημαντικό λόγο επτετεύχθη μέσα από μια σειρά εξελίξεων αλλά και πολιτικών που υιοθετήθηκαν. Οι κύριες πτυχές της υιοθετούμενης εξωτερική πολιτικής και του πλαισίου των διεθνών σχέσεων που ακολουθήθηκαν περιεγράφηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια και απομένει να ιχνηλατήσουμε τους παράγοντες που οδήγησαν τη χώρα στο μονοπάτι της διεύρυνσης των φιλοδοξιών της σε παγκόσμιο επίπεδο, εμπόδια, περαιτέρω δυνατότητες αλλά και συμπεράσματα για τυχόν υιοθέτηση του υπόψη μοντέλου από άλλες χώρες όπως η πατρίδα μας. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η επιλογή της κατηγοριοποίησης των τριών εικόνων του Waltz, οι οποίες αλληλοσυμπληρώνονται, μας παρέχουν πολύτιμη βοήθεια σε ότι αφορά στην προσπάθεια ανάλυσης του φαινομένου της εξωτερικής πολιτικής. Για να έχουμε λοιπόν μια καλύτερη εικόνα για την μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής της Βραζιλίας και της ενδυνάμωσης της θέσης της, θα επιχειρήσουμε να συνδυάσουμε όσο το δυνατόν καλύτερα τα τρία επίπεδα ανάλυσης.

Αναμφίβολα το διεθνές σύστημα, οι ευρύτεροι γεωπολιτικοί συσχετισμοί έπαιξαν έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην απελευθέρωση της εξωτερικής πολιτικής της Βραζιλίας. Το τέλος του ψυχρού πολέμου διαδέχτηκε μια αισιοδοξία για μια νέα τάξη πραγμάτων, όπου η παγκοσμιοποίηση θα επέφερε τη λύση στα διαχρονικά προβλήματα, ενώ οι ΗΠΑ θα αναδεικνύονταν ως την μοναδική υπερδύναμη. Παρόλα αυτά οι προβλέψεις για την ευημερία που θα προκαλούσε η παγκοσμιοποίηση δεν επιβεβαιώθηκαν, οι ανισότητες επιδεινώθηκαν ανάμεσα στα κράτη και υπήρξε μεγάλη διάχυση εξουσίας, όπου μεγάλος αριθμός κρατών επιδίωξε να αναλάβει ενεργό ρόλο στην διαχείριση της παγκόσμιας σταθερότητας. Ταυτόχρονα, η παγκοσμιοποίηση επέφερε έναν μεγάλο βαθμό εμπορικής και

πολιτικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα κράτη που κατά το παρελθόν ήταν περιχαρακωμένα στα εθνικά τους σύνορα και είχαν περιορισμούς και περιορισμένη ευελιξία στις κινήσεις τους. Αυτό το περιβάλλον έδινε επίσης τη δυνατότητα και σε άλλους δρώντες να διαδραματίσουν έναν καίριο ή αν όχι σημαντικό ρόλο στο παγκόσμιο γίγνεσθαι μέσα από μια ευέλικτη πολιτική «ήπιας ισχύος». Η έννοια της ισχύος, στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης και της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας έλαβε νέα διάσταση, πιο ευρύτερη και αφορούσε πέραν από στρατιωτικούς όρους την δυνατότητα ενός κράτους να μπορεί να επηρεάζει με την στάση του τις διεθνείς εξελίξεις. Αυτό το διεθνές περιβάλλον φάνταζε κατάλληλο προκειμένου να εμφανιστούν στο διεθνές σύστημα νέες δυνάμεις, ορισμένες από τις οποίες λόγω της επέκτασης του εμπορίου έλαβαν τον χαρακτήρα των μεγάλων αναδυόμενων οικονομιών και δυνάμεων, όπως η Ινδία, η Κίνα, η Ινδία, η Νότιος Αφρική και στην περίπτωση μας η Βραζιλία. Οι νέες προκλήσεις τις οποίες αντιμετώπιζαν τα κράτη στο νέο διεθνές περιβάλλον είχαν μεταβληθεί και δεν περιορίζονταν μόνο σε όρους ασφάλειας, δίνοντας την δυνατότητα και σε άλλους δρώντες που δεν είχαν ισχυρές στρατιωτικές δυνατότητες να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο σε θέματα όπως η ενέργεια, η τρομοκρατία, η οικονομία, το οργανωμένο έγκλημα και η κλιματική αλλαγή. Η συνεργασία μεταξύ των κρατών ήταν αναγκαία για την αντιμετώπιση των πολλών μη κρατικών δρώντων που δημιουργούσαν ένα πολύπλοκο διεθνές περιβάλλον. Η ασφάλεια, ιδιαίτερα κατά την ψυχροπολεμική εποχή άρχισε να λαμβάνει νέο περιεχόμενο προκειμένου να ανταποκρίνεται στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον. Ενδεικτική αυτής της τάσης είναι και η ανάπτυξη της ασφαλειοποίησης σαν σχολή σκέψης των Διεθνών Σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτό δίδεται προσοχή στην κατασκευή του νοήματος, μέσω των καταρχάς γλωσσικών διεργασιών που αφορούν στην επισήμανση ενός θέματος ως απειλής, με ταυτόχρονη δικαιολόγηση των έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση τους, ενώ η αντίστροφη διαδικασία συνιστά την απασφαλειοποίηση (Μικέλης 2019, 204).

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι στο διεθνές σύστημα είχαν δημιουργηθεί οι κατάλληλες συνθήκες προκειμένου να εμφανιστούν νέοι δρώντες, ενδεχομένως μέσες δυνάμεις, οι οποίες βρίσκονταν όχι στον πυρήνα αλλά στην περιφέρεια του κόσμου και οι οποίες ήταν απαραίτητες στις μεγάλες δυνάμεις για την διατήρηση της παγκόσμιας ισορροπίας. Η Βραζιλία κατά συνέπεια αφενός οδηγήθηκε από την διαμόρφωση του νέου συστήματος και αφετέρου αντιλήφθηκε το νέο της ρόλο.

Επιχείρησε λοιπόν να διεκδικήσει αρχικά τον ηγετικό περιφερειακό ρόλο που ήταν απόρροια των συντελεστών ισχύος που διέθετε και κατόπιν να αμφισβητήσει στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της την ηγεμονία των μεγάλων δυνάμεων. Η κατάρρευση του δίπολου Ανατολής - Δύσης, ήταν μια πρόκληση για χώρες όπως η Βραζιλία προκειμένου να επέλθει και ένας αντίστοιχος περιορισμός του χάσματος ανάμεσα στον Βορρά και τον Νότο.

Πέραν ωστόσο από τις συνθήκες στο διεθνές σύστημα, ριζικές ήταν και οι αλλαγές που συντελέστηκαν στο εσωτερικό της χώρας. Η μεγάλη πολιτειακή αλλαγή με την μετάβαση από το στρατιωτικό καθεστώς στην δημοκρατία μπορεί να μην είχε άμεσα αποτελέσματα σε όλες τις υφιστάμενες δομές του κράτους και η διαδικασία εκδημοκρατισμού να επήλθε σταδιακά, έδρασε ωστόσο καταλυτικά τόσο στην εσωτερική αναμόρφωση, όσο και την διεθνή θέση της χώρας. Εάν λοιπόν επιχειρήσουμε να παρατηρήσουμε μέσα από το δεύτερο επίπεδο ανάλυσης του Walz, μπορούμε να δούμε μια δημοκρατική χώρα όπου το κύρος της αυτόματα πολλαπλασιάζεται στο χρηματιστήριο αξιών του αναπτυσσόμενου δυτικού πολιτισμού. Μια χώρα που πλέον αντιλήφθηκε ότι οι άκαμπτες ανταγωνιστικές πολιτικές που συντηρούσαν τα στρατιωτικά καθεστώτα δεν οδηγούσαν πουθενά και πλέον όφειλε να αναζητήσει διπλωματικές συμμαχίες με άλλες αναδυόμενες δυνάμεις, προκειμένου να αυξήσουν από κοινού τον βαθμό επιρροής τους. Επιχειρώντας να αναλύσουμε ακόμη περισσότερο το εσωτερικό του κράτους θα διαπιστώσουμε την κυριαρχία σοσιαλιστικών πολιτικών σχηματισμών, οι οποίες ωστόσο δεν αποποιούνταν την φιλελεύθερη διακυβέρνηση με κοινωνικό πρόσημο.

Υπό αυτό το πρίσμα και εξετάζοντας τον ανθρώπινο παράγοντα, θα αναγνωρίσουμε αρχικά τον εκσυγχρονιστή πρόεδρο Cardoso, ο οποίος επί δυο θητείες επιχείρησε να αναμορφώσει τόσο το εσωτερικό της χώρας, καταπολεμώντας την φτώχεια και τον αναλφαβητισμό όσο και την διεθνή εικόνα της χώρας. Ο Cardoso ωστόσο και η προσωπική συναινετική του στάση απέναντι στο παγκόσμιο κατεστημένο δικαιολογούν την διεθνή στάση της χώρας. Ο εκσυγχρονιστής Cardoso επιχείρησε να διακηρύξει και να υποστηρίξει τις θέσεις της χώρας στα πολυμερή σχήματα, διατηρώντας παρόλα αυτά μια ισορροπημένη και συγκαταβατική στάση απέναντι στις ΗΠΑ. Η πολιτική αυτονομίας της Βραζιλίας ήταν οριοθετημένη και συμβιβαστική απέναντι στην ηγεμονία των ΗΠΑ. Η εξωτερική του πολιτική δεν προέβλεπε ρήξη με την παγκόσμια τάξη αλλά ενσωμάτωση και

συνεργασία με αυτήν. Η θέση του για τους πολυμερείς και περιφερειακούς οργανισμούς φάνηκε από την υποστήριξη της Mercosur και την αναβάθμιση των σχέσεων με την Κίνα και την Ινδία. Όπως όμως αναφέραμε, το παραγόμενο αποτέλεσμα είναι συνισταμένη όλων των παραμέτρων. Στην περίπτωση μας λοιπόν, η χώρα μόλις είχε εξέλθει από την απόμακρη εξωτερική πολιτική των στρατιωτικών καθεστώτων και προτεραιότητα για τον εκσυγχρονιστή Cardoso ήταν η αναμόρφωση του εσωτερικού, κάτι που ενδεχομένως να ήταν επίφοβο εάν προκαλούνταν μια ρήξη με τις δυνάμεις του παγκόσμιου κατεστημένου.

Η χώρα πλέον έκανε σταθερά βήματα για την ουσιαστική θεμελίωση της δημοκρατίας και δεν αντιμετώπιζε άμεσες προκλήσεις ασφαλείας από τους γείτονες της, επιχειρώντας να ξεπεράσει τα δομικά προβλήματα στην οικονομία της, η οποία παρουσίαζε σκαμπανεβάσματα. Ωστόσο, επί της διακυβέρνησης Lula παρουσίασε μια μεγάλη στροφή στην εξωτερική της πολιτική. Αναζητώντας να κερδίσει μεγαλύτερη ανεξαρτησία από τον Παγκόσμιο Βορρά και ενίσχυση της συνεργασίας με τον αντίστοιχο Νότο, επιχείρησε να διεκδικήσει έναν ενεργό ρόλο για την χώρα του. Παράλληλα είχε στον πυρήνα της ατζέντας του τον αυξημένο ρόλο των περιφερειακών οργανισμών όπως η Mercosur, με την Βραζιλία να κατέχει ηγετική θέση και την διεκδίκηση μιας μόνιμης θέσης στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ. Αναμφίβολα, η ενεργή και διεκδικητική πολιτική της Βραζιλίας επί διακυβέρνησης Lula πιστώνεται σε μεγάλο βαθμό στην προσωπικότητα του προέδρου και στην προσωπική προεδρική διπλωματία που ασκούσε. Αποτέλεσε ίσως τον καθοριστικότερο δρώντα για την αλλαγή που παρουσίασε η εξωτερική πολιτική της χώρας. Η προεδρική διπλωματία αποδεικνύεται και από τις απ'ευθείας διμερείς επαφές που πραγματοποίησε ο ίδιος, ιδιαίτερα με ηγέτες του Παγκόσμιου Νότου, ξεπερνώντας τον τυπικό και παραδοσιακό ρόλο που διέκρινε μέχρι τότε τον πρόεδρο της χώρας. Ταυτόχρονα επιβεβαιώνεται ότι εγχώριοι παράγοντες όπως η ιδεολογία του εργατικού κόμματος διαδραμάτισε πολύ σοβαρό ρόλο στην στροφή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας προς τον Παγκόσμιο Νότο. Παρομοίως και η αυτόνομη και ορισμένες φορές συγκρουσιακή πορεία με τις ΗΠΑ ήταν απόρροια των ισχυρών ιδεολογικών πεποιθήσεων του εργατικού κόμματος. Κατά συνέπεια, είναι αντιληπτό ότι η δομή του κράτους αλλά και ο παράγοντας ηγέτης ήταν αυτοί που κυριάρχησαν στην στροφή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Η πολιτική Lula

δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι εναρμονίζονταν πάντοτε με το θεωρητικό ιδεολογικό υπόβαθρο του εργατικού κόμματος.

Είναι γνωστό ότι ο Lula επιχειρούσε να αναβαθμίσει την θέση της χώρας μέσα από την ανάληψη ενός μεγαλύτερου ρόλου εντός των καθιερωμένων διεθνών οργανισμών, τους οποίους απέρριπτε η βαθύτερη κομματική ιδεολογία. Ωστόσο, ο Lula κατόρθωσε να συνδυάσει τις ιδεολογικές απαιτήσεις με την ανάγκη ανάδειξης της χώρας του ως περιφερειακής δύναμης και παγκοσμίου δρώντα. Η οικονομική πολιτική που υιοθέτησε είχε φιλελεύθερη κατεύθυνση, επιχειρώντας την διεθνοποίηση των Βραζιλιάνικων επιχειρήσεων. Προφανώς τα παραπάνω δεν ευθυγραμμίζονταν με την κομματική ιδεολογία, ο ίδιος ωστόσο δικαιολογούσε αυτή την πορεία λέγοντας ότι η Βραζιλία χρειάζεται να παρέχει τα κίνητρα για την επιχειρηματική ανάπτυξη, καθώς με τον τρόπο αυτό θα μετατραπεί σε μια χώρα παραγωγής και τα οφέλη θα έχουν κοινωνικό πρόσημο. Στο ίδιο πλαίσιο, ουδέποτε απασχόλησε το εργατικό κόμμα η διεκδίκηση ενός παγκοσμίου ρόλου για την χώρα και πολύ περισσότερο η προσπάθεια ανάδειξης της ως περιφερειακού ηγέτη, κάτι που επιχειρούσε η κυβέρνηση Lula. Η αιτιολόγηση που παρείχε ο ίδιος ο υπουργός εξωτερικών Amorim είναι ότι το βασικό κίνητρο της συνεργασίας με τις χώρες του Παγκόσμιου Νότου είναι η αλληλεγγύη και η παροχή βοήθειας προς τις φτωχότερες χώρες, στάση που αυτομάτως βοηθάει την Βραζιλία να αναβαθμίσει τον παγκόσμιο ρόλο της. Είτε κάποιος δεχτεί την ιδεαλιστική θεώρηση είτε την ρεαλιστική θεώρηση πίσω από την υιοθετούμενη πολιτική της Βραζιλίας, η πραγματικότητα είναι ότι υπηρετήθηκε με απόλυτη συνέπεια χωρίς εσωτερικές ενστάσεις και εντάσεις. Χαρακτηριστική ήταν και η πάγια τοποθέτηση του προέδρου ότι, η εμφάνιση και καθιέρωση της χώρας του ως κεντρικού δρώντα θα συνέβαλε αυτόματα στην διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα.

Η ιδεολογική ταυτότητα παρέμεινε ίδια κατά την διακυβέρνηση Rousseff, όπως και οι προθέσεις της κυβέρνησης για διατήρηση της ίδιας κατεύθυνσης στην εξωτερική πολιτική. Εντούτοις υπήρξαν κάποιες αποκλίσεις σε αυτήν, οι οποίες δύναται να δικαιολογηθούν υπό το πρίσμα των τριών εικόνων. Αρχικά ήταν ξεκάθαρο ότι το διεθνές περιβάλλον δεν ήταν όμοιο με αυτό που παρέλαβε ο Lula, ενώ το τοξικό περιβάλλον της οικονομικής ύφεσης ανέπτυξε την αίσθηση ότι ο προσανατολισμός των κυβερνώντων έπρεπε να εστιαστεί στο εσωτερικό. Στην καλύτερη περίπτωση, οι όποιες δράσεις στην εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να

έχουν θετικό αντίκτυπο στο εσωτερικό. Στο εσωτερικό επίσης πεδίο, η κατάρρευση του πολιτικού συνασπισμού αδυνατίζε ακόμη περισσότερο την θέση του υπουργείου εξωτερικών. Κατά συνέπεια η στροφή και μετρίαση της αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής ήταν αποτέλεσμα των περιορισμών που έθεταν τόσο το εξωτερικό διεθνές σύστημα αλλά και η συνοχή της εγχώριας πολιτικής εξουσίας. Η προτεραιότητα πλέον δίδονταν στα εσωτερικά ζητήματα και στην προσπάθεια επιβίωσης του κυβερνητικού συνασπισμού, απέναντι στην ολοένα αυξανόμενη αντιπολίτευση, εις βάρος την ανεξάρτητης πορείας στο εξωτερικό που είχε εγκαινιαστεί κατά το παρελθόν. Και στην περίπτωση της Rousseff ο παράγοντας ηγέτης είχε μεγάλη σημασία, καθώς ήταν ξεκάθαρο ότι στερούνταν διπλωματικών προσόντων. Ορισμένοι αναλυτές ισχυρίζονται ότι η υποτονική εξωτερική πολιτική της Rousseff οφείλεται στην έλλειψη ενδιαφέροντος προς αυτήν, κάτι που μάλλον δεν μπορεί να υποστηριχθεί, καθώς η ίδια είχε αποτύχει και σε τομείς που εξ' ορισμού ήταν το πεδίο της εξειδίκευσης της, όπως η οικονομία. Κατά συνέπεια, η αδύναμη εξωτερική πολιτική της χώρας, πέραν του δυσμενούς κλίματος στο εξωτερικό και της αδύναμης εσωτερικής δομής της χώρας, πιστώνεται και στην ίδια την αδυναμία της ηγεσίας της.

Η χάραξη της εξωτερικής πολιτικής στην διακυβέρνηση Bolsonaro έχει σχεδόν αποκλειστικά το στίγμα του προέδρου της και των ιδεολογικών στεγανών που τον χαρακτήριζαν. Ήταν μια εξωτερική πολιτική που κάθε της κίνηση αξιολογούνταν απέναντι στο αντίκτυπο στο εσωτερικό ακροατήριο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ελάχιστες προσπάθειες καταβλήθηκαν προς την προσπάθεια της στρατιωτικής ενδυνάμωσης προκειμένου να αναβαθμιστεί η σκληρή ισχύς της χώρας. Μπορεί όντως οι άμεσες απειλές ασφαλείας στο εγγύς περιβάλλον να απουσιάζουν για την Βραζιλία, ωστόσο η στρατιωτική ενίσχυση θα ήταν έως έναν βαθμό χρήσιμη για το εξωτερικό προφίλ της. Αντίθετα, οι όποιες προσπάθειες καταβλήθηκαν, ήταν στο πλαίσιο παροχών προς τις ένοπλες δυνάμεις για την εξασφάλιση τους ως πολιτικού ακροατηρίου. Επίσης, ήταν αντιληπτό ότι η πολιτική της ανεξάρτητης πορείας και της συμμετοχικότητας στους πολυμερείς οργανισμούς ήταν μη αναστρέψιμη για την Βραζιλία. Όσο το διεθνές περιβάλλον και οι εσωτερικές δομές παρέμεναν ίδιες, ο Bolsonaro δεν είχε την δυνατότητα να αντιστρέψει εξ' ολοκλήρου τους στρατηγικούς στόχους της χώρας για ανάδειξη της ως παγκόσμιου δρώντα. Απλά με την επιθετική ρητορική του, που πολλές φορές δεν συμβάδιζε με

τις πράξεις του, επιχείρησε να αντιπαρατεθεί με γείτονες και εταίρους επιλέγοντας τις διμερείς σχέσεις που ικανοποίησαν το ιδεολογικό του αφήγημα. Σίγουρα προκάλεσε εμπόδια στην περιφερειακή ολοκλήρωση και συνεργασία με άλλες αναδυόμενες οικονομίες και χώρες του δυτικού πολιτισμού, αλλά ουδέποτε ήρθε σε οριστική ρήξη μαζί τους.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε με σιγουριά ότι η Βραζιλία κατόρθωσε στην νέα ψυχροπολεμική εποχή να αξιοποιήσει τους συντελεστές ισχύος που διέθετε και με όρους πολυμερούς συνεργασίας να αναδειχθεί σε σημαντικό παγκόσμιο δρώντα. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι εφάρμοσε μια πολιτική κατάλληλη των συνθηκών και των δυνατοτήτων της. Δεν αναλώθηκε σε άσκοπες ενέργειες, όπως για παράδειγμα σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς, αλλά αναλύοντας εύστοχα την θεωρία της αλληλεξάρτησης στη σύγχρονη εποχή, επιδόθηκε σε μια προσπάθεια ανάπτυξης ήπιας ισχύος. Ακολούθησε μια ρεαλιστική προσέγγιση και αντιλαμβανόμενη ότι από την στιγμή που δεν είναι σε θέση να θέσει τους κανόνες στο παγκόσμιο σύστημα, είναι προτιμότερο να επιχειρήσει να τους επηρεάσει. Δεν δρα επαναστατικά προς το σύστημα για να το αναμορφώσει. Προχωράει βήμα βήμα και σύμφωνα με τις εκάστοτε συγκυρίες προκειμένου να αρθρώσει ολοένα και ισχυρότερο λόγο. Αντιλαμβάνεται ότι στα πλαίσια αυτού του άναρχου διεθνούς συστήματος, αυτό που της ταιριάζει είναι να δώσει έμφαση στις διεθνείς και θεσμοθετημένες διπλωματικές και εμπορικές συναλλαγές αλλά και σε οργανισμούς και ει δυνατόν να τους αναμορφώσει υπέρ της.

Πόσο είναι δυνατόν ωστόσο να εφαρμοστεί το μοντέλο της εξωτερικής πολιτικής της Βραζιλίας από άλλες χώρες με παρόμοιες ή διαφορετικές επιδιώξεις; Θα ήταν εύστοχο να παραλληλίσει κανείς τις δράσεις της Βραζιλίας με αυτές της χώρας μας και ποιες ομοιότητες μπορεί να εντοπίσει κανείς; Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί με μια ευρύτερη προσέγγιση ότι η Ελλάδα βρίσκεται στην περιφέρεια του Παγκόσμιου Βορρά και ότι κατά μια έννοια ανήκει στον «Νότο του Παγκόσμιου Βορρά». Η προσέγγιση αυτή χρήζει πολλών παραδοχών αλλά έστω και από αυτή την έννοια μπορούμε να στηρίξουμε ορισμένες θέσεις. Η Ελλάδα παρουσιάζει ορισμένες δομικές διαφορές σε σχέση με την Βραζιλία σε ότι αφορά το ενδεχόμενο όραμα της. Ουσιαστικά οι επιδιώξεις της χώρας μας βρίσκονται υπό περιορισμό, υπό το πρίσμα ότι βρίσκεται σε μια εξαιρετικά ευαίσθητη γεωγραφική θέση έχοντας να αντιμετωπίσει άμεσες απειλές που αφορούν την βασικότερη αξία που καλούνται

να υπερασπιστούν τα κράτη στο διεθνές σύστημα και δεν είναι άλλη από την επιβίωση τους. Αντίθετα, η Βραζιλία όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια δεν δέχεται άμεσες ή έμμεσες απειλές ασφαλείας με την στενή έννοια του όρου πέραν του διασυνοριακού εγκλήματος και ορισμένων μικρής έκτασης συνοριακών διενέξεων στα όρια του Αμαζονίου. Κατά συνέπεια, ενώ η Βραζιλία έχει από αρκετά νωρίς αντιληφθεί ότι η ανάπτυξη της σκληρής ισχύος δεν μπορεί να της αποφέρει άμεσα αποτελέσματα για να αμφισβητήσει τις κεντρικές δυνάμεις, για την χώρα μας αυτό είναι μονόδρομος για διαφορετικό βέβαια σκοπό. Η Ελλάδα οφείλει να αναβαθμίσει τις στρατιωτικές της δυνατότητες και πολλές φορές να αναγκάζεται να ισορροπήσει ανάμεσα στην διάθεση των πόρων της για εξοπλισμούς ή άλλους τομείς. Η χώρα μας απειλείται και η διπλωματική οδός δρα συμπληρωματικά της σκληρής ισχύος και όχι αποκλειστικά από μόνη της. Οι προκλήσεις της Ελλάδας είναι καθημερινές και διαρκείς και οφείλει να είναι προετοιμασμένη.

Σε ότι αφορά στη συμμετοχή της χώρας μας σε διεθνείς οργανισμούς και πολυμερή σχήματα, έκανε από πολύ νωρίς πράξη την παραπάνω στρατηγική, αντιλαμβανόμενη την αξία της συμμετοχής στην διαδικασία λήψης απόφασης των οργάνων του διεθνούς συστήματος. Διεκδικεί την συμμετοχή της σε όλους σχεδόν τους οργανισμούς και περιφερειακά σχήματα, οι οποίοι επιπλέον εδράζονται στην ισονομία και την δημοκρατία. Η Βραζιλία έχει προσδώσει μεγάλη βαρύτητα στην οικονομία και το εμπόριο, στο πλαίσιο της θεωρίας της αλληλεξάρτησης, προκειμένου να αναβαθμίσει την θέση της. Η χώρα μας δεν διαθέτει τους φυσικούς πόρους και το γεωγραφικό βάθος της Βραζιλίας, ούτε τους πολιτιστικούς δεσμούς με άλλους ομόγλωσσους λαούς. Διαθέτει ωστόσο ένα εξαιρετικά σημαντικό κεφάλαιο, αυτό της ομογένειας με εξαιρετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν και θέλουν να προωθήσουν τις θέσεις της χώρας.

Η Ελλάδα κατ' αντιστοιχία με την Βραζιλία που αναζητά εταίρους με τα ίδια χαρακτηριστικά και κοινούς στόχους, αναζητά συνεργασίες και συμμαχίες όχι μόνο με χώρες οι οποίες διαθέτουν την ίδια ισχύ στο διεθνές σύστημα. Επιχειρεί να συνδεθεί με μεγάλες δυνάμεις όπως η Γαλλία και οι ΗΠΑ, επιχειρώντας να καρπωθεί ασύμμετρα οφέλη από την συνεργασία τους. Επιπλέον, επιδιώκει τριμερείς συνεργασίες στην περιφέρεια της για να εξισορροπήσει την προσπάθεια της Τουρκίας για ανάδειξη της ως περιφερειακού ηγεμόνα. Ταυτόχρονα με την θωράκιση της σε τις παραπάνω συνεργασίες επιχειρεί την αναζήτηση και

εκμετάλλευση νέων πόρων που θα την καταστήσουν πολύτιμο ενεργειακό και οικονομικό εταίρο στο περιβάλλον του Παγκόσμιου Βορρά.

Θα μπορούσαμε λοιπόν να επισημάνουμε ότι η Ελλάδα αποτελεί ένα πολύ διαφορετικό μέγεθος από την Βραζιλία, έχοντας να αντιμετωπίσει πολύ διαφορετικές προκλήσεις. Δεν επιδιώκει να καταστήσει τον εαυτό της παγκόσμιο δρώντα, διότι δεν έχει τις δυνατότητες. Μπορεί όμως να καταστήσει τον εαυτό της μια εξαιρετικά χρήσιμη αξία για το διεθνές σύστημα και στο πλαίσιο αυτό μπορεί να μιμηθεί την πολιτική της ήπιας ισχύος που εφαρμόζει η Βραζιλία. Είναι αλήθεια ωστόσο ότι η χώρα μας υπηρετεί -ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια- αλλά και διαχρονικά με συνέπεια μια πολιτική, μέσω της οποίας χτίζει συμμαχίες και συνεργασίες σε όλους τους τομείς όπως η οικονομία, το εμπόριο, η τεχνολογία. Ασφαλώς και επιθυμεί την αναβάθμιση της θέσης της ανάμεσα στον Βορρά, εγχείρημα που απαιτεί πολύ χρόνο και πρέπει να γίνει όχι με βάση τη λογική του μηδενικού αθροίσματος αλλά με απόλυτους αριθμούς. Η μεγαλύτερη ωστόσο πρόκληση που αντιμετωπίζει και οφείλει να έχει ως προτεραιότητα, είναι αυτή της υπεράσπισης της εθνικής ανεξαρτησίας και της ακεραιότητας της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση - Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα : Ποιότητα, 2007.

Σωτηρόπουλος, Δημήτρης, Αστέρης Χουλιάρης, Σωτήρης Ρούσσο, Παντελής Σκλιάς. *Ο Τρίτος Κόσμος*. Αθήνα : Παπαζήση, 2005.

Σπυρόπουλος, Γεώργιος. *Ο Τρίτος Κόσμος στις Διεθνείς Σχέσεις : Μύθοι και Πραγματικότητες*. Αθήνα : Παπαζήση, 2005.

Φραγκονικολόπουλος, Χρήστος, Φίλιππος Προέδρου. «Θεωρία και πράξη της παγκόσμιας πολιτικής στον 21^ο αιώνα: Σκέψεις και προβληματισμοί» στο Φραγκονικολόπουλος Χ., Προέδρου Φίλιππος Παγκόσμια πολιτική – δρώντες, δομές και διαδικασίες. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις (Πρόσβαση την 10 Νοεμβρίου 2022)

Carr, Barry «*Latin America : Changing political realities and trends 2000-2014*» in *Australia and Latin America : Challenges and opportunities in the new Millennium*, Barry Carr and John Mins (ed), ANU Press, 2014

Keohane, Robert, Joseph Nye. *Power and Interdependence, Fourth Edition*. Boston : Longman, 2012.

Waltz, Kenneth. *Ο Άνθρωπος, το Κράτος και ο Πόλεμος* (μετάφραση Κωνσταντίνος Κολιόπουλος). Αθήνα : Ποιότητα, 2001.

Mearsheimer, John. *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. Αθήνα : Ποιότητα, 2007.

Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. Boston : McGraw-Hill, 1979.

Ελληνόγλωσσα - Ξενόγλωσσα Άρθρα και Ιστοσελίδες

Γεωργίου, Κωνσταντίνα «Offline post «Ομάδα BRICS : Πολλά υποσχόμενη υπόθεση ή απλή θεωρία;» *Offlinepost* (Νοέμβριος 2020) https://www.offlinepost.gr/2020/11/20/omada-brics-polla-yposxo_meni-ypothesi-i-apli-theoria/ (Πρόσβαση στις 27 Νοεμβρίου 2022)

Κοντογιάννης, Άγγελος, Santos Beatriz « Η Βραζιλία μεταξύ κρίσης και πολιτικής παλινδρόμησης» *Marginalia - Κριτική* (Μάιος 2020). <https://marginalia.gr/arthro/i-vrazilia-metaxy-krisis-kai-politikis-palindromisis> (Πρόσβαση στις 15 Νοε 2022)

Μικέλης, Κυριάκος. «Διεθνείς Σχέσεις και η ασφάλεια ως γλωσσική πράξη: Οντολογικά διακυβεύματα και προκλήσεις» *Φιλοσοφείν* (Ιανουάριος 2019)

Πετρόπουλος, Σωτήριος. «Η ηγεμονία της Βραζιλίας στη Mercosur και στη Νότια Αμερική» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* (Δεκέμβριος 2010, τεύχος 36). <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/14508/13110> (πρόσβαση στις 10 Νοεμβρίου 2022)

Amorin, Celso. «Brazilian foreign policy under president Lula (2003-2010) : an overview» *Revisa Brasileira de Política Internacional* (December 2010, special edition (214-240) <https://www.scielo.br/j/rbpi/a/CMNH5Hc6x63gRKQKY4yGgbi/abstract/?lang=en> (Πρόσβαση στις 07 Νοεμβρίου 2022)

Berg, Ryan. «The Future of U.S.-Brazil Security Cooperation: Opportunities Presented by Brazil's Major Non-NATO Ally Status» *Center for Strategic International Studies* (July 2022) <https://www.csis.org/analysis/future-us-brazil-security-cooperation-opportunities-presented-brazils-major-non-nato-ally> (Πρόσβαση στις 08 Δεκεμβρίου 2022)

Brand, Hal «Dilemmas on Brazilian grand strategy» *Strategic Studies Institute Monograph* (August 2010) <https://publications.armywarcollege.edu/publication/dilemmas-of-brazilian-grand-strategy/> (πρόσβαση στις 13 Νοεμβρίου 2022)

II BRIC Summit – Joint Statement (April 16, 2022) <https://www.unaoc.org/docs/II-BRIC-Summit.pdf> (Πρόσβαση στις 28 Νοεμβρίου 2022)

Caliman, Daniel «Instrumentalization of Brazilian foreign policy to hegemony building: from Cardoso's Neoliberal Bloc to Lula and Rousseff's Neodevelopments's» *Brazilian journal of public and international policies* (May 2020). [file:///C:/Users/dksur/Downloads/alexandreleite-09.-en-caliman.-instrumentalization-of-foreign-affairs-for-hegemony-construction%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/dksur/Downloads/alexandreleite-09.-en-caliman.-instrumentalization-of-foreign-affairs-for-hegemony-construction%20(1).pdf)

Castro, Carolina. «Brazil's South-South foreign policy post – Lula» *Africa Contemporaine* (2013, Vol. 248, Issue 4) 45-59.

Cason, Jeffrey, Timothy Power. «Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era» *International Political Science Review* (March 2019, Vol. 30, No 2, 117-140) [Presidentialization, Pluralization, and the Rollback of Itamaraty: Explaining Change in Brazilian Foreign Policy Making in the Cardoso-Lula Era on JSTOR](#)

Cascione, Silvio. «Mercosur suspends Venezuela, urges immediate transition», *Reuters* (August 2017) <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-mercotur-idUSKBN1AL0IB> (πρόσβαση στις 17 Δεκεμβρίου 2022)

Dados, Nour, Raewyn Connell. «The Global South» *American Sociological Association* (Winter 2012, Vol. 11) <https://www.jstor.org/stable/41960738> (Πρόσβαση την 10 Νοεμβρίου 2022)

Ekstrom, Karin, Leonardo Miguel Alles. «Brazilian foreign policy under Lula : from nonintervention to non-indifference» *Political Perspectives* (2012, Vol. 2) : 9-29. <http://hummedia.manchester.ac.uk/schools/soass/politics/politicalperspectives/Volume%206%20Issue%202/2-Brazilian-Foreign-Policy-under-Lula-Ekstrom-and-Alles3.pdf> (Πρόσβαση στις 15 Νοε 2022)

Gaier, Rodrigo « Brazil military uneasy with Bolsonaro's openness to U.S. base: source» *Reuters* (January 2019) <https://www.reuters.com/article/us-brazil-usa-base-idUSKCN1OZ0IW> (Πρόσβαση στις 06 Δεκεμβρίου 2022)

Green, James, Thomas Skidmore «Brazil: Five Centuries of Change» Oxford University Press (2021). <https://library.brown.edu/create/fivecenturiesofchange/chapters/chapter-8/cardoso> (Πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022)

IBSA <https://www.ibsa-trilateral.org/> (Πρόσβαση στις 29 Νοεμβρίου 2022)

Kinzo, Maria D' Alva, Rodrigues da Silva Simeone «Politics in Brazil : Cardoso's government and the 1998 Re-election» *Government and Opposition* (Spring 1999 Vol. 34, No 2) : 243-262 <https://sci-hub.ru/10.1111/j.1477-7053.1999.tb00480.x> (Πρόσβαση στις 04 Νοεμβρίου 2022)

Marcondes, Danilo, Emma Mawdsley, «South – South in retreat ? The transitions from Lula to Rouseff to Temer and Brazilian development cooperation» *International Affaires* (May 2017, Vol. 93, Issue 3) 681-699.

Mikelis, Kyriakos «Regional Powerhood and the Eastern Mediterranean». Workshop on Security & Stability in the Mediterranean and the Middle East» (Institute for International Economic Relations et al.). Athens, 26-28/5/2016
Ministere de l' Europe et des Affaires Etrangeres. «France Diplomacy - Brasil» <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/brazil/> (Πρόσβαση στις 20 Νοεμβρίου 2022)

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. «*President Jiang Zemin Held Talks with Brazilian President Fernando Enrique Cardoso*» (April 2001) https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/qjhdq_665435/3447_665449/3473_665008/3475_665012/200104/t20010413_594562.html (Πρόσβαση στις 02 Νοεμβρίου 2022)

Pagliari, Graciela De Conti. «Shifting Brazil's South American foreign policy under Bolsonaro's Government» *Latin American Research Centre* <https://larc.ucalgary.>

[ca/publications/shifting-brazils-south-american-foreign-policy-under-bolsonaros-government](#) (Πρόσβαση στις 08 Δεκ 2022)

Pereira, Carlos. «Brazil under Dilma Rousseff : Similar policy directions maintained» *Western Hemisphere Security Analysis Senter*» (March 2011) "[Brazil Under Dilma Rousseff: Similar Policy Directions Maintained.](#)" by Carlos Pereira (fiu.edu) (Πρόσβαση στις 05 Δεκεμβρίου 2022)

Philips, Tom. «Trump of the Tropics : The dangerous candidate leading Brazil's presidential race» *The guardian* (April 2018) <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/19/jair-bolsonaro-brazil-presidential-cand>

Pinheiro, Leticia, Maria Regian Soares de Lima «Between autonomy and dependancy: the place of agency in Brazilian foreign policy» *Brazilian Political Science Review* (2018) <https://brazilianpoliticalsciencereview.org/article/between-autonomy-and-dependency-the-place-of-agency-in-brazilian-foreign-policy/> (Πρόσβαση στις 05 Νοεμβρίου 2022)

Reuters «Brazil's Bolsonaro warns of Argentine refugee crisis if Marci loses» (August 2022) <https://www.reuters.com/article/us-argentina-election-brazil-idINKCN1V21M6>

Rodrigues, Pietro, Francisco Urdinez, Amancio de Oliveira «Measuring international engagement : Systemic and domestic factors in Brazilian foreign policy from 1998 to 2014» *Foreign Policy Analysis* (July 2019, Vol. 15, Issue 30) : 370-391 <https://academic.oup.com/fpa/article/15/3/370/5396027> (Πρόσβαση στις 08 Νοε 2022)

Silva, André Luiz Reis. «Retraction or consolidation? The follow-up phase in Dilma Rousseff's foreign policy» *Revisa Brasileira de Política Internacional* (Vol. 64, No 1, 2021) <https://www.redalyc.org/journal/358/35866229011/html/> (Πρόσβαση στις 05 Δεκεμβρίου 2022)

Shively, Jabob, Mariano Negreiros «Brazil's changing foreign policy ambitions: Lula, Bolsonaro and grand strategy analysis in the global South» *NUPRI Working Paper* (October 2022) <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/81844> (Πρόσβαση στις 07 Δεκεμβρίου 2022)

Silva, Andre Luiz Reis, Luiza Salazar Andriotti. «The South-South cooperation in the government Lula's foreign policy» *Revista Conjuntura Austral* (November 2012, Vol. 3, No 14) <https://seer.ufrgs.br/index.php/ConjunturaAustral/article/view/32986> (Πρόσβαση στις 26 Νοεμβρίου 2022)

Tovima.gr «*Η Βραζιλία αναγνώρισε παλαιστινιακό κράτος στα σύνορα του 1967*» <https://www.tovima.gr/2010/12/04/world/i-brazilia-anagnwriase-palaistiniako-kratos-sta-synora-toy-1967/> (πρόσβαση στις 30 Νοε 2022)

US Embassy in Brazil «U.S. Fully Supports Brazil's Steps Towards OECD Membership» (October 2019) <https://br.usembassy.gov/u-s-fully-supports-brazils-steps-towards-oecd-membership/> (Πρόσβαση στις 07 Δεκεμβρίου 2022)

Uziel, Enduardo, Norma Brada dos Santos. «*Source criticism and the history of Brazilian Foreign Policy*» (December 2021, Vol. 43, No 3) <https://www.scielo.br/j/cint/a/VZVMYFDqpYzMjvMgskw3cfc/?format=pdf&lang=en> (πρόσβαση στις 12 Νοεμβρίου 2022)

Vigevani, Tullo, Marcelo Fernandes de Olivera and Timothy Thompson «Brazilian foreign policy in Cardoso Era : The search for autonomy through integration» *Latin American Perspectives*» (September 2007, Vol. 34, No 5) : 58-80 https://www.jstor.org/stable/27648044#metadata_info_tab_contents (Πρόσβαση στις 07 Νοεμβρίου 2022)

Williams, Dan. «Brazil opens Israel trade mission in Jerusalem, short of full embassy move» *Reuters* (March 2019) <https://www.reuters.com/article/us-israel-brazil-idUSKCN1RC097> (Πρόσβαση στις 11 Δεκεμβρίου 2022)

Zilla, Claudia «Brazil's foreign policy under Lula» *German Institute for International and Security Affairs* (March 2017) <https://www.swp-berlin.org/en/publication/brazils-foreign-policy-under-lula> (Πρόσβαση στις 26 Νοεμβρίου 2022)